

SKRBNIŠTVO
NAD
DJETETOM,
PRISTUP
DJETETU I
RODITELJSKA
ODGOVORNOST

**Potruga za
pravičnim i
nepristranim
standardom**

Edward Kruk, M.S.W.,
Ph.D.

The University of British
Columbia

prosinac, 2008

SKRBNIŠTVO
NAD
DJETETOM,
PRISTUP
DJETETU I
RODITELJSKA
ODGOVORNOST

**POTRAGA ZA
PRAVIČNIM I
NEPRISTRANI
M
STANDARDOM**

Edward Kruk, M.S.W.,
Ph.D.

The University of British
Columbia

prosinac, 2008

Ovaj je rad napisan na traženje Saveza za istraživanje uloge oca (Father Involvement Research Alliance – FIRA) sa sjedištem na Sveučilištu Guelph. Financijska potpora za FIRA i za ovaj rad osigurani su iz donacija Community University Research Alliance (Savez sveučilišta za društvena istraživanja), Social Sciences and Humanities Research Council of Canada (Istraživačko vijeće društvenih i humanističkih znanosti Kanade) i iz dodatne potpore Agencije za javno zdravstvo Kanade.

Svrha ovoga rada je promicanje informiranog dijaloga i rasprave. Izraženi stavovi su stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove FIRA i drugih istraživača/suradnika povezanih s FIRA.

Za dalje informacije potrebno je kontaktirati autora.

O autoru

Dr. Edward Kruk,

Izvanredni profesor socijalnog rada na Sveučilištu British Columbia, intenzivno je uključen u istraživanja na području politika prema djeci i obitelji, posebice u području skrbištva, skrbi o djeci i zaštiti djece. Njegovo je istraživanje usmjereno na očeve koji ne žive s djetetom, na žene koje se bore s ovisnostima, radne metode stručnjaka koji se bave razvodom i ograničavanjem štete. Dr. Kruk je stručni vođa skupine razdvojenih i razvedenih očeva, dijela Saveza za istraživanje uloge oca, provodi istraživanja i radi u partnerstvu s raznim programima za podršku očevima i njihovoj djeci.

Profesora Kruka se može kontaktirati na
kruk@interchange.ubc.ca

SAŽETAK

Zakoni o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci ostaju među najspornijim područjima obiteljskog zakona i prakse. Područjem dominira diskurs¹ koji se temelji na pravima; kao što je Mason (1994.) tvrdio, standard "najboljeg interesa djeteta" povijesno odražava borbu između prava majki i očeva, dok se potrebama djece smatralo ono što je odgovaralo jednoj od strana. Za djecu se u različita vremena smatralo da pripadaju ocu, ili da im je potrebna "nježna skrb" majke, te su sukladno zakonu "pripadala" jednom ili drugom roditelju.

U novije je vrijeme, međutim, sa sve većim preispitivanjem neodređenosti standarda "najboljeg interesa djeteta" (Bala, 2000), nastala nova etika koja prepoznaje činjenicu da su potrebe i interesi djece odvojeni od (iako su s njima povezani) prava njihovih roditelja. Otuda se i novi diskurs o "roditeljskoj odgovornosti" polako uvodi u pravne propise, javne politike, a na razini prakse, uglavnom izvan Kanade. Bilo kakva analiza politika o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci zato mora uzeti u obzir kako ograničenja dominantnog diskursa o "roditeljskim pravima", tako i nastanak novog okvira "roditeljske odgovornosti".

Za razliku od prijašnjih pregleda² o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci u Kanadi, ovaj rad ima za polazište da su "najbolji interesi djeteta" tijekom i nakon razdvajanja roditelja, u biti pitanje prepoznavanja i zadovoljavanja najtemeljnijih potreba djeteta u vrijeme transformacije obitelji. Ove se potrebe, prema stručnjacima za razvoj djece, poput Penelope Leach i Gordona Neufelda, najbolje zadovoljavaju pružanjem podrške roditeljima u ispunjavanju roditeljskih odgovornosti, a taj je cilj obveza i odgovornost društvenih institucija i pravosuđa. Takav fokus na potrebe djece, roditeljske odgovornosti i odgovornosti društvenih institucija za podršku roditeljima u ispunjavanju njihovih roditeljskih obveza uvelike nedostaje u postojećem kanadskom socio-pravnom diskursu. Ovaj rad ima za cilj postojeći diskurs kanadskih feminističkih i skupina za prava očeva koji se temelji na pravima, prebaciti na okvir utemeljen na odgovornostima fokusiranim na potrebe djece.

...nastala je nova etika koja prepoznaje činjenicu da su potrebe i interesi djece odvojeni od prava njihovih roditelja (iako su s njima povezani).

¹ Diskurs je pisana ili usmena formalna rasprava o nekom predmetu

² Znanstveni ili stručni pregled dokaza ili istraživanja o nekom problemu

SKRBNISTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Najnovija istraživanja snažno podržavaju odmak od okvira samostalnog skrbništva, "iste mjere za sve" i toga da "pobjednik dobiva sve", te prema ideji podijeljene roditeljske odgovornosti.

Stajalište socio-pravnih pitanja skrbništva nad djecom i pristupa djeci fokusirano na djecu i koje ima spoznaje o teorijama razvoja djece i obiteljskih sustava, bit će protivno analizama fokusiranim na neprijateljski suprotstavljene stavove ženskih grupa i organizacija za prava očeva. Prema tim se stajalištima potrebe djece smatraju najvažnijima, a opsežna literatura o prilagodbi djece na posljedice razdvajanja roditelja koristi se kao temelj za razvoj novog pristupa u odlučivanju o skrbništvu nad djecom. Istraživanja jasno dokazuju da je za djecu u odnosima nakon razdvajanja najbolje kad zadržavaju značajne rutinske¹ roditeljske odnose s oboje roditelja izvan ograničenja odnosa "posjećivanja" ili "druženja", a pritom su zaštićena od destruktivnom roditeljskog sukoba i u kojem su zaštićena, do najviše moguće razine, od značajnog pada životnog standarda. Suprotno sadašnjoj praksi i dominantnom socio-pravnom diskursu u Kanadi, kad su roditelji u sukobu oko organizacije života svoje djece nakon razdvajanja, novi dokazi ukazuju na to da se ti uvjeti najbolje ispunjavaju pomoću presumpcije zajedničkog pravnog skrbništva, definiranog na način da djeca provode najmanje 40 posto svojeg vremena sa svakim od roditelja, što je osporivo samo kad dijete treba zaštitu od roditelja. Postojeći okvir samostalnog fizičkog skrbništva u slučajevima spora povezan je s visokom stopom očeve (i ponekad majčine) odsutnosti, povećanim među-roditeljskim sukobom i značajnim smanjenjem djetetova životnog standarda.

Analiza odluka o skrbništvu nad djecom koja je fokusirana na dijete, također mora uključivati pažljivo razmatranje pitanja zlostavljanja djeteta i obiteljskog nasilja i bila bi temelj za odbacivanje pristupa "ista mjera za sve", iako većina sporova oko skrbništva nad djecom, uključujući i visoko-konfliktne, ne uključuju "intimni terorizam" zbog kojega je potrebno udaljivanje roditelja (kao rutinskog roditelja) iz života djeteta putem odluke o samostalnom skrbništvu. Suprotno sadašnjoj praksi i dominantnom socio-pravnom diskursu, djeca pomoću samostalnog skrbništva nisu zaštićena od nasilja i nasilničkog ponašanja nakon razdvajanja roditelja. Iako je jasno da je podijeljena roditeljska odgovornost nepoželjna u slučajevima utvrđenog obiteljskog nasilja, istraživanja pokazuju da se sukob među roditeljima povećava sa sudskim odlukama o samostalnom skrbništvu u slučajevima gdje nije bilo nasilja, jer se polovica prvih izbijanja fizičkog nasilja događa nakon razdvajanja. Novi znanstveni dokazi utvrđuju da se sukob među roditeljima smanjuje unutar organizacije podijeljene roditeljske skrbi, jer ni jednom roditelju ne prijeti gubitak djece i roditeljskog identiteta. Postojeći okvir primarnog skrbništva roditelja s kojim dijete stanuje, u

¹ Rutinskim roditeljem autor smatra roditelja koji sudjeluje u svakodnevnom životu i aktivnostima djeteta.

SKRBNITVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

sporovima oko skrbništva nad djecom, suprotno dominantnom diskursu, izlaže oboje roditelja i djecu nasilju.

Najnovija istraživanja snažno podržavaju odmak od okvira samostalnog skrbništva, "iste mjere za sve" i toga da "pobjednik dobiva sve", te prema ideji podijeljene roditeljske odgovornosti. Ovaj rad naglašava sljedeće znanstvene spoznaje na tom području:

1. Samostalno skrbništvo majke često vodi ka otuđivanju roditelja i odsustva oca, a odsustvo oca povezano je s negativnim ishodbima za dijete. Osamdeset-pet posto mladih u zatvorima su bez oca, 90 posto djece koja bježe od kuće su bez oca, mladi bez oca pokazuju više razine depresije i stope suicida, delinkvencije, promiskuiteta i tinejdžerskih trudnoća, problema ponašanja i otvorene ili prikrivene zloporabe droga (Statistics Canada, 2005; Crowder i Teachman, 2004; Ellis *i sur.*, 2003; Ringback Weitof i *sur.*, 2003; Jeynes, 2001; Leonard *i sur.*, 2005; McCue Horwitz *i sur.*, 2003; McMunn, 2001; Margolin i Craft, 1989; Blankenhorn, 1995; Popenoe, 1996; Vitz, 2000; Alexander, 2003). Ova su istraživanja također utvrdila da postoji veća vjerojatnost da će mladi bez oca biti žrtve iskorištavanja i zlostavljanja, zato što je odsustvo oca kod razvoda značajno povezano s lošijom slikom djece o sebi, 1987).

"... djeca koja su u zajedničkom skrbništvu postižu bolje rezultate u svim mjerenjima od djece u organizaciji samostalnog skrbništva (Bauserman, 2002.)"

2. Djeca razvedenih žele podjednako vrijeme sa svojim roditeljima i smatraju da je podijeljeno roditeljstvo u njihovu najboljem interesu. Sedamdeset-pet posto djece razvedenih smatra da je podjednako vrijeme sa svakim od roditelja najbolji životni raspored za djecu, a djeca razvedenih koja su imala takav raspored, imaju najbolje odnose sa svakim od roditelja nakon razvoda (Fabricius, 2003).

3. Nedavna meta-analiza¹ najvećih istraživanja Sjeverne Amerike koja su uspoređivala organizaciju samostalnog sa zajedničkim fizičkim skrbništvom pokazala je da djeca koja su u zajedničkom skrbništvu postižu bolje rezultate u svim mjerenjima od djece u organizaciji samostalnog skrbništva (Bauserman, 2002.) Bauserman je uspoređio prilagodbu djece u okruženju zajedničkog fizičkog² i u okruženju zajedničkog

¹ Meta-analiza je analiza postojećih analiza (op.prev.).

² Zajedničko fizičko skrbništvo najčešće podrazumijeva život djeteta u dva doma i najmanje 40 posto vremena sa svakim roditeljem. Autor to naziva podijeljenom roditeljskom odgovornošću (op.prev.).

SKRBNiŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Kanada zaostaje ...u reformi zakona i prakse o skrbništvu nad djecom, na način da ne postavlja potrebe djece za odgovornim sudjelovanjem oba roditelja u njihovu životu u prvi plan zakonodavstva o skrbništvu nad djecom.

pravnog¹ skrbništva uz samostalno fizičko skrbništvo (majke ili oca) te okruženje dvo-roditeljske obitelji, ispitao je opću prilagodbu djece, obiteljske odnose, samopoštovanje, prilagodbu ponašanja, specifičnu prilagodbu na razvod, kao i razinu i prirodu tekućeg sukoba među roditeljima. U svakoj mjeri prilagodbe, djeca u zajedničkom fizičkom skrbništvu pokazivala su značajno bolje rezultate nego djeca u samostalnom skrbništvu." Djeca u zajedničkom skrbništvu imala su manje emocionalnih problema i problema ponašanja, više samopoštovanje, bolje obiteljske odnose i bolji školski uspjeh nego djeca u samostalnom skrbništvu." Pozitivni ishodi zajedničkog skrbništva također su bili evidentni među visoko-konfliktnim parovima.

4. Među-roditeljski se sukob u podijeljenom skrbništvu s vremenom smanjuje, dok se u samostalnom skrbništvu s vremenom povećava. Suradnja među roditeljima s podijeljenim skrbništvom tijekom vremena se povećava. Jedno od ključnih otkrića Bausermanove meta-analize bio je neočekivani obrazac opadajućeg roditeljskog sukoba u obiteljima sa zajedničkim skrbništvom i rastućeg sukoba među roditeljima u obiteljima sa samostalnim skrbništvom. Što manje roditelj osjeća ugrozu od gubitka svojeg djeteta i roditeljske uloge, to je manja vjerojatnost kasnijeg nasilja.

5. Istraživanja u SAD-u i u Kanadi navode da majke i očevi koji rade izvan kuće provode usporedivu količinu vremena u brizi za svoju djecu. Prema najnovijem istraživanju Ministarstva zdravlja Kanade – Health Canada (Higgins i Duxbury, 2002.), majke posvećuju prosječno 11,1 sat, a očevi 10,5 sati brizi za djecu tjedno. Prema Statističkom zavodu Kanade – Statistics Canada (Marshall, 2006.), posljednjih su godina muškarci, iako još uvijek manje uključeni u primarnu skrb o djeci, značajno povećali svoje sudjelovanje. Sa smanjivanjem razlike među spolovima u vremenu provedenom u skrbi za djecu, nastalo je nakon razvoda podijeljeno skrbništvo među roditeljima koji nisu uključeni u pravni spor oko skrbništva nad djecom (Statistički zavod Kanade, 2004.)

Iako u novijim istraživanjima o ishodima sporova oko skrbništva nad djecom uglavnom nedostaju podaci o analizi sudskih spisa (Ministarstvo pravosuđa – Department of Justice, 1990.), otkriveno je da se u 77 posto sporova skrbništvo nad djecom

¹ Upravo je takva situacija u Hrvatskoj. Prema čl. 99 Obiteljskog zakona iz 2006., roditelji su dužni zajednički i sporazumno skrbiti o djeci bez obzira žive li zajedno ili odvojeno. Svaka odluka to navodi, ali istodobno navodi s kim će dijete živjeti, a drugom roditelju ograničava pristup djetetu na npr. svaki drugi vikend.

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

dodjeljuje samo majci, dok se samo u 8,6 posto slučajeva dodjeljuje samo ocu. Činjenicu da je samostalno skrbništvo majke norma u sporovima u Kanadi, zamagljuje se činjenicom i suci i istraživači često koriste oznaku "zajedničko skrbništvo" kad govore o organizaciju života nakon razdvajanja pri kojoj djeca ostaju u primarnoj skrbi jednog roditelja. Iz perspektive djece, takvo *de facto* samostalno skrbništvo žalosno je neadekvatno, često rezultirajući gubitkom jednog primarnog skrbnika. Iz perspektive obje međunarodne konvencije (Konvencija o pravima djeteta UN-a) i izvješća poput Izvješća Posebnog zajedničkog odbora Donjeg doma Senata o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci (1998.), takva organizacija narušava temeljnu potrebu djece za tim da oba roditelja budu aktivno i odgovorno uključena u njihove živote. Kanada zaostaje za više pravosuđa SAD-a, za Australijom, Francuskom, Švedskom i drugim zemljama u reformi zakona i prakse o skrbništvu nad djecom, na način da ne postavlja potrebe djece za odgovornim sudjelovanjem oba roditelja u njihovu životu u prvi plan zakonodavstva o skrbništvu nad djecom. Djeca i drugi članovi obitelji, unutar dominantnog okvira samostalnog skrbništva, ostaju u riziku od zlostavljanja, otuđenja od roditelja i depresije.

Pristup podijeljene roditeljske odgovornosti u odlučivanju o skrbništvu nad djecom ovdje je u slučajevima spora predstavljen kao održiva alternativa samostalnom skrbništvu, i kao model koji je najsukladniji postavljenim ciljevima kanadske reforme obiteljskog zakona, kako je zacrtano u Izvješću Posebnog zajedničkog odbora Donjeg doma Senata o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci, Izvješćima saveznih, pokrajinskih, teritorijalnih Odbora o Obiteljskom zakonu i prema Strategiji obiteljskog pravosuđa usmjerenoj djeci. Svrha je promicanje značajnih odnosa između djece i roditelja nakon razdvajanja i razvoda, poticanje suradnje među roditeljima i smanjenje roditeljskog sukoba i parničenja.

Model odlučivanja o podijeljenoj roditeljske odgovornosti u skrbništvu nad djecom u kanadskom kontekstu ovdje se detaljno iznosi kao "Četiri stupa pristupa odlučivanju o skrbništvu nad djecom u Kanadi", kako slijedi

1. *Pravna presumpcija podijeljene roditeljske odgovornosti u Obiteljskom zakonu (presumpcija osporavanja zajedničkog fizičkog skrbništva dokazima da bi to bilo štetno za dijete¹):* prvi stup uspostavlja pravnu pretpostavku da će se postojeći odnosi između roditelja i djece nastaviti nakon razdvajanja roditelja; u slučajevima spora, podijeljeno roditeljstvo, definirano kao

¹ Ovo znači da bi roditelj koji smatra da podijeljeno skrbništvo nije najbolje za dijete morao to i dokazati.

Pristup donošenja odluka o podijeljenoj roditeljskoj odgovornosti u skrbništvu nad djecom ovdje se predstavlja kao održiva alternativa samostalnom skrbništvu u slučajevima spora.

Podijeljena roditeljska odgovornost sukladna je današnjim obrascima skrbi za djecu, zato što većina majki i očeva u dvo-roditeljskim obiteljima dijele odgovornost za skrb o djetetu.

provođenje podjednakog vremena djece sa svakim od svojih roditelja, bila bi pravna presumpcija u odsustvu dokazanog obiteljskog nasilja ili zlostavljanja djeteta. Ova pretpostavka pruža sucima jasne smjernice i izbjeci će se postavljanje sudaca, u odsustvu ekspertize u ovom području, u položaj da moraju odlučivati o "najboljim interesima" djece u slučajevima gdje nema nasilja. Zaštitit će značajne odnose između djece i oba roditelja, maksimizirati suradnju među roditeljima i smanjiti sukob te preventivno djelovati na pojavu teškog obiteljskog nasilja i zlostavljanja djece. Odvratit će roditelje od destruktivne sudske bitke radi skrbništva nad djecom i potaknut će roditelje za sudjelovanje u terapijskoj obiteljskoj medijaciji usmjerenoj na razvoj kooperativnih roditeljskih planova. Podijeljena roditeljska odgovornost sukladna je današnjim obrascima skrbi za djecu, zato što većina majki i očeva u dvo-roditeljskim obiteljima dijele odgovornost za skrb o djetetu.

2. Roditeljski planovi, medijacija i podrška/intervencija u visoko-konfliktim slučajevima: drugi stup uspostavlja pravnu pretpostavku da roditelji zajednički izrade roditeljski plan prije bilo kakvog sudskog postupanja po pitanju roditeljstva nakon razdvajanja. Uloga suda bi onda bila potvrđivanje dogovorenog plana. Detaljni roditeljski plan koji ocrtava roditeljske odgovornosti za zadovoljenje potreba djece bio bi sačinjen prije bilo kakvog sudskog ročišta. Plan bi bio sačinjen putem izravnog dogovaranja, programa za edukaciju roditelja, sudske ili nezavisne medijacije, ili pregovora odvjetnika.

3. Edukacija o podijeljenom roditeljstvu: edukacija o podijeljenom roditeljstvu unutar školskog sustava, na tečajevima pripreme za brak i nakon razvoda, ključni je element jako potrebnog obrazovanja i podrške roditeljima. Javno obrazovanje o raznim modelima podijeljenog skrbništva, uključujući modele za "visoko-konfliktne" parove, zamijenilo bi današnji fokus na traženje pristranog pravnog zastupanja u nastojanjima da se "dobije" skrbništvo nad djecom.

4. Sudske odluke u slučajevima dokazanog nasilja; ovrha odluka o podijeljenom skrbništvu: presumpcija dokaznog osporavanja podijeljene roditeljske odgovornosti znači da bi slučajevi s dokazanim obiteljskim nasiljem bili izuzeti, a oni slučajevi gdje je uključena bilo kaznena osuda za djela poput fizičkog napada u slučajevima izravno povezanim s roditeljstvom nad djecom, ili

**SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST:
————— POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM**

pri saznanju od tijela za zaštitu maloljetnika da dijete treba zaštitu od roditelja, zahtijevali bi odlučivanje suda o skrbništvu nad djecom. U takvim bi slučajevima moglo biti prikladno, tvrde Jaffe i sur. (2006.), da jedan ili oboje roditelja imaju ograničene kontakte s djecom, ili da nemaju kontakte s djecom zbog potencijalne štete za djecu. U slučajevima gdje postoji optužba za nasilje, nužna je temeljita, informirana, žurna i opsežna procjena dobrobiti djeteta. Kazneni progon za nasilje nad bilo kojim članom obitelji obuhvaćao bi odgovornost za počinitelje nasilja kao i odgovornost onih za koje se utvrdi da su podnosili lažne optužbe. U takvim bi slučajevima obiteljski sud zadržao svoju tradicionalnu ulogu donošenja odluke o skrbništvu nad djecom.

Sadržaj

Sažetak.....	i
Predgovor	x
1. Uvod.....	1
2. Potrebe djece tijekom i nakon razdvajanja roditelja, roditeljska odgovornost i odgovornost društvenih institucija.....	6
3. Obiteljsko nasilje i zlostavljanje djece.....	16
Istraživanja obiteljskog nasilja općenito.....	17
Istraživanja obiteljskog nasilja u slučajevima odlučivanja o skrbništvu nad djecom...19	
4. Istraživanja o ishodima sporova o skrbništvu nad djecom u Kanadi.....	23
Podaci Državnog zavoda za statistiku Kanade – Statistics Canada Data.....	24
Analiza podataka sudskih spisa.....	25
Nacionalna longitudinalna studija djece i mladih.....	27
5. Zakoni o skrbništvu nad djecom u Kanadi.....	28
Konvencija o pravima djeteta UN-a.....	28
Savezni zakoni.....	29
Regionalni/teritorijalni zakoni.....	30
6. Izvješća vladinih istraživanja i prijedlozi za promjene politike i zakona o skrbništvu nad djecom.....	37
Izvješće Posebnog zajedničkog odbora Donjeg doma Senata.....	38
Reagirana na Izvješće Posebnog zajedničkog odbora.....	39
7. Međunarodna politika skrbništva nad djecom.....	43
Sjedinjene države.....	43
Ujedinjeno Kraljevstvo.....	46
Francuska.....	47
Švedska.....	48
Australija.....	48

**SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST:
————— POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM**

8. Debate o politici skrbništva nad djecom.....	50
Problemi s modelom samostalnog skrbništva.....	50
Podijeljena roditeljska odgovornost kao održiva alternativa.....	54
9. Pristup "četiri stupa" pri odlučivanju o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci u Kanadi...58	
STUP 1: Ograničavanje štete: Pravna presumpcija podijeljene roditeljske odgovornosti...60	
STUP 2: Tretman: Roditeljski planovi, Medijacija i Podrška/Intervencija u visoko-konfliktnim slučajevima.....	62
STUP 3: Prevencija: Edukacija o podijeljenom roditeljstvu.....	68
STUP 4: Provedba: Sudska odluka u slučajevima dokazanog zlostavljanja; Provedba odluke o podijeljenoj roditeljskoj odgovornosti.....	69
10. Specifični izazovi i preporuke.....	72
Post-traumatski stres.....	72
Uzdržavanje djece.....	72
Lažne ili pretjerane optužbe i lažna poricanja.....	73
Sudska zabrana pristupa i nadzor nad kontaktima.....	74
Otmica i otuđenje djece od roditelja.....	74
Stranke u postupku bez pravnog zastupnika.....	75
Javna svijest i podrška.....	75
Šest ključnih preporuka politici.....	76
Reference.....	78

Predgovor

“U određenim trenucima našeg života suočavamo se s izborom – hoćemo li pretvoriti nasilje u patnju ili ćemo patnju pretvoriti u nasilje.”

– Simone Weil

“Bol koja nije transformirana, prenosit će se.”

– Richard Rohr

Pisanje kao način kodificiranja ljudskog iskustva postavlja zapreke "čitanju" unutarnjeg iskustva ljudi; u slučaju razvedenih očeva, iskustvo uklanjanja kao roditelja koji voli dijete iz života djeteta putem odluka o samostalnom skrbništvu pogađa srž bića osobe. Neki uzvraćaju udarac protiv ovakvog iskorjenjivanja; većina očeva, međutim, traži konstruktivne načine kako bi ostali uključeni u živote svoje djece, pozivajući javnost da obrati pozornost na njihove nevolje, poput građanskog neposluha skupina poput Fathers for Justice. Fizičke, psihološke i socijalne negativne posljedice odvajanja od djece su ogromne, a ipak ih kreatori politika uglavnom ignoriraju i stajališta roditelja koji nemaju skrbništvo nad djecom uglavnom nema u literaturi. Problemi skrbništva nad djecom i pristupa djeci predstavljaju ne samo pravne izazove već također i "bio-psiho-socijalno-duhovnu" bol za očeve i djecu, a u nekim slučajevima i za majke i djecu koji su odvojeni. Podizanje javne svijesti kako u vezi sa štetom suparničkog sustava samostalnog skrbništva, tako i sa održivim alternativama poput podijeljenog roditeljstva, ključno je, kad se ima na umu prevalencija razdvajanja i razvoda u Kanadi.

Ovaj će rad dokumentirati mane današnjeg sustava samostalnog skrbništva i iznijeti održivu alternativu u obliku podijeljene roditeljske odgovornosti (uz mogućnost osporavanja) u slučajevima gdje nije prisutno obiteljsko nasilje i zlostavljanje djeteta. U radu će se primijeniti socijalno analitičko stajalište prema tim pitanjima i fokusirat će se na potrebe djece i odgovornosti očeva (i roditelja) prema tim potrebama u ispunjavanju roditeljskih odgovornosti. Broj očeva koji se dragovoljno isključuju iz života svoje djece je ozbiljan problem; međutim, nepotrebno udaljivanje očeva koji žele zadržati aktivnu ulogu u skrbi za djecu i koje se u tome spriječava putem odluka o samostalnom skrbništvu, tragično je. Ovaj je rad pokušaj nalaženja održivih rješenja za postojeće stanje.

*“Ne radi se o nenasilju;
ne radi se o
građanskom neposluhu.
Radi se o
transformiranju jedne
od najvećih boli s kojom
se osoba može nositi—
odvajanje od svoje
djece—u žrtvovanje
sebe s ljubavlju kako bi
se transformirali
promatrači oko nas.*

—razvedeni otac

1.

Uvod

Prvenstveni fokus ovoga izvješća je određivanje skrbništva nad djetetom kad se roditelji ne mogu dogovoriti o organizaciji roditeljstva nakon razdvajanja i kad su pokušaji dogovora u tom smislu neuspjeli. Primarna je preporuka ovog izvješća da se za takve slučajeve uspostavi pravno osporiva presumpcija zajedničkog skrbništva također nazvanog i pristup "podijeljene roditeljske odgovornosti". Podijeljena roditeljska odgovornost definira se na način da nakon razdvajanja ili razvoda roditelja djeca provode najmanje 40 posto vremena sa svakim od roditelja. Argumentirat će se da je to najučinkovitiji način osiguravanja da djeca zadrže postojeću privrženost sa svakim od svojih roditelja, nezavisno od roditeljskog statusa (zajedničko ili odvojeno stanovanje), uz pretpostavku da nije utvrđeno da bi djetetu bila potrebna zaštita od roditelja. Isti standard koji se danas primjenjuje prema zlostavljanoj djeci u dvo-roditeljskim obiteljima, trebalo bi primijeniti i na djecu razvedenih roditelja.

Parnice koje uključuju skrbništvo nad djecom mogu biti jako kompleksne. Ali kako tvrde Howard Irving i drugi, usred razgovora o pravima djece, jedna se temeljna potreba mora istaknuti: djeca razvoda trebaju oboje roditelja odgovorno uključenih u njihove živote, uz društvene institucije koje podržavaju roditelje u njihovim pripadajućim ulogama. Današnji pristup skrbništvu "pobjednik-dobiva-sve", koji se primjenjuje u slučajevima gdje nema obiteljskog nasilja, uklanja jednog podobnog roditelja koji voli svoje dijete. Prijedlozi poput presumpcije "primarnog skrbnika", koji bi dodijelili skrbništvo jednom "primarnom roditelju", previđaju realnost organizacije podijeljene brige u većini dvo-roditeljskih obitelji i postojanje primarne privrženosti između djece i oba roditelja, čak i kad je jedan roditelj preuzeo većinu svakodnevne brige za dijete. "Aproksimativni standard" ima svoju vrijednost. Prema njemu se vrijeme djeteta s roditeljima nakon razvoda organizira jednako kako je bilo organizirano prije razvoda. Međutim, kad oboje roditelja tvrdi da su bili primarni skrbnici, što je obrazac u mnogim slučajevima spora, to pokazuje da bi trebalo primijeniti zajedničko fizičko skrbništvo.

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

U svibnju 1997. kad je savezni Obiteljski zakon stupio na snagu, Ministar pravosuđa Allan Rock dao je preporuku da Donji dom i Senat sačine preporuke u vezi sa skrbništvom nad djecom i pristupom djeci. Nakon 55 rasprava i više od godine dana proučavanja i istraživanja, odbor je Parlamentu dostavio 48 preporuka. Sve su preporuke imale u osnovi istu temu: suparnički sustav baziran na samostalnom skrbništvu, kao što je to u većini sporova o skrbništvu i pravu pristupa djeci, predstavlja rizik za obitelji, a posebice djecu, i podijeljeno bi roditeljstvo trebalo biti uspostavljeno zakonom. Godinama kasnije, izborna platforma premijera Stephena Harpera je 2006. obećala implementirati "presumpciju podijeljene roditeljske odgovornosti osim ako se utvrdi da to nije u najboljem interesu djeteta" i promicati medijaciju kao alternativnu metodu rješavanja sukoba. Ovo su bili temelji Izviješća Posebnog zajedničkog odbora Donjeg doma Senata 1998., a još uvijek se čeka na suvislu reformu zakona o skrbi nad djecom.

Većina obiteljskih predmeta rješava se bez sudskih odluka i suci odlučuju o skrbništvu samo u manjini slučajeva. Usprkos tomu, utjecaj ovih odluka širi je od samih odluka. Slučajevi sporova definiraju pravne norme, negativne posljedice sporova o skrbništvu veće su od samih slučajeva zato što služe kao temelj za pravne odluke o svim slučajevima sporova oko skrbništva, uključujući i ravnotežu slučajeva kad nema spora. Oni kolektivno tvore bazu sveukupnog prava temeljem kojega se daju savjeti drugima. Pravno dogovaranje vođeno je očekivanim rezultatima u sudnici i oni očevi koji u zbilji traže skrbništvo i zahtijevaju sudsku odluku nisu reprezentativni za sve muškarce koji žele skrbništvo nad svojom djecom; stvarni postotak očeva koji žele skrbništvo puno je veći nego što je to broj muškarca koji takvu odluku traže od suda. U Kanadi, 64 posto slučajeva razvoda gdje su uključena djeca započinje kao spor o pitanju skrbništva, a ipak ih samo četiri posto završava na sudu (Ministarstvo pravosuđa, 1990.) Onaj supružnik koji očekuje da će dobiti skrbništvo nad djecom (i s tim povezanu podršku), vjerojatnije će biti i onaj koji će započeti sudski postupak (Brinig i Allen, 2000.). U Kanadi dvije trećine sudskih postupaka započinju majke i postoji jasna neravnoteža u dodjeljivanju skrbništva majkama (Millar i Goldenberg, 2004.).

Mnogi roditelji ipak se uspijevaju dogovoriti o zajedničkom fizičkom skrbništvu prije nego što se obrate sudu te se podijeljeno, a ne samostalno, skrbništvo uspostavlja kao norma u Kanadi u postupcima gdje nema parnice (Statistics Canada, 2005). Međutim, kad se u postupak razvoda braka uključuje

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

suci, sudi se da zajedničko skrbništvo nije u najboljem interesu djece i samostalno skrbništvo majke ostaje norma u sudskim odlukama (Ministarstvo pravosuđa – Department of Justice, 1990.; Millar i Goldenberg, 2004.).

Prema stručnjacima za razvoj djece, glavni razlog zašto je reforma zakona u području skrbništva nad djecom potrebna, odnosi se na potrebu djece za održavanjem značajnih odnosa s oboje roditelja, izvan ograničenja odnosa "posjeta" ili "druženja" (Wallerstein i Kelly, 1980.). Drugi je razlog potreba unaprijeđenja roditeljske suradnje i smanjenja sukoba te zaštita djece od obiteljskog nasilja i zlostavljanja. Incidencija obiteljskog nasilja dramatično raste u situacijama gdje se koriste suparnička sredstva da bi se "dobila" sudska odluka o brizi i kontroli nad djecom. Takvi ishodi imaju duboke dugoročne posljedice na djecu i na njihov razvoj.

Iako odvjetnici i suci nisu profesionalno educirani o razvoju djece i obiteljskoj dinamici, suci nastavljaju donositi odluke o skrbništvu nad djecom većinom bez korištenja vjerodostojnih dokaza društvenih znanosti. Kelly i Lamb (2000.) našli su da se odluke o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci najčešće donose bez referenci na istraživanja o dječjem razvoju, iako se ta istraživanja izravno tiču dječjih potreba i "najboljih interesa" djece. Melton (1989.) predstavlja iznenađujući pregled o tome koliko se znanje društvenih znanosti malo koristi u javnim politikama kojima je svrha dobrobit djece u području skrbništva nad djecom. Ipak, kako istraživanja o obiteljskom nasilju, o ishodima podijeljenog spram samostalnog skrbništva i o uključenosti očeva otkrivaju nastale trendove, rastući konsenzus o skrbništvu nad djecom i obiteljskom nasilju otkriva da podijeljeno skrbništvo može spriječiti nasilje u slučajevima gdje nema prethodne povijesti bračnog nasilja ili zlostavljanja.

Pitanje obiteljskog nasilja u središtu je rasprava koje se odnose na skrbništvo nad djecom, pristup djeci i podijeljeno skrbništvo. Iako neki tvrde da zajedničko skrbništvo ugrožava žene i djecu, iz novih je istraživanja jasno da podijeljeno skrbništvo spriječava roditeljsko zlostavljanje (Bauserman, 2002.), jer se 50 posto prvog nasilja događa nakon razdvajanja, unutar neprijateljski suprotstavljenog sustava samostalnog skrbništva (Statistics Canada, 2001.; Corcoran i Melamed, 1990.). Kako prijetnja gubitka svoje djece povećava strah i hrani ljutnju, takvi ishodi nisu iznenađujući. Zajedničko fizičko skrbništvo može zato spriječiti nasilje u slučajevima gdje nema prethodne povijesti nasilja, jer oboje

SKRBNiŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: — POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

roditelja nastavljaju biti jednako vrednovani i uključeni u živote djece. U slučajevima gdje ima nasilja i gdje je to potvrđeno kaznenom osudom ili je utvrđeno da dijete treba zaštitu, zajedničko skrbništvo nije prikladno (Jaffe, Crooks, i Bala, 2005.). Unutar sustava samostalnog skrbništva, rizik zlostavljanja nakon razdvajanja niži je za od prije zlostavljane žene nego za one koje prije nisu bile zlostavljane (Spiwak i Brownridge, 2005.).

Istraživanja jasno dokazuju da je zajedničko fizičko skrbništvo zdravo za djecu i roditelje u slučajevima gdje nema nasilja (Bauserman, 2002.), čak i u slučajevima gdje ga roditelji koji su u snažnom sukobu u početku odbijaju, tražeći samostalno skrbništvo (Gunnoe i Braver, 2001.). Usprkos tomu, u sudskim odlukama nastavlja prevladavati ideologija samostalnog skrbništva i ta se ideologija odražava u pretpostavci da su majke prirodno bolji skrbnici, a da su očevi koji traže samostalno ili zajedničko skrbništvo manipulativni ili traže način kako izbjeći plaćanje doprinosa za uzdržavanje djece, ili da je djeci bolje u skrbi samo jednog roditelja.

Zakon i politika o skrbi nad djecom i pristupu djeci među najspornijim je područjima obiteljskog zakona i prakse. Diskurs temeljen na spolu i pravima dominira ovim područjima i to povećava sukob. Kao što je Mason (1994.) ustvrdio, standard "najboljih interesa djeteta" povijesno je bio borba između prava majki i prava očeva, a djecu je smatrao kao zakonito "pripadajućim" samo jednom roditelju, putem presuda o "samostalnom skrbništvu". Ovo se stajalište i dalje odražava u kanadskoj sudskoj praksi (Ministarstvo pravosuđa, 1990.)

Ukratko, pristup samostalnog skrbništva nad djecom "pobjednik-dobiva sve" pod teškom je sjenom sljedećih nedostataka: u svojoj je prirodi neprijateljskog suprotstavljanja, fokusiran na natjecanje između roditelja u vezi s pravima, što prekriva odogovrnosti roditelja i društvenih institucija da zadovolje potrebe djece; jedan je roditelj vrlo jasno "pobjednik", a drugi "gubitnik" kad se radi o statusu roditelja, time što se određuje "primarni" i "sekundarni" roditelj; i skrbništvo nad djecom kao i roditeljstvo nakon razvoda smatraju se jednokratnim sporom koji treba riješiti, umjesto dugoročnim procesom koji će se tijekom vremena mijenjati i razvijati.

Posljednjih je godina, s povećanim preispitivanjem neodređenosti postojećeg standarda "najboljih interesa djeteta" i nedostatkom stručnosti pravosuđa u ovom području (Bala 2000.) u Kanadi nastala nova etika, koja prepoznaje

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

da su potrebe i interesi djeci povezani, a ipak odvojeni od roditeljskih i da bi se te potrebe, fizičke, psihološke, društvene i duhovne, trebale koristiti kao temelj za određivanje njihovih "najboljih interesa". Zato se novi diskurs o roditeljskoj "odgovornosti-za-potrebe" postupno uvodi u socio-pravnu politiku. I ograničenja dominantnog diskursa o "roditeljskim pravima", i nastanak novog okvira "odgovornosti-za-potrebe", čimbenici su koji pokreću alternativni okvir podijeljene roditeljske odgovornosti.

Odvajanje i otuđivanje očeva (i nekih majki) koji nemaju skrbništvo iz života svoje djece, jasno je dokumentirano (Kruk, 1993.). Mnogi su od ovih roditelja također u riziku od siromaštva i nasilja, a ipak su ženske i muške skupine "zasnovane na pravima" sklone nastupati iz perspektive majki ili očeva izolirano jedni od drugih. I majke i očeve pogađa odsustvo djece, siromaštvo i nasilje (Fiebert, 2004.; Archer, 2002.; McNeely *et al.*, 2001.; Strauss, 1993.), i imaju više zajedničkog nego što mnoge interesne skupine pretpostavljaju. Nažalost, pregled politika skrbništva nad djecom i obiteljskog nasilja u okviru "roditeljske odgovornosti", tek se treba sačiniti. Taj okvir razmatra prvo i prvenstveno važnost definiranja "najboljih interesa" djece u smislu njihovih temeljnih potreba pri razdvajanju i razvodu, nabrajajući roditeljske odgovornosti spram njihovih potreba i zacrtavajući odgovornosti društvenih institucija poput sudova i zakonodavnih tijela za podršku roditeljima u ispunjavanju roditeljskih obveza. Ovaj rad o politikama će se u nastavku izlagati kroz takvu prizmu.

2.

Potrebe djece tijekom i nakon razdvajanja roditelja, roditeljska odgovornost i odgovornost društvenih institucija

Odnos s roditeljima općenito igra ključnu ulogu u oblikovanju dječjeg društvenog, emocionalnog, osobnog i kognitivnog razvoja i postoji opsežna literatura koja dokumentira nepovoljne učinke narušenih odnosa roditelj-dijete na razvoj i prilagodbu djeteta (Lamb, 1999.; Lamb, Hwang, Ketterlinus i Fracasso, 1999.). Dokazi nadalje pokazuju da su djeca koja su lišena značajnih odnosa s jednim od roditelja u većem psihološkom riziku, čak i kad su u stanju održati odnos s drugim roditeljem. Veća je vjerojatnost da će djeca postići svoj psihološki potencijal kad su u stanju razviti i održati značajne odnose s oboje roditelja, bez obzira žive li roditelji zajedno ili ne. Opsežna istraživanja potvrđuju izrazito negativne učinke prekinutih odnosa otac-dijete, uključujući odnos otac-dijete dojenačke dobi, kao i pozitivne doprinose koje očevi imaju u razvoju svoje djece (Lamb *i sur.*, 1999.).

Dvije su referentne longitudinalne studije dječjih potreba pri razdvajanju i razvodu slijedile brojnu djecu razvoda od djetinjstva do odrasle dobi, i one ostaju ključnim izvorima informacija o prilagodbi djece na posljedice roditeljskog razdvajanja i razvoda. Glavni nalazi složene i kvalitetne studije Hetherington *i sur.* (1978.) o tradiciji istraživanja jednoroditeljske skrbi o djeci, i Wallerstein i Kelly (1980.), koja je koristila perspektive i metode kliničkog istraživanja s uzorkom "normalne" djece i razvedenih roditelja, uzajamno se potvrđuju. Obje su studije utvrdile da su se, posebice tijekom prve godine nakon razdvajanja, roditeljski kapaciteti kako majki tako i očeva značajno smanjili. Tijekom razdvajanja i nakon njega, roditelji su skloni vlastite osjećaje pripisivati svojoj djeci i često su nesvjesni i relativno neosjetljivi na potrebe svoje djece. Usred vlastitih osjećaja ljutnje, odbačenosti

i ogorčenosti, roditeljima mogu nedostajati emocionalni kapaciteti i za suočavanje s osjećajima svoje djece, emocionalna napetost sadržana u postupku razvoda značajno je povezana s neosjetljivošću na emocionalne potrebe djeteta. Istodobno djeca često namjerno skrivaju svoju bol pred roditeljima.

Višestruke promjene koje za roditelje prate razvod akutno pogađaju djecu. Oblik i ozbiljnost dječjih reakcija ovisi o čimbenicima kao što su dob, spol i posebne okolnosti, i usprkos tomu što postoje neka neslaganja o tome koja dobna skupina pokazuje koje simptome, istraživanja nastavljaju pokazivati da djeca u razvedenim obiteljima često pokazuju poteškoće ponašanja, nisko samopoštovanje, depresiju i slabe školske rezultate.

Djeca različite dobi i razvojnog stupnja različito reagiraju na razdvajanje i razvod; stupanj djetetova emocionalnog razvoja važan je čimbenik u tome kako će shvatiti razvod. Tranzicija razvoda najnegativnije pogađa djecu mlađu od pet godina. Ona pokazuju osjetljivost na depresiju (što je suprotno dokazima koji se odnose na dvo-roditeljske obitelji), zbunjenost o prirodi obitelji i interpersonalnih odnosa, sklonost da sebe krive za razvod (koja je vrlo rezistentna na terapijske intervencije), regresiju u ponašanju i općem razvoju, strah od toga da će ih se poslati nekamo, ili zamijeniti, igru bez radosti, preokupirana su pokušajima da spoje predmete, i čežnjom za odsutnim roditeljem – i ona su skupina koja je u najvećem riziku gubitka kontakta s ocem s kojim ne žive. Djeca rane latencije¹ pokazuju pervazivnu tugu i osjećaj gubitka, osjećaj straha i nesigurnosti, akutnu čežnju za odsutnim roditeljem/intenzivnu želju za pomirenjem roditelja – vjeruju da je dvo-roditeljska obitelj apsolutno neophodna za njihovu trajnu sigurnost i rast. Djeca u kasnoj latenciji pokazuju osjećaje srama i nelagode, aktivno pokušavaju pomiriti roditelje dok istodobno pokušavaju prekinuti bilo kakve nove društvene odnose, podijeljenu lojalnost i svrstavanje uz roditelje, proturječne osjećaje žalosti i intenzivne ljutnje – obično je usmjerena prema roditelju s kojim žive (posebice dječaci), i funkcioniraju na dvije razine (skrivaju svoje bolne osjećaje kako bi se svijetu prikazala hrabrima). Adolescenti pokazuju stalnu ljutnju, tugu, osjećaj gubitka i izdaje, sram i nelagodu, i zabrinutost za vlastite buduće veze i brak.

¹ Latencija je period između predškolske dobi i puberteta.

Wallerstein i Kelly našli su da u njihovom uzorku nije bilo djece mlađe od trinaest godina koja su željela da se razvod dogodi. Mitchell (1985.) je došao do sličnih rezultata: manje od polovice djece u njezinom uzorku jedva da je bilo svjesno bilo kakvog roditeljskog sukoba u braku, a čak i oni koji su bili svjesni sukoba smatrali su da je njihov obiteljski život bio sretan i nisu smatrali sukob među roditeljima dovoljnim razlogom za razvod. Ona djeca koja su bila nesretna, to su često bila zbog implicitne prijetnje razvodom. Wallerstein i Kelly su također našli da razina sukoba u braku prije razvoda nije bila povezana s njihovom prilagodbom nakon razvoda: u nesretnim su brakovima odrasli općenito bili ugodni i umirujući za djecu. Ne samo da djeca nisu bila suglasna s odlukom roditelja i nisu izražavala nikakvo olakšanje u vrijeme razvoda, već su pet godina kasnije, dok su odrasli uglavnom bili zadovoljni zato što su donijeli pravu odluku, djeca još uvijek željela pomirenje roditelja i željela povratak na stanje prije razvoda.

Posljednjih su godina istraživanja ispitivala koji specifični čimbenici povezani s razvodom najviše muče djecu. I Wallerstein i Kelly i Hetherington *i sur.* zaključili su da je odsustvo roditelja s kojim dijete ne živi vrlo značajan čimbenik te opisuju intenzivnu čežnju djece za ocem s kojim ne žive: svako od 131 djeteta u uzorku Wallerstein i Kelly intenzivno su čežnula za povratkom oca. Obje su studije utvrdile da dva čimbenika, količina i težina sukoba među roditeljima i razina do koje su djeca u stanju zadržati značajni odnos sa svakim od roditelja, igraju značajnu ulogu u određivanju ishoda za djecu razvedenih. Također su utvrdili da je produljena bol djece nakon razvoda povezana s time što ona bivaju fokusom roditeljskog sukoba, s doživljavanjem sukoba lojalnosti, lošim emocionalnim zdravljem bilo kojeg od roditelja, nedostatkom društvene potpore dostupne roditeljima, lošom kvalitetom roditeljstva, s nedostatkom prikladne komunikacije s djecom o razvodu i sa siromaštvom.

Amato (2000.) daje dubinsku analizu pet glavnih perspektiva koje se koriste za procjenu dječje prilagodbe na razvod. One uključuju odsustvo roditelja s kojim dijete ne živi, prilagodbu roditelja s kojim dijete živi, sukob među roditeljima, ekonomske poteškoće i stresne promjene života. Najupadljiviji je čimbenik za dječju prilagodbu, prema Amatu, utjecaj sukoba među roditeljima. Amato je predložio razvoj novog modela, "resursi i stresori", za razumijevanja dječjeg iskustva.

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Taj model predlaže da se dječji razvoj olakša posjedovanjem određenih klasa resursa (poput podrške roditeljima i socio-ekonomskih resursa). Također, raspad braka može biti problematičan zato što uključuje brojne stresore koji otežavaju razvoj djece (poput sukoba među roditeljima i štetnih životnih promjena) te zato što može remetiti djetetovu sposobnost da koristi roditeljske resurse (gubitak kontakta s jednim roditeljem i gubitak pristupa prihodima). Prema Amatu, sveukupna konfiguracija resursa i stresora treba se razmatrati prije nego prisustvo ili odsustvo određenog čimbenika.

U literaturi se nalazi znatna rasprava o tome je li za djecu bolje u "stabilnim" jedno-roditeljskim obiteljima s minimalnim ili nikakvim kontaktima s roditeljem s kojim ne žive, ili u situacijama gdje zadržavaju redovite kontakte s oboje roditelja, ali su izložena trajnom među-roditeljskom sukobu. Je li u slučajevima gdje sukob među roditeljima traje nakon razvoda, u najboljim interesima djece zadržati redovite kontakte s oboje roditelja ili ograničiti ili prekinuti kontakt s jednim od roditelja? Britanska studija (Lund, 1987.) izdvojila je varijable roditeljskog sklada/sukoba i uključenost/odsustvo oca u relativnom utjecaju na funkcioniranje djece nakon razvoda. Studija je koristila veliki uzorak, bila je longitudinalna i uključivala je višestruke mjere prilagodbe djece. Intervjuirane su bile obje skupine roditelja (i dječji razrednici te drugi, da bi se dobila nezavisna ocjena dječjeg funkcioniranja nakon razvoda). Razvedene su obitelji bile podijeljene u tri skupine: složni (ili neutralni) roditelji, roditelji u sukobu, i sami (ili bez oca) roditelji. Njezini rezultati pokazuju da je za djecu najbolje u složenim razvedenim obiteljima a najlošije u obiteljima gdje su bila bez oca. Dobrobiti za djecu od uključenosti oca s kojim dijete ne živi bile su očite i u skladnim i u sukobljenim skupinama. Sukob među roditeljima nije bio toliko jak prediktor lošeg ishoda za djecu, kao što je to bila odsutnost oca nakon razvoda.

Novija istraživanja (Gunnoe i Braver, 2002.; Laumann-Billings i Emery, 2000.; Amato i Gilbreth, 1999; Lamb, 1999; Lamb *i sur.*, 1997.; Pleck, 1997.; Bender, 1994.; Warshak, 1992.; Bisnaire *i sur.*, 1990.) pokazala su spasonosne učinke uključenosti oca i zajedničkog fizičkog skrbištva na specifičnu i opću prilagodbu djece. Kelly (2000.), u pregledu desetljeća istraživanja o ishodima za djecu, zaključuje: "zajedničko je skrbištvo općenito vodilo boljim ishodima za djecu", i da sukob među roditeljima nije za djecu razoran,

SKRBNISTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

već je to samo sukob fokusiran na djecu kojem su djeca bila izravno izložena. Kelly i Lamb (2000.) našli su da, gotovo po definiciji, skrbništvo i pristup djeci uključuju "visoki konflikt", ali su zaključili da takav sukob (bez nasilja) sam po sebi nije nužno štetan. Amato (2000.) zaključuje da razvod ima značajne negativne utjecaje na djecu; međutim, olakšavajući čimbenici uključuju djetetove vještine suočavanja i prisustvo zajedničkog skrbništva.

Vrijeme koje djeca navečer ili preko noći provode sa svakim od roditelja u sporazumnim aranžmanima psihološki su važni prema Kelly i Lamb (2000.), ne samo za malu, već i za predškolsku djecu. Večeri i noći pružaju mogućnosti za ključne društvene interakcije i odgojne aktivnosti koje "posjete" ne mogu pružiti, uključujući kupanje, olakšavanje boli i tjeskobe, rituale oko odlaska na spavanje, tješjenje usred noći i tješjenje i sigurnost maženja ujutro nakon buđenja. Ove svakodnevne aktivnosti stvaraju i održavaju povjerenje i vjeru u roditelje te produbljuju i ojačavaju privrženost između roditelja i djece. Dok doje, majke se ponekad opiru odvajanju od djeteta preko noći ili preko cijelog dana. Dojenje je očito jedan od važnih konteksta u kojima se razvija privrženost, iako to nikako nije ključni kontekst i nema dokaza da dojene bebe razvijaju veću privrženost od djece hranjene na bočicu. Otac može bebū nahraniti majčinim izdojenim mlijekom, posebice nakon što se uspostave rutine hranjenja.

Nema istraživanja koja su utvrdila da je djeci u smislu psihološke prilagodbe bolje s jednim roditeljem nego u zajedničkom skrbništvu, ali su Clarke-Stewart i Hayward (1996.) i Warshak (1992.) utvrdili da je djeci (posebice dječacima) bolje u situaciji kad su u skrbništvu oca nego majke. Djeca u skrbništvu oca imala su prednost nad djecom u skrbništvu majke u tome što su zadržala pozitivnije odnose s roditeljem s kojim ne žive (*isto*).

Samostalno skrbništvo majke često rezultira odsustvom oca (Kruk, 1993.), a odsustvo oca je povezano sa sljedećim: 85 posto mladih u zatvorima su bez oca; 71 posto djece koja napuste srednju školu su bez oca; 90 posto djece koja bježe od kuće su bez oca; i mladež bez oca pokazuje višu razinu depresivnosti i stopu samoubojstava, delinkvencije, promiskuiteta i tinejdžerskih trudnoća, problema ponašanja i otvorene i prikrivene

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

zloporabe droga (Statistics Canada, 2005.; Crowder i Teachman, 2004.; Ellis *i sur.*, 2003.; Ringback Weitof *i sur.*, 2003.; Jeynes, 2001.; Leonard *i sur.*, 2005.; McCue Horwitz *i sur.*, 2003.; McMunn, 2001.; Margolin i Craft, 1989.; Blankenhorn, 1995.; Popenoe, 1996.; Vitz, 2000.; Alexander, 2003.). Ove su studije također našle da će mladež bez oca vjerojatnije biti žrtvama iskorištavanja i zlostavljanja, a *Journal of Ethnology and Sociobiology* (Časopis za etnologiju i sociobiologiju) nedavno je izvijestio da je za predškolsku djecu koja ne žive s oba svoja biološka roditelja (tj. u domovima oba roditelja i podjednako podijeljenom roditeljstvu nakon razvoda) vjerojatnost da će biti seksualno zlostavljana 40 puta veća. Konačno, odsustvo oca tijekom i nakon razvoda snažno je povezano s lošijom slikom o sebi u djece (Parish, 1987.).

Novija istraživanja o potrebama djece tijekom promjena nastalih razvodom otkrila su važne nove podatke koji su izravno bitni za kreatore politika i zakona na području skrbnništva nad djecom. Posebice četiri važna nova otkrića stavljaju pod upitnik postojeće socio-pravne politike i prakse u području skrbnništva nad djecom.

1. Djeca razvedenih žele podjednako vrijeme s roditeljima i smatraju da im je u najboljem interesu podijeljeno skrbnništvo. Sedamdeset posto djece razvedenih smatra da je podjednaka količina vremena sa svakim roditeljem najbolji životni rapored za djecu, a djeca koja žive prema takvoj organizaciji, imaju najbolje odnose sa svakim od roditelja nakon razvoda. Istraživanja koja su nastojala ispitati pitanje skrbnništva nad djecom sa stajališta same djece najčešće su se oslanjala na kliničke uzorke (Wallerstein, Lewis, i Blakeslee, 2000.) ili su jednostavno zanemarila pitati djecu o njihovim željama i potrebama u odnosu na organizaciju života (Smart, 2002.). Nova opsežna ((n=829) studija djece u SAD-u koja su proživjela razvod roditelja zaključuje da djeca žele podjednako vrijeme sa svakim od roditelja i smatraju da je podijeljeno roditeljstvo u njihovim najboljim interesima, kao i da je u najboljim interesima djece općenito. Fabricius (2003.) i Fabricius i Hall (2000.) bacili su malo svjetla na raspravu o skrbništvu nad djecom sa svojim fokusom na stajališta djece razvedenih roditelja. Troje od četvero mladih odraslih koji su odrasli u razvedenim obiteljima smatralo je da su najbolji roditeljski planovi oni koji su davali djeci podjednako vrijeme u domu svakog od roditelja: autori su utvrdili da je podjednako vrijeme ono što većina djece želi i smatra da im je u najboljim interesima. Autori su istraživali perspektive odraslih o organizaciji života nakon razvoda dok su bili djeca, i prikupili su i podatke od odraslih koji su bili

djeca u dvo-roditeljskim obiteljima između 1996. i 1999. Njihovi su nalazi sukladni prijašnjim istraživanjima usmjerenim izravno na djecu razvedenih (Lund, 1987.; Derevensky i Deschamps, 1997.). Fabricius (2003.) i Fabricius i Hall (2000.), usporedili su stvarnu organizaciju života djece nakon razvoda sa željenom organizacijom života, s organizacijom života koju su željele njihove majke, s organizacijom života koju su željeli njihovi očevi, s organizacijom života za koju su djeca vjerovala da je najbolja njih, s organizacijom života za koju su vjerovala da je najbolja za djecu ako su oboje roditelja dobri roditelji i žive relativno blizu, relativni broj dana tipičnog tjedna sa svakim roditeljem za koji vjeruju da je najbolji za djecu razvedenih koja su različite dobi, koliko se bliskima osjećaju svojim majkama i očevima, stupanj ljutnje koju sad osjećaju prema svojim majkama i očevima, stupanj do kojega je svaki od roditelja želio da drugi roditelj bude uključen kao roditelj i stupanj do kojega je svaki od roditelja potkopavao drugog roditelja kao roditelja. Autori su zabilježili činjenicu da, iako djeca razvedenih uočavaju veliku spolnu razliku među pripadnicima generacije svojih roditelja o pitanjima skrbnništva nad djecom, nije bilo dokaza o toj razlici u njihovoj generaciji. Kao mladi odrasli koji su proživjeli razvod roditelja, oni su nedvojbeno, u izvjesnom smislu, stvarni "eksperti" o "najboljim interesima" djece razvedenih. Doista su osjećali nepravdu u tome što im nije bilo dopušteno imati ravnopravni glas u postupku. Konačno, Fabricius (2003.) je našao da djeca u organizaciji života s jednim roditeljem, koja proživljavaju iskustvo nedostupnosti roditelja s kojim ne žive, percipiraju to kao da ih je taj roditelj odbacio i osjećaju ljutnju prema oboje roditelja. Sukladno ovom nalazu, Amato i Gilbreth (1999.), u svojoj meta-analizi o odnosu otac-dijete nakon razvoda, našli su da su se djeca koja su bila manje bliska sa svojim očevima nakon razvoda imala lošiju prilagodbu ponašanja i emocionalnu prilagodbu i slabija školska postignuća.

2. Ne samo da djeca razvedenih žele podjednako vrijeme, već podjednako vrijeme funkcionira. Pregled 33 značajnija sjeverno američka istraživanja koja su uspoređivala samostalno skrbnništvo sa zajedničkim fizičkim skrbništvom, pokazao je da su djeca u zajedničkom skrbništvu pokazala bolje rezultate od djece u samostalnom skrbništvu, prema svim mjerama prilagodbe. Ova meta-analiza značajnijih sjeverno američkih istraživanja tijekom prošlog desetljeća, koja uspoređuje ishode u zajedničkom skrbništvu naspram samostalnog skrbnništva, našla je da je zajedničko skrbnništvo povezano

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

sa zdravijim ishodima za djecu.

Bauserman (2002.) je uspoređivao djecu u situaciji zajedničkog fizičkog i zajedničkog pravnog skrbništva s djecom u situaciji samostalnog (majčinog ili očevog) skrbništva te također situacije dvo-roditeljskih obitelji. Istražio je opću prilagodbu djece, obiteljske odnose, samopoštovanje, emocionalnu prilagodbu i prilagodbu ponašanja, specifičnu prilagodbu na razvod, kao i razinu i prirodu trajnog sukoba među partnerima. Na svakoj su mjeri prilagodbe, djeca u zajedničkom fizičkom skrbništvu pokazala da im je značajno bolje nego djeci u samostalnom skrbništvu. "Djeca u situaciji zajedničkog skrbništva imala su manje emocionalnih problema i problema ponašanja, imala su više samopoštovanje, bolje obiteljske odnose i školske rezultate nego djeca u situaciji samostalnog skrbništva." Iako je u mnogim od ovih studija Bauserman uspoređivao obitelji koje su dogovorile zajedničko skrbništvo s obiteljima sa samostalnim skrbništvom, neke su ispitivane obitelji imale sudsku odluku o zajedničkom skrbništvu gdje je ono bilo određeno usprkos protivljenju roditelja. Ovim je obiteljima bilo jednako dobro kao i onima gdje su se roditelji dogovorili o zajedničkom skrbništvu, što potvrđuje nalaze ranijih istraživanja da zajedničko skrbništvo funkcionira jednako dobro u obiteljima u kojima su se roditelji natjecali za skrbništvo (Benjamin i Irving, 1989.; Brotsky, Steinman i Zimmelman, 1988.). Gunnoe i Braver (2001.) također su utvrdili da, u usporedbi s obiteljima sa samostalnim skrbništvom, djeca u obiteljima sa zajedničkim skrbništvom imaju manje problema prilagodbe. Ovo nije bilo umanjeno razinom roditeljskog sukoba prije razdvajanja.

3. *Podijeljeno skrbništvo je također dobro i za roditelje. Sukob među roditeljima s vremenom se u situacijama podijeljenog skrbništva smanjuje, a u situacijama samostalnog skrbništva, sukob se povećava. S vremenom se među roditeljima u situaciji podijeljenog skrbništva suradnja među roditeljima povećava, dok se u u situaciji samostalnog skrbništva smanjuje.* Jedan od ključnih nalaza Bausermanove meta-analize bio je neočekivani obrazac opadajućeg roditeljskog sukoba u obiteljima sa zajedničkim skrbništvom te porast sukoba tijekom vremena u obiteljima sa samostalnim skrbništvom. Što manje roditelj osjeća prijetnju gubitka svojeg djeteta i roditeljske uloge, manja je vjerojatnost da će uslijediti nasilje. Može se ustvrditi da postojeći okvir "najboljih interesa" i odluke o samostalnom skrbništvu teško da su pridonijeli prevenciji 46 posto prvih fizičkih zlostavljanja koja se događaju nakon razdvajanja (Corcoran i Melamed, 1990.) unutar sustava samostalnog skrbništva.

SKRBNITVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

4. *I američka i kanadska istraživanja ukazuju na to da majke i očevi zaposleni izvan kuće danas provode otprilike istu količinu vremena skrbeći za svoju djecu. Prema istraživanju Health Canada – Ministarstvu zdravlja Kanade majke prosječno tjedno provode 11,1 sat, a očevi 10,5 sati skrbeći za djecu. Prema Statistics Canada – Statističkom zavodu Kanade (Marshall, 2006.), muškarci su, iako su još uvijek manje uključeni u primarnu skrb o djeci, značajno povećali svoje sudjelovanje. Iako su istraživanja o privrženosti djece roditeljima otkrila da djeca stvaraju primarnu privrženost sa svakim od roditelja (Rutter, 1995), donedavno je bilo vrlo malo dokaza da očevi pridonose skrbi za djecu podjednako kao majke i popularno mišljenje o raspodjeli aktivnosti u skrbi za djecu podrazumijeva primarnu majčinu odgovornost. Istraživanja koja se temelje na teoriji privrženosti, sada su obogaćena podacima Statistics Canada i Health Canada. Ispitujući obrasce primarne skrbi o djeci u Općem društvenom istraživanju 2005., Statistics Canada nalazi da su muškarci stari od 25 do 54 godine, provodili prosječno 1,8 sati dnevno na izravnu skrb o djeci, dok su žene provodile prosječno 2,5 sata (Marshall, 2006.). Istraživanje Health Canada (Higgins i Duxbury, 2002.), koristeći reprezentativni uzorak od 31.571 kanadskih radnika, našlo je da su zaposleni očevi i majke približno ravnopravni partneri kad se radi o količini vremena koje posvećuju skrbi za djecu, temeljem broja sati provedenog u aktivnostima povezanim sa skrbi za dijete prethodnog tjedna. Iako je ovaj nalaz suprotan popularnom vjerovanju o razlikama među spolovima u podjeli rada u obitelji, ovi su podaci sukladni podacima o raspodjeli vremena iz Sjedinjenih Država (Bianchi, 2000.). U njezinom istraživanju u Sjedinjenim državama, Bianchi (2000.) pripisuje da je pad u majčinoj skrbi za dijete povezan sa šest čimbenika: (1) preraspodjela majčinog vremena na tržište rada izvan kuće (vrijeme skrbi za dijete opadalo je s porastom radnog vremena); (2) precjenjivanja majčinog vremena s djecom u prethodnim istraživanjima (pretpostavljalo se da je sve vrijeme provedeno kod kuće uloženo u skrb nad djecom dok je u zbilji velika količina vremena bila potrošena za kućanske poslove koji nisu uključivali djecu); (3) manje obitelj trebaju manje ukupnog vremena za malu djecu; (4) više predškolske djece provodi vrijeme u predškolskim ustanovama i igraonicama, neovisno o zaposlenosti majke; (5) preraspodjela vremena žena olakšala je relativno povećanje uključenosti očeva u skrb o djeci i (6) tehnologija poput mobilnih telefona omogućila je roditeljima da budu "dostupni" iako nisu fizički s djecom. Tako su spolne razlike u vremenu koje roditelji provode u skrbi za djecu nestale, a podijeljeno roditeljstvo izranja kao norma u dvo-roditeljski obiteljima u SAD-u i Kanadi. U razvedenim obiteljima, samostalno skrbništvo*

**SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST:
————— POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM**

više nije dominantna organizacija skrbništva nad djecom u Kanadi i postoji značajno povećanje zajedničkog skrbništva među roditeljima koji nisu uključenu u pravnu bitku oko skrbništva nad svojom djecom (Statistics Canada, 2004.).

3

■ Obiteljsko nasilje i zlostavljanje djece

Zbog nalaza da je sukob među roditeljima ključni čimbenik u prilagodbi djece na razvod, ne iznenađuje da je obiteljsko nasilje integralno pitanje rasprave o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci. Postoji opće suglasje od strane znanstvenika i stručnjaka za obiteljsko nasilje i razvod da podijeljeno roditeljstvo ili zajedničko fizičko skrbništvu nije prikladno u slučajevima dokazanog nasilja i zlostavljanja, bilo prema djetetu ili roditelju, zato što se svjedočenje zlostavljanju roditelja prepoznaje kao ozbiljni oblik zlostavljanja djeteta (Jaffe, Crooks i Bala, 2006.; Trocme *i sur.*, 2005.). Međutim, postoji značajan prijekor o zahtjevima nekih feminističkih znanstvenika da bi već i sama optužba za zlostavljanje od strane žene (ne i muškarca) trebala biti dostatna da bi se sudilo kao da se zlostavljanje dogodilo, kao što je to praksa kanadskih tijela za provođenje zakona (Brown, 2004.). To nije mišljenje koje istraživanja potvrđuju. Obiteljsko bi se nasilje moralo smatrati ozbiljnim kaznenim djelom, a lažne optužbe za nasilje trebale bi se smatrati oblikom pravnog zlostavljanja roditelja.

U području skrbništa nad djecom, postoje stalne debate o definiciji i određivanju obiteljskog nasilja i zlostavljanja: što točno predstavlja "zlostavljanje" i "nasilje"? Fizičko i seksualno zlostavljanje izgledaju jasni, ali što je s emocionalnim zlostavljanjem, pravnim zlostavljanjem i otuđenjem od roditelja? Ova je zlostavljanja puno teže dokazati i odrediti.

Također postoje debate u vezi sa situacijama u kojima podijeljeno roditeljstvo nije prikladno, jer je "visoki konflikt" gotovo općenita stvar u sporovima oko skrbništa nad djecom (Dutton, 2005.). Stav koji ovaj rad drži je da je obiteljsko nasilje ozbiljno kazneno djelo i da ga se takvim treba tretirati, a kaznena osuda zbog napada na supružnika, ili nalaz da je djetetu potrebna zaštita od roditelja, mogu biti dovoljni za uskratu zajedničkog skrbništa. Međutim, nedokazana optužba za zlostavljanje, čak i u kontekstu "visokokonfliktnog" razvoda, to nije. I nije neuobičajeno za supružnike u visokokonfliktnim razvodima da iznose lažne ili pretjerane optužbe za zlostavljanje (Bala, Jaffe i Crooks, 2007.).

Istraživanja obiteljskog nasilja općenito

Obiteljsko nasilje i zlostavljanje nakon razvoda stavlja se u kontekst obiteljskog nasilja općenito. U velikom dijelu literature o zlostavljanju, muškarci se predstavljaju kao primarni počinitelji fizičkog zlostavljanja, iako podaci iz meta-analitičkih studija pokazuju drugačije. Najnoviji meta-analitički pregled istraživanja obiteljskog nasilja (Fiebert, 2004.), koji se temelji na 155 znanstvenih istraživanja, 126 empirijskih studija i 29 pregleda ili analiza, zaključio je da su razine do kojih su žene i muškarci počinitelji i žrtve zlostavljanja usporedive. Ranije studije, poput Archerovih (2002. i 2000.) meta-analitičkih pregleda, našli su da je veća vjerojatnost da će žene, a ne muškarci, upotrijebiti agresiju prema svojem partneru, i da je nešto veća vjerojatnost da će ih njihov partner ozlijediti. Archer je opisao jednu normu koja se previda: muškarci bi se trebali suzdržati od fizičke agresivnosti prema ženi, čak i kad su žene krive za napad. Podaci Nacionalnog istraživanja o obiteljskom nasilju u SAD-u, o kojem izvještavaju Stets i Straus (1992.) pokazuju da je u 28,6 posto brakova žena nasilna (dok je muškarac nenasilan), dok ih je 48,2 posto bilo uzajamno fizički nasilno. Stets i Henderson (1991.) našli su da je šest puta veća vjerojatnost da će žena, a ne muškarac upotrijebiti teško nasilje u ljubavnim vezama i da će upotrijebiti teže nasilje u izvanbračnoj i bračnoj zajednici; Stets i Straus (1992.) i Straus (1995.) našli su da žensko nasilje nije primarno obrambeno, a ipak se manje osuđuje nego nasilje muškarca nad ženom. Hampton *i sur.*, (1989.) izvještavaju o stopama nasilja muškaraca nad ženama koje se ne mijenjaju, dok je tijekom deset-godišnjeg perioda došlo do 33-postotnog povećanja nasilja žena nad muškarcima. Mc Neely *i sur.*, (2001.) zaključuju da je obiteljsko nasilje ljudski, a ne rodni problem, zato što su u obiteljskom okruženju žene jednako nasilne kao i muškarci, i istraživači komentiraju specifični "nedostatak pravne i društvene zaštite muškaraca".

Kanadski podaci pokazuju slične obrasce. Prema Statistics Canada (2004.) i Canadian Centre for Justice Statistics-Kanadskom centru za statistiku u pravosuđu (2000.), na nacionalnom je uzorku 8 posto žena i 7 posto muškaraca prijavilo zlostavljanje od strane svojih intimnih partnera. Od njih je 23 posto žena i 15 posto muškaraca doživjelo teško nasilje. Priroda, težina i posljedice nasilja bili su slični, iako je 33 posto muškaraca i 66 posto žena prijavilo ozljede. Drugi kanadski podaci, međutim ukazuju na to da je dvostruko više teškog nasilja žena nad muževima nego muževa nad ženama (Brinkerhoff i Lupri, 1988.; Sommer, 1994.). U Kanadi su se 2004. dogodilo se 74 ubojstava supružnika. Od toga su 62 žrtve bile žene. Od 1974. do 2004. stopa ubojstava gdje su žrtve žene pala je za 57 posto, od 16,5

na milijun žena u braku na 7,1, dok je stopa žrtava muškaraca pala za 69 posto, od 4,4 na 1,4.

Johnson (1995.) ističe da je, iako su stope obiteljskog nasilja između muškaraca i žena u intimnom odnosu slične, važno razlikovati razine težine nasilja i da je od tri vrste partnerskog nasilja: situacijskog nasilja (najčešća vrsta), nasilnog otpora, i intimnog terorizma (vrsta za koju je najvjerojatnije da će biti učestala i brutalna), u intimnom terorizmu primarno počinitelj muškarac i najbolje ga se razumije pomoću feminističke teorije obiteljskog nasilja. Različite brojne studije (Ehrensaft, Moffitt i Caspi, 2004.; Moffitt, Caspi, Rutter i Silva, 2001.; Dutton, 2006.) dokazuju da je ova vrsta nasilja među intimnim partnerima relativno rijetka, nasilje te težine javlja se samo u 2 do 4 posto slučajeva obiteljskog nasilja pri kojem policija uređuje (Statistics Canada, 2004.; Brown, 2004.), a velika je većina takvog obiteljskog nasilja uzajamna (Dutton, 2005.). Nasuprot Johnsonovim tvrdnjama o višim stopama intimnog terorizma muškaraca, istraživački podaci govore drugačije: podaci nacionalnog istraživanja Stets i Strausa (1992.) dokazali su da su "jednostrano teško nasilje" nad nenasilnim partnerom tri puta češće počinile žene nego muškarci. Archerovi (2002. i 2000.) meta-analitički nalazi pokazali su da postoje minorne razlike u nasilju među spolovima i među ozljedama. Laroche (2005.) je u Kanadskom općem društvenom istraživanju našao stopu od 2 posto ženskih intimnih terorista u usporedbi s 3 posto muških intimnih terorista.

Kad policija uređuje u slučajevima obiteljskog zlostavljanja, sustav provedbe zakona tretira muškarce puno grublje, a nesrazmjernost je najuočljiviji u slučajevima gdje Statistics Canada izvještava o najvećoj izjednačenosti broja počinitelja: u sukobima niske razine gdje ni jedna strana nije doživjela nikakve ozljede. U ovoj je kategoriji 19 puta veća vjerojatnost da će muškarac biti optužen nego što će to biti žena (Brown, 2004.); veća je vjerojatnost da će muškarac biti kazneno optužen čak i kad izvijesti da je partnerica njega zlostavljala, i zato muškarci rjeđe prijavljuju zlostavljanje nego žene (*isto*). Samo će jedna desetina muškaraca od muškaraca koji dožive napad pozvati policiju u odnosu na broj žena koje će to učiniti (Stets i Straus, 1992.), zato što policija odbija uzeti nasilje nad muškarcima za ozbiljno (Buzawa *i sur.*, 1992.; Brown, 2004.).

Istraživanja obiteljskog nasilja u situacijama određivanja skrbnitva nad djecom

Uspkos uvjerljivim nalazima iz meta-analitičkih studija da su oba spola počinitelji obiteljskog nasilja jednako učestalo i sa približno jednakim posljedicama (Laroche, 2005.; Pimlott-Kubiak i Cortina, 2003.; Serbin *i sur.*, 2004.), prevladavajuća je pretpostavka da su u ogromnoj većini slučajeva teškog bračnog nasilja žene žrtve, a muškarci počinitelji, i to je imalo duboki utjecaj na odluke o skrbnitvu nad djecom (Dutton, 2005.). Uz ovu pretpostavku Jaffe *i sur.* (2003., 2005.) i Bala *i sur.* (2007.), ključne figure u edukaciji kanadskih sudaca u obiteljskim predmetima, poučavaju suce da sumnjaju u poricanje nasilja od strane očeva. Preporuke Jaffe i Balae, uključujući i one koje se odnose na međusobno nasilje, zasnovane su na pretpostavci da je teško međusobno nasilje u ogromnoj većini usmjereno od strane muškaraca prema ženama. Prevladava jedan model obiteljskog nasilja: otac je nasilnik, majka je žrtva, i dijete je viktimizirano promatranjem očeve nasilnosti. Kad počinitelj nasilja nije muškarac, nasilje se najčešće odbacuje, bilo kao da nije ozbiljno, ili je bilo u samoobrani. Kad se na nasilje nije odgovorilo nasiljem, onda se iznosi argument da je muško nasilje teže. Ipak, ekstremno je nasilje rijetko, ukupno 3 posto muškaraca i 2 posto žena (Laroche, 2005.; Dutton, 2005.). Nasilje koje iniciraju žene puno je uobičajenije nego što se tvrdi, a razine težine nasilja su slične (Stets i Straus, 1992.). Najčešći je oblik obiteljskog nasilja uzajamno nasilje (*isto*).

Diskrepanca između meta-analitičkih nalaza i studija koje izvještavaju o tome da su žene neproporcionalno žrtve teškog nasilja, zapanjujuće su. Dutton (2005.) nudi ovo objašnjenje: gotovo bez iznimke, istraživačka literatura u kojoj su mnogi istraživači našli svoje tvrdnje temelji se na uzorcima dobivenim iz skloništa za zlostavljane žene ili od grupa za tretman muškaraca počinitelja, i onda su generalizirani na opću populaciju. Kao što Magdol *i sur.* (1997. ističu, "očekivanje da bi stope partnerskog nasilja od strane muškaraca nadmašivale stope partnerskog nasilja od strane žena proistječu iz izbora uzorka prethodnih studija". Istraživanja bazirana na uzorku osoba koje su se same grupirale u uzorke jako su problematična, zato što su istraživanja provedena u skloništima za žene tipično vođena prema feminističkim direktivama koje zabranjuju pitanja o ulozi žena u nasilju, jer se to smatra oblikom "okrivljavanja žrtve" (Dutton, 2005.).

Neutemeljeno generaliziranje na temelju nereprezentativnih uzoraka stvara percepciju da su samo muškarci zlostavljači i da su samo žene žrtve, i to postaje svetinja politike, a postepeno i prakse skrbnitva nad djecom. Ako se sukob među roditeljima i nasilje poimaju na jednostrani način, sa svom pozornošću fokusiranom samo na mogućnost zlostavljanja od strane muškog počinitelja, sigurnost djeteta zaista može biti ugrožena (Dutton, 2005.). U areni skrbnitva nad djecom, većina slučajeva visokog konflikta ne uključuje nasilje. Kad bračno nasilje postoji, to obično uključuje dvoje nasilnih partnera, a ima slučajeva kad je partnerica primarna ili isključiva počiniteljica nasilja (Dutton, 2005.; Johnston i Campbell, 1993.). Johnston i Campbell (1993.) nude korisnu tipologiju slučajeva obiteljskog nasilja u kontekstu spora oko skrbnitva nad djecom, uključujući trajno ili povremeno nasilje muškaraca, nasilje koje iniciraju žene, muško kontrolirajuće interaktivno nasilje¹, nasilje pri razdvajanju ili razvodu, i psihotične ili paranoidne reakcije. Zaključili su da je uzajamno nasilje najčešći tip nasilja, uz muško nasilje (klasična paradigma "kruga nasilja") koje čini manje od jedne petine slučajeva nasilja.

Osim međusobnog nasilja usmjerenog na partnera, u dominantnom diskursu o muškom nasilju nad "ženama i djecom" također postoje pogrešne informacije o zlostavljanju djece. Glavni izvor podataka o zlostavljanju djece u Kanadi je Canadian Incidence Study of Reported Child Abuse and Neglect² 2003. (Trocme *et al.*, 2005.), koja dokazuje da su počinitelji zlostavljanja djece približno podjednako i očevi i majke, iako majke predstavljaju malo veći rizik, uz to da se dječake zlostavlja češće nego djevojčice. Neutemeljene optužbe za zlostavljanje djeteta također su uobičajene, posebice u kontekstu sporova oko skrbnitva nad djecom. Iako prijave nisu nužno namjerno izmišljene (Trocme i Bala, 2005.), puno je više slučajeva neutemeljenih optužbi za seksualno zlostavljanje, nego utemeljenih. Od svih prijava za seksualno zlostavljanje u Kanadi, samo ih je 24 posto utemeljeno. Isto vrijedi i za druge vrste zlostavljanja (Trocme *i sur.* 2005.), Upitne tvrdnje Jaffea *i sur.* (2005., 2003.) i Bala *i sur.* (2007.) imaju duboke negativne posljedice, a predrasude koje su stvorile su zabrinjavajuće. Prema Jaffe i Bala, lažna poricanja od strane (muških) zlostavljača su češće nego lažne optužbe navodnih (ženskih) žrtava, i kad očevi od suda traže zajedničko skrbnitvo to je "često pokušaj muškaraca da nastave sa svojom dominacijom nad ženama." "Mnogi nasilnici insistiraju na posjetama djeci kao na načinu dobijanja pristupa bivšim partnericama.

¹ Ovo nasilje eskalira od uzajamnih verbalnih provokacija i napada u fizički okršaj. Bilo koji od partnera inicira fizičku agresiju, međutim, muškarac pokazuje kontrolu nadjačavajući ženu (op.prev.).

² Kanadska studija incidencije prijavljenog zlostavljanja djece (op.prev.)

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Oni mogu tražiti skrbništvo kako bi produljili parnicu, tijekom koje njihov pravni zastupnik i sudski proces odražavaju dinamiku zlostavljačkog odnosa." Nijedna od ovih tvrdnji nema empirijskog uporišta. Relativno malo sporova oko skrbništva uključuje dokazano zlostavljanje djeteta, uključujući i svjedočenje obiteljskom nasilju; samo je jedna četvrtina optužbi za nasilje potvrđena u istrazi (Trocme *i sur.*, 2005.). Ipak, prijetnja gubitka svoje djece u kontekstu određivanja skrbništva nad djecom pogoršava i stvara nasilje, jer 40 do 46 posto prvih nasilja nastaje nakon razdvajanja unutar sustava donošenja odluka o skrbništvu nad djecom prema kojima "pobjednik dobiva sve" (Statistics Canada, 2004.; Corcoran i Melamed, 1990.). Istodobno, u većini slučajeva gdje je tijekom zajedničkog života postojalo nasilje, sukob i nasilje se nakon razdvajanja (uz samostalno skrbništvo) smanjuju (Spiwak i Brownridge, 2005.), dok su u slučajevima gdje nema nasilja, odluke o samostalnom skrbništvu povezane s povećanim nasiljem. Zato je jako zabrinjavajuća tvrdnja da je "bitan princip u areni visoko konfliktnih razvoda taj da zajedničko skrbništvo i podijeljeno roditeljstvo nisu održive opcije" (Jaffe *i sur.*, 2005.). Činjenica je da je zajedničko fizičko skrbništvo povezano s nižim razinama među-roditeljskog sukoba nego samostalno skrbništvo, čak i kad sud donosi odluku o zajedničkom skrbništvu, tj. kad se sami roditelji o tome nisu mogli dogovoriti (Bauserman, 2002.), zato što postoji puno veća vjerojatnost da će se visoko konfliktni slučajevi gdje nema nasilja okrenuti nasilju kad gubitkom skrbništva postoji prijetnja za odnos s djetetom. Režim samostalnog skrbništva povećava rizik od supružničkog nasilja i povećava broj djece koja svjedoče nasilju.

Jaffe *i sur.*, (2006.) ne raspravljaju o standardu "potrebe djeteta za zaštitom" u razvedenih, onako kako se primjenjuje u nerazvedenim obiteljima, iako predlažu taj pristup tražeći sveobuhvatnu procjenu socijalne službe kod optužbi za obiteljsko nasilje kad se radi o određivanju skrbništva nad djecom. Ako bi se ovaj standard dosljedno primijenio, problem nasilja u određivanju skrbništva nad djecom bi se učinkovito rješavao putem istrage osposobljenih profesionalaca; bez toga, postojeći okvir određivanja skrbništva nad djecom, nastaviti će povećavati vjerojatnost nasilja u obiteljima bez prethodnog nasilja.

Poziv za sudsko određivanje skrbništva nad djecom u slučajevima obiteljskog nasilja je razuman, međutim, pogrešno je pretpostaviti da "visoko-konfliktni" slučajevi, gdje se roditelji ne slažu s organizacijom skrbi nad djecom nakon razdvajanja, obično uključuju ozbiljno obiteljsko nasilje. Takve pretpostavke stavljaju djecu u položaj rizika da će samostalnim skrbništvom izgubiti jednog od roditelja, i povećavaju rizik od obiteljskog nasilja u većini slučajeva spora oko skrbništva nad djecom gdje prije nije bilo nasilja.

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Samostalno skrbništvo u slučajevima gdje nema obiteljskog nasilja zato je pogrešna i opasna politika koja je značajno povećala rizik nasilja nakon razdvajanja u obiteljima gdje nema prethodne povijesti nasilja. Postojeći sustav sudskog odlučivanja o skrbništvu nad djecom je razuman u slučajevima gdje je nasilje već prije postojalo. Ali on može štetiti i već šteti obiteljima gdje nema prethodnog zlostavljanja djece, ni povjesti zlostavljanja.

Konačno, izvještava se o "epidemijskoj" stopi samoubojstava među razdvojenim i razvedenim očevima koji se bore da bi održali roditeljski odnos sa svojom djecom (Ksopowa, 2002.); "pravno zlostavljanje" je zapaženo u slučajevima samoubojstava očeva s kojima djeca ne žive (poput slučaja Darrena Whitea o kojem se puno pisalo). Nema studija koje bi ispitale učinak pravnog zlostavljanja, tj. korištenja pravnih prednosti radi uklanjanja roditelja iz života djeteta putem samostalnog skrbništva i otuđenja roditelja nakon toga. Odstranjivanje djece na ovaj način i otuđivanje od roditelja mogu sami po sebi biti oblici zlostavljanja djece, kao što predlaže sudac Konigsberg s British Columbia Vrhovnog suda (u komentaru slučaja Gettliffe).

Ukratko, tamo gdje postoje nalazi o kaznenoj osudi za teško obiteljsko nasilje, ili da je djetetu potrebna zaštita od roditelja, može biti prikladno, kao što preporučuju Jaffe *i sur.* (2005.) da jedan roditelj ima ograničene, pod nadzorom, ili da nema kontakta s djecom zbog potencijalne štete za djecu ili drugog supružnika. Međutim, u nedostatku ovakvog nalaza, samostalno skrbništvo kao pristup jasno predstavlja ozbiljan rizik za djecu i roditelje. U odsustvu istrage i jasnog utvrđivanja nasilja i zlostavljanja od strane kaznenog suda ili ustanova za zaštitu djece, obiteljski sud ne bi trebao preuzimati ulogu presuđivanja u slučajevima optužbi za nasilje među roditeljima. Većina visoko-konfliktnih slučajeva spora za skrbništvo nad djecom ne uključuje obiteljsko nasilje, iako je veliki udio onih koji uključuju neutemeljene optužbe za nasilje.

Dok roditelji s prethodnom dokazanom povijesti teškog nasilja trebaju različita rješenja, za većinu roditelja u sporu oko skrbništva nad djecom najbolji je, u interesu prevencije teškog nasilja, pristup podijeljenog skrbništva nad djecom.

4.

Istraživanja o ishodima sporova o skrbništvu nad djecom u Kanadi

Može se smatrati da pravni/sudski način odlučivanja o skrbništvu nad djecom sadrži tri povezana, a ipak različita elementa: suprotstavljачku prirodu samog pravnog modela, postojeće prakse pravnih praktičara i sudova u vezi s pitanjima skrbništva nad djecom i pristupa djeci, i iskustva samih sudionika u postupku. Neki smatraju da je, iako sam pravni model može biti suprotstavljачki, poboljšanje zakona o razvodu rezultiralo postupovnim promjenama do takve razine da zakon koji se primjenjuje uopće nije suprotstavljачki, već je administrativni, ili medijatorski. Drugi, međutim, smatraju da iako postoji izvjesno poboljšanje zakona o razvodu, poput pojednostavljenih procedura, promjene obrazaca temelja za razvod i razvod "bez utvrđivanja krivnje" predstavlja pomak od suprotstavljачkog modela, taj model još uvijek predstavlja osnovu za postupak po pitanju skrbništva nad djetetom i pristupa djetetu. S uvođenjem razvoda bez utvrđivanja krivnje, dokazuje se da je skrbništvo nad djecom ostavljeno kao jedino područje gdje je "krivnja" još uvijek relevantna, gdje slučajevi spora uključuju produljeni parnični proces davanja podnesaka i protupodnesaka i predstavljaju "neke od najpromjenljivijih, najneprijateljskijih i najdestruktivnijih poslova suda" (Coogler, 1978.). U slučajevima gdje nema spora, gdje sudac može jednostavno samo "staviti pečat" na odluke donesene prije sudskog saslušanja (administrativna funkcija), postupak pregovaranja koji vodi takvim odlukama može biti visoko suprotstavljачki: korištenje prijetnji i protuprijetnji koje iznose obje strane u obliku izjava pod prisegom i ponašanje pravnika povezuje se s eskalacijom sukoba. Konačno, nije naročito upitno to da sudionici ovih postupaka doživljavaju pravna rješenja sporova o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci kao visoko suprotstavljачke.

Povijest skrbništva nad djecom pokazuje da su odluke suda bile vođene pretpostavkama koje su se tijekom vremena mijenjale, počinjući od presumpcije očinstva koja se s vremenom postepeno promijenila u presumpciju majčinstva u devetnaestom stoljeću, pomoću zakona poput British Talfourd's

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Act (1839.), koji je majkama omogućavao traženje skrbništva nad malom djecom i doveo do sudskog razvoja presumpcije majčinskog običajnog prava nazvane "doktrina nježne dobi"¹, koja je držala da bi mlada djeca trebala živjeti sa svojim majkama (Millar i Goldenberg, 2004.). Izgleda da je ova doktrina na djelu u Kanadi najmanje od početka dvadesetog stoljeća i to je i ostala dok nije došlo do formalnog uvođenja standarda "najboljeg interesa djeteta" putem Canada's second Divorce Act – Drugi kanadski zakon o razvodu (1986.), čiji izričaj pokazuje da se pažljivo vodilo računa da bude spolno neutralan. Paradoksalno, novi se zakon podudara s većim udjelom slučajeva samostalnog skrbništva majki, što je bio rezultat uvođenja edukacije sudaca o društvenom kontekstu. Ta je edukacija naglašavala nepravednost pravnih ishoda skrbništva nad djecom prema majkama (*isto*). Od 1986. događala se najveća ekspanzija obiteljskog zakonodavstva, sa značajnim oslanjanjem na spol roditelja pri odlučivanju o skrbništvu nad djecom, u odsustvu informacija koje bi predviđale "najbolji interes djeteta" (Millar i Goldenberg, 2004.).

Kanadsko obiteljsko zakonodavstvo koristi pravnu tradiciju običajnog prava koja se oslanja na pisane zakone i običajno pravo, također poznato kao pravnu praksu, presedane ili sudačko zakonodavstvo (Boyd, 1995.) koje dopušta sucima stvaranje novih pravila za nove situacije kako se one pojavljuju. Iako zakonodavstvo o skrbništvu nad djecom proizlazi i od pisanih zakona i od presedana, presedani imaju veću snagu. Na ovaj je način Kanada zadržala preferencu skrbništva majke nad djecom tijekom većine svoje povijesti, zato što se okruženje u vezi sa skrbništvom nad djecom uglavnom oblikuje i kontrolira putem sudačkog zakonodavstva, a pravni su se koncepti i presumpcije razvili putem presedana umjesto putem zakonodavstva. To je očito iz podataka ispitivanja ishoda u sporovima oko skrbništva nad djecom.

Podaci Statistics Canada - Državnog zavoda za statistiku Kanade

Najnoviji podaci Statistics Canada (2005., 2004.) koji obrađuju ishode razvoda i skrbništva nad djecom iz 2003. i 2002., pokazuju da je vjerojatno da će 38 posto svih brakova završiti razvodom prije 30. godišnjice braka. U slučajevima gdje ima uzdržavane djece, 2003. je (temeljem podataka o sudskim odlukama iz Registra podataka o sudskim postupcima razvoda), skrbništvo dodijeljeno majkama u 49,5 posto slučajeva, zajedničko skrbništvo je dodijeljeno oboma roditeljima u 41,8 posto slučajeva, a očevima samo u 8,5 posto slučajeva (Statistics Canada, 2005.). Valja zapaziti da ovdje nisu uključeni roditelji u izvanbračnim zajednicama i da se odluka o "zajedničkom skrbništvu" često donosi s "glavnim boravištem" samo s jednim roditeljem, što znači da se zajedničko skrbništvo dodjeljuje bez podijeljenog fizičkog skrbništva.

¹ Smatralo se da su to djeca do 13. godine života.

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Nadalje, reći da je "zajedničko skrbništvo dodijeljeno" u 41,8 posto slučajeva navodi na pogrešno mišljenje, zato što ove statistike uključuju nesporne slučajeve skrbništva nad djecom koje sudac samo "potpisuje" (one odluke koje su donijeli sami roditelji a sudac ih je "potvrdio pečatom"). Ova statistika sadrži sve "aranžmane o skrbništvu nad djecom koji su bili dio presude o razvodu", što uključuje većinu slučajeva koji su samo potpisivanje. Ovo nisu svi slučajevi parnica o skrbništvu nad djecom.

Međutim, ono što je u vezi s ovom statistikom zanimljivo jest pad broja sudskih odluka o samostalnom skrbništvu majke i o zajedničkom skrbništvu. Ponovno, većina je ishoda zajedničkog skrbništva u nespornim slučajevima koje sud potpisuje, gdje su roditelji sami donijeli odluku o zajedničkom skrbništvu. Zajedničko skrbništvo stalno raste u nespornim slučajevima u Kanadi, što odražava nastanak norme u dvoroditeljskim obiteljima o podijeljenoj odgovornosti, zato što su u velikoj većini slučajeva oboje roditelja zaposleni izvan kuće.

Iako je podijeljena skrb nastala kao norma u dvoroditeljskim obiteljima, i ovo odražava ogromno povećanje broja zajedničkog skrbništva u nespornim slučajevima razvoda, zajedničko je skrbništvo praktički nepostojeće u slučajevima gdje odluke donose suci. Tijekom puno godina u ogromnoj se većini sporova ili parnica odlučivalo o samostalnom skrbništvu u korist majki (Millar i Goldenberg, 2004.). Međutim se dokazivalo da je u više od 95 posto slučajeva, obitelj ta koja određuje tko će biti skrbnik djece, a ne sud. Velika većina odluka o skrbništvu nad djecom donosi se izvan suda, samo mali postotak roditelja ne uspijeva se dogovoriti i pristupa sudu (Department of Justice – Ministarstvo pravosuđa, 1990.). U ogromnoj većini slučajeva izgleda da sud samo potpisuje dogovor stranaka. Tako Polikoff (1982.) dokazuje da većina djece ostaje s majkama prema uzajamnom pristanku roditelja. "Konačna sudska odluka, stavljanje pečata na dogovor samih stranaka, ne odražava pristranost sudskog sustava prema majkama, zato što sudski sustav igra potpuno pasivnu ulogu."

Analiza podataka sudskih spisa

Ishodi u spornim slučajevima skrbništva nad djecom, međutim, možda nisu nesporni kao što se općenito podrazumijeva. Ishodi spornih slučajeva su poučni već u onome što odvjetnici savjetuju svojim klijentima u potencijalnim slučajevima spora oko skrbništva nad djecom. Iako razlozi za odluke u spornim slučajevima odražavaju široki raspon stajališta među sucima o tome što sadržavaju "najbolji interesi

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: — POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

djeteta", preispitivanje slučajeva spora oko skrbništva nad djecom pruža objašnjenje za relativno mali broj sporova oko skrbništva nad djecom. Kanadski sudovi, prema posljednjoj analizi podataka sudskih spisa, nastavljaju dodjeljivati skrbništvo majkama u većini sporova. *Evaluation of the Divorce Act – Procjena Zakona o razvodu* (Department of Justice – Ministarstvo pravosuđa, 1990.) našla je, u analizi podataka iz sudskih spisa iz 1988., da je u sudskim postupcima skrbništvo nad djecom dodijeljeno majkama u 77 posto slučajeva, a očevima u samo 8,6 posto slučajeva. Izviješće o procjeni zaključilo je da "kad je očevima dodijeljeno samostalno skrbništvo, to je bez iznimke bilo zato što majke nisu željele ili nisu bile u stanju skrbiti o djeci" i da "nema vidne ni konzistentne promjene u osnovnim obrascima dodjeljivanja samostalnog skrbništva najmanje od ranih 1970-tih . . . [iako] ono što izgleda da se promijenilo iz 1970-tih do 1980-tih je da je *manja* vjerojatnost da će muškarci dobiti samostalno skrbništvo kad ga traže ili kad ga se osporava nego što je to bilo prije" (moj kurziv). Konačno, procjena je našla da je razlog za samostalno skrbništvo norma u sudskim odlukama o sadržajima roditeljske skrbi, taj što se zajedničko skrbništvo smatra neprovedivim od strane pravosuđa za roditelje koji se ne slažu u vezi s organizacijom roditeljstva. Samostalno skrbništvo suci u sporovima oko skrbništva nad djecom smatraju najboljim interesima djeteta.

Utjecaj sudskih odluka u sporovima oko skrbništva ide dosta daleko izvan samih sporova. One definiraju pravne norme i formiraju osnovu za zakon temeljem kojega se drugima daju savjeti, uključujući i hrpu "nespornih" slučajeva gdje očevi žele najmanje zajedničko skrbništvo, ali "pristaju" na pristup djetetu (Kruk, 1993.). "Pogađanje u sjeni zakona" odnosi se na pravne pregovore uokvirene i oblikovane percepcijom stranaka o tome kakvi bi se rezultati mogli postići ako bi se priklonili većem pravnom angažmanu. Iako je većina sudskih odluka o skrbništvu nad djecom temeljena na "suglasnosti" (a Statistics Canada ih obuhvaća kao sudske odluke), to ne treba implicirati da su te suglasnosti slobodno date (Millar i Goldenberg, 2004.).

Činjenica da je od 1988. do danas malo dostupnih podataka o obiteljskim sudovima ili obiteljskom pravosuđu, problematična je. Taj nedostatak istraživanja je bar djelomično posljedica otpora pravosuđa istraživanju znanstvenika izvan suda. Međutim, nedavno, još neobjavljeno, istraživanje presuda Drugostupanjskog suda Ontario (Jenkins, 2006.) pruža dokaze koji ukazuju na to da kad djeca žive s majkama u vrijeme žalbe Drugostupanjskom sudu, iznimno je rijetko da sud mijenja postojeće stanje. Kad žive s

očevima, postojeće stanje nije tako presudno. Prema Jenkinsu, "čimbenik majka" općenito preteže nad razmatranjem postojećeg stanja: sudovi će vjerojatnije mijenjati postojeće stanje kad djeca žive s ocem.

Istraživanja u Sjedinjenim državama (Fox i Kelly, 1995.; Maccoby i Mnookin, 1988.) dosljedno ističu spolno raslojavanje unutar postupka dodjeljivanja skrbništva nad djecom, sa samostalnim skrbništvom majke koje se u Kanadi dodjeljuje u pravosuđu sa jednako neodređenim standardom "najboljih interesa djeteta".

Nacionalna longitudinalna studija djece i mladih

National Longitudinal Survey of Children and Youth (NLSCY) – Nacionalna longitudinalna studija djece i mladih, koja prati veliki uzorak kanadske djece kad odrastu, koristi podatke od samih roditelja gdje, iako se ispituje "osoba koja najviše zna" o djetetu, u više od 90 posto slučajeva ta je osoba bila majka djeteta. Osim toga, percepcije o skrbništvu nad djecom majki značajno se razlikuju od percepcija očeva (LeBourdais *et al.*, 2001). NLSCY podaci prate i vjenčane i nevjenčane parove, zato što se sad u Kanadi 22 posto djece rađa u nevjenčanim zajednicama (Juby *i sur.*, 2004.). Podaci otkrivaju da je do dobi od 15 godina starosti, 1980-tih 30 posto kanadske djece doživjelo razdvajanje roditelja, a podijeljeno se skrbništvo puno češće dogovara izvan suda. NLSCY nalazi da se udio djece u nespornim slučajevima dogovora o zajedničkom skrbništvu nad djecom značajno povećao (*isto*). Međutim, studija također nalazi, što je sukladno s Maccoby i Mnookin (1992.), da su pravo skrbništva nad djecom i pristupa djeci kad se roditelji razdvoje daleko od statičnih, i da se razvijaju uslijed posljedica promjena u životima uključenih pojedinaca. Najuočljivija je promjena pad udjela djece u podijeljenom skrbništvu od 8 na 1 posto. Međutim, ovo nije nužno značilo manje kontakata s ocem, jer ih je oko 40 posto u zajedničkom skrbništvu živjelo s ocem na kraju dvogodišnjeg perioda koji je dijelio cikluse studije. Činjenica o promjeni od zajedničkog na samostalno skrbništvo nije, autori zaključuju, spriječila trajnu i dugotrajnu uključenost oboje roditelja nakon razdvajanja. Podijeljeno skrbništvo je, čak i u ograničenim periodima, povezano s trajnom dugoročnom uključenosti oboje roditelja u živote djece (Juby *i sur.*, 2004.).

5

■ Zakoni o skrbništvu nad djecom u Kanadi

Zakonodavna odgovornost za skrbništvo nad djecom i pristup djeci u Kanadi, podijeljena je između saveznih, regionalnih i teritorijalnih vlada. Savezni *Zakon o razvodu* primjenjuje se u postupcima razvoda gdje postoje pitanja skrbništva nad djecom i pristupa djeci, iako se pitanja skrbništva nad djecom i pristupa djeci mogu rješavati prema regionalnom zakonodavstvu. Regionalni i teritorijalni zakoni vode slučajeve koji spadaju u regionalnu zakonsku odgovornost, uključujući postupak razdvajanja u koji je uključeno odlučivanje o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci. Regije i teritoriji također pružaju programe i usluge podrške roditeljima koji se razdvajaju i razvode, iako savezna vlada sudjeluje u financiranju nekih od ovih programa.

Ovo će poglavlje pružiti pregled saveznih i regionalnih zakona u vezi sa skrbništvom nad djecom i pristupom djeci, s fokusom na implikacije uključenosti roditelja nakon razvoda. Počinje kratkim pregledom članaka Konvencije o pravima djeteta UN-a koji su relevantni za skrbništvo nad djecom.

Konvencija o pravima djeteta UN-a

Konvencija o pravima djeteta UN-a iz 1989., prema pravnoj znanstvenici Barbari Woodhouse (1999.), bila je najbrže i najšire prihvaćeni dokument o ljudskim pravima prošlog stoljeća. Unutar desetljeća od njezinog proglašenja, potpisale su je sve države osim dvije. Filozofija Konvencije odražava se u Čl. 3: "U svim akcijama koje u vezi s djecom poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela, mora se prvenstveno voditi računa o interesima djeteta."

Osim toga, Konvencija UN-a, u Čl. 5 naglašava važnost roditelja u životu djece ("države članice poštovat će odgovornosti, prava i društveni život roditelja...") i u Čl. 9 ("Države članice će osigurati da se dijete ne odvaja od svojih roditelja protiv njihove volje, osim kad nadležne

službe, pod sudbenim nadzorom, sukladno s važećem zakonu i praksi, odluče da je takvo odvajanje neophodno radi najboljih interesa djece.") Dva ključna principa u temelju Konvencije, da roditelji imaju primarnu odgovornost za odgoj djece i da je uloga vlada i društva podržavati djecu i njihove obitelji smatraju se "u najboljem interesu djece".

Članak 19. Konvencije odnosi se na mjere potrebne za zaštitu djece od svih oblika zlostavljanja, ozljeđivanja, zlorabe, zanemarivanja, nasilja ili iskorištavanja – i odnosi se na stvarno nasilje i zlorabu, ne na rizik od nasilja i zlorabe. Oduzimanje prava skrbništva roditelju zbog "rizika" umjesto dokaza o šteti nije sukladno Konvenciji. Čl. 12 kaže da će se mišljenje djeteta o svim stvarima koje ga se tiču uvažavati sukladno dobi i zrelosti djeteta. Konačno, Čl. 8 jamči djetetu zaštitu njegova ili njezina identiteta zato što djeca imaju pravo na poštovanje svojih ljudskih prava, uključujući i djecu razdvojenih i razvedenih roditelja.

Savezni zakoni

Sukladno Konvenciji UN-a, savezna zakonska regulativa smatra "najbolje interese djeteta" najvažnijim kriterijem u odlučivanju sadržaja roditeljske skrbi nakon razdvajanja roditelja, gazeći čak i preko ustavnih odredbi. Zakon o razvodu, međutim, koristi izraze *skrbništvo* i *pristup djeci* za opisivanje sadržaja roditeljske skrbi nakon razdvajanja. *Skrb* uključuje "brigu, odgoj i sve druge slučajeve skrbi." *Pristup* nije posebno definiran. Bilo koji ili oboje supružnika, ili bilo koja druga osoba, mogu tražiti skrbništvo ili pristup djetetu. Zakon o razvodu dopušta sudu da donosi privremene i konačne odluke o (samostalnom ili zajedničkom) skrbništvu i pristupu djeci i omogućuje mu postavljanje uvjeta, odredbi i ograničenja u tim odlukama.

Poglavlje 16 (8) Zakona o razvodu navodi, "sud će u obzir uzeti samo najbolje interese djeteta rođenog u braku u odnosu na uvjete, sredstva, potrebe i druge okolnosti djeteta." Poglavlje 16 (10) kaže "dijete rođeno u braku trebalo bi imati onoliko kontakata sa svakim od roditelja koliko je sukladno najboljim interesima djeteta, i u tu će se svrhu u obzir uzeti

SKRBNISTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

spremnost osobe kojoj se dodjeljuje skrbništvo da takav kontakt omogući" (takozvano pravilo "prijateljskog roditelja").

Iako Zakon o razvodu uspostavlja "najbolje interese djeteta" kao jedini kriterij pri određivanju skrbništva nad djetetom i odražava primarnu ulogu roditelja u životu djeteta, on ne prepoznaje specifične "potrebe i druge okolnosti djeteta" koje se moraju uzeti u obzir pri određivanju sadržaja roditeljske skrbi, i na taj način standard ostaje neodređen i predmet je diskrecionog prava suca. Osim toga, ne spominje se primarna važnost oba roditelja u životu djeteta.

Odluka o skrbništvu nad djecom tijekom razvoda nije toliko odluka o dodjeli skrbništva, već je to odluka o oduzimanju skrbništva (Millar i Goldenberg, 2004.).

Regionalni/teritorijalni zakoni

Regionalno i teritorijalno zakonodavstvo o djeci i obitelji koje se odnosi na skrbništvo nad djetetom i pristup djetetu uključuje British Columbia Family Relations Act – Zakon o obiteljskim odnosima Britanske Kolumbije (Poglavlje 24), Alberta Family Law Act – Obiteljski zakon Alberte (Poglavlje 17.1), Saskatchewan Children's Law Act – Zakon o djeci Saskatchewan (Poglavlja 8 i 9), Manitoba Family Maintenance Act – Zakon o uzdržavanju obitelji Manitobe (Poglavlje 2.1), Ontario Children's Law Reform Act – Poboljšani zakon o djeci Ontarija (Poglavlja 19-24), Quebec Civil Code – Građanski zakon Quebeca (Članak 33), New Brunswick Family Services Act – Obiteljski zakon New Brunswicka (Poglavlje 129); Nova Scotia Maintenance and Custody Act – Zakon o uzdržavanju i skrbništvu nad djecom Nove Scotie (Poglavlje 18); Prince Edward Island Custody Jurisdiction and Enforcement Act – Zakon o nadležnosti za skrbništvo nad djecom i provedbi Otoka Prince Edward (Poglavlje 8.1); Newfoundland Children's Law Act – Zakon o djeci Newfoundlanda (Poglavlje 31); Yukon Children's Act – Zakon o djeci Yukona (Poglavlja 29 i 30); Northwest Territories Children's Law Act – Zakon o djeci Sjeverozapadnih teritorija (Poglavlje 18); i Nunavut Family Law Act – Obiteljski zakon Nunavuta (Poglavlje 8).

Svi navode "najbolje interese djeteta" kao isključivi kriterij u određivanju skrbništva nad djecom i prava pristupa djeci, a ipak pružaju minimalne pokazatelje tih najboljih interesa i ni *skrbništvo* ni *pristup* nisu jasno definirani. Sljedeći se kriteriji u pojedinim regijama smatraju odlučujućima pri određivanju "najboljih interesa":

British Columbia: zdravstvena i emocionalna dobrobit djeteta uključuje bilo kakvu posebnu potrebu za skrbi i liječenjem gdje je potrebno, stajališta djeteta,

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

ljubav, osjećaje i slične veze koje postoje između djeteta i drugih osoba, obrazovanje i poduka djeteta, sposobnost svakog od roditelja kojem bi se pravo skrbništva nad djetetom i pravo pristupa djetetu moglo dodijeliti da ova prava i dužnosti adekvatno ostvaruje.

Alberta: dobrobit maloljetnika, ponašanje roditelja i želje majke i oca.

Saskatchewan: kvaliteta odnosa koji dijete ima s osobom koja traži skrbništvo nad djetetom ili s bilo kojom drugom osobom koja može imati bliske odnose s djetetom; osobnost, karakter i emocionalne potrebe djeteta, fizičke, psihološke, društvene i ekonomske potrebe djeteta, sposobnost osobe koja traži skrbništvo da bude pravni skrbnik djeteta, okruženje doma koje se predlaže za dijete, planovi koje osoba koja traži skrbništvo ima za budućnost djeteta i želje djeteta do razine koju sud smatra primjerenom, uzimajući u obzir dob i zrelost djeteta.

Manitoba: stajališta i preference djeteta gdje je prikladno.

Ontario: ljubav, osjećajne i emocionalne veze između djeteta i, (i) svake osobe koja ima pravo ili traži skrbništvo ili pristup djetetu, (ii) drugih članova obitelji koji borave s djetetom, i (iii) osoba uključenih u skrb i odgoj djeteta, stajališta i preference djeteta, gdje se takva stajališta i preference mogu razumno utvrditi; duljina vremena kroz koje je dijete živjelo u stabilnom okruženju doma, sposobnost i spremnost svake osobe koja traži skrbništvo da djetetu pruži usmjeravanje i obrazovanje, zadovolji životne potrebe i bilo koje posebne potrebe djeteta; bilo kakvi planovi predloženi za skrb i odgoj djeteta; stalnost i stabilnost obiteljske zajednice u kojoj se predlaže da dijete živi; i krvna povezanost ili povezanost posvojenjem između djeteta i svakog tražitelja.

Quebec: moralne, intelektualne, emocionalne i materijalne potrebe djeteta, okruženje i drugi aspekti djetetove situacije.

New Brunswick: mentalno, emocionalno i fizičko zdravlje djeteta i djetetove potrebe za primjerenom skrbi ili liječenjem, ili oboje, stajališta i preference djeteta kad se takva stajališta i preference mogu razumno utvrditi, učinak na dijete

bilo kakvog prekida djetetova osjećaja kontinuiteta, ljubavi, topline i veza koje postoje između djeteta i svake osobe kojoj se povjerava skrbništvo, svake osobe kojoj se dozvoljava pristup djetetu i, gdje je prikladno, svakog brata ili sestre djeteta, te, gdje je prikladno, svake bake i djeda djeteta, prijedlozi skrbnika djeteta u usporedbi s mogućnošću vraćanja i ostajanja djeteta s roditeljima, potreba pružanja sigurnog okruženja koje bi djetetu omogućilo da postane koristan i produktivan član društva postizanjem svojeg punog potencijala sukladno osobnim kapacitetima djeteta te djetetovo kulturološko i vjersko nasljeđe.

Nova Scotia: u obzir se uzima prvenstveno dobrobit djeteta.

Prince Edward Island: stajališta i preference djeteta.

Newfoundland: ljubav, osjećajne i emocionalne veze između djeteta i (i) svake osobe koja ima pravo ili traži skrbništvo ili pristup djetetu, (ii) drugih članova djetetove obitelji koji žive s djetetom i (iii) osobe uključene u brigu i odgoj djeteta, stajališta i preference djeteta kad se one razumno mogu utvrditi, duljina vremena tijekom kojeg je dijete živjelo u stabilnom okruženju, sposobnost i spremnost svake osobe koja traži skrbništvo da djetetu pruži usmjeravanje i obrazovanje, zadovolji životne potrebe i bilo koje posebne potrebe djeteta; bilo kakvi planovi predloženi za skrb i odgoj djeteta; stalnost i stabilnost obiteljske zajednice u kojoj se predlaže da dijete živi; i krvna povezanost ili povezanost posvojenjem između djeteta i svake osobe tražitelja.

Yukon: povezanost, ljubav, osjećajne i emocionalne veze između djeteta i (i) svake osobe koja ima pravo ili traži skrbništvo ili pristup djetetu, (ii) drugih članova djetetove obitelji koji žive s djetetom i (iii) osobe uključene u brigu i odgoj djeteta, stajališta i preference djeteta kad se one razumno mogu utvrditi, duljina vremena tijekom kojeg je dijete živjelo u stabilnom okruženju, sposobnost i spremnost svake osobe koja traži skrbništvo da djetetu pruži usmjeravanje i obrazovanje, zadovolji životne potrebe i bilo koje posebne potrebe djeteta;

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

bilo kakvi planovi predloženi za skrb i odgoj djeteta; stalnost i stabilnost obiteljske zajednice u kojoj se predlaže da dijete živi; i učinak koji bi dodjeljivanje skrbništva nad djetetom jednoj strani imalo na mogućnost druge strane da ostvari pristup djetetu u razumnim okvirima.

Northwest Territories: dobrobit djeteta, ponašanje roditelja i želje svakoga od roditelja.

Zakon o obiteljskim odnosima British Columbia koristi izraze "skrbništvo" i "pristup" ali ni jedno od toga nije definirano, i staroengleski pravni institut "starateljstva" kojim se povjeravaju moć i prava nad djetetom. To je slično naglasku saveznog Zakona o razvodu na najboljim interesima djeteta u Poglavlju 24 (1), koje glasi, "sud prvenstveno mora razmotriti najbolje interese djeteta i pri procjeni tih interesa mora razmotriti sljedeće čimbenike te svaki čimbenik uvažiti sukladno djetetovim potrebama i okolnostima: zdravstvenu i emocionalnu dobrobit djeteta uključujući bilo kakve posebne potrebe za skrbi i liječenjem, ljubav, osjećajne i slične veze koje postoje između djeteta i drugih osoba, obrazovanje i osposobljavanje djeteta, sposobnost svake osobe kojoj se prava starateljstva, skrbništva ili pristupa djetetu mogu dodijeliti da ta prava i dužnosti adekvatno ispunjava." Ponovno "najbolji interesi djeteta" ostaju neodređeni standard i diskrecija suca preteže u odlukama o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci. Nadalje, iako Poglavlje 27 (1) Zakona određuje da "bez obzira na to jesu li u braku, dok žive zajedno, majka i otac djeteta su zajednički staratelji osim ako sud ili nadležno sudbeno tijelo ne odluči drugačije," što znači da roditelji dok žive zajedno, oni dijele roditeljske dužnosti, a nakon razdvajanja, prema Poglavlju 27 (2), "onaj od njih koji obično skrbi i ima kontrolu nad djetetom jest samostalni staratelj osobe djeteta." Ako roditelji nikad nisu živjeli zajedno ni dijelili zajedničko starateljstvo, majka je samostalni staratelj djeteta. Isti zakonski režim primjenjuje se na skrbništvo. *Zakon o obiteljskim odnosima* zato uklanja prava zajedničkog roditeljstva i odgovornosti nakon razdvajanja roditelja i u biti nameće samostalno skrbništvo. Pravna pretpostavka je da samo jedan roditelj "obično skrbi i ima kontrolu nad djetetom" i da je samostalno skrbništvo zapravo u "najboljim interesima djeteta." Na odluke prvostupanjskog suda ne može se žaliti, sudske pogreške u vezi sa stanjem današnjeg razvoja djece i obiteljske dinamike ne mogu se ispraviti na Drugostupanjskom sudu i prenose se u budućnost kao pravni presedani. Na sudovima British Columbia

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

tipično se skrbništvo dodjeljuje jednom roditelju uz zajedničko starateljstvo¹. U regionalnom B.C. sudu za nevjenčane roditelje, sudovi donose odluke o skrbništvu nad djecom prema saveznom Zakonu o razvodu. Na saslušanjima na Vrhovnom sudu B.C., za vjenčane roditelje, sudska odluka prema Zakonu o obiteljskim odnosima daje roditelju koji ima skrbništvo i pravo starateljstva, osim ako sud drugačije odluči. Međutim, često se zahtjev za starateljstvom prema *Zakonu o obiteljskim odnosima* pridružuje postupku prema *Zakonu o razvodu* tako da sud može donijeti odluku o starateljstvu istodobno s donošenjem odluke o skrbništvu nad djecom.

Poboljšani zakon o djeci Ontarija slično uspostavlja "najbolje interese djeteta" kao određivanje kriterija u skrbništvu nad djecom u Poglavlju 27 (1), ali navodi da otac i majka imaju jednako pravo na skrbništvo nad djetetom. Također, za razliku od BC sudova, sudovi Ontarija u procjeni sposobnosti osobe da se ponaša kao roditelj, razmatra je li osoba ikad počinila nasilje ili je zlostavljala drugog člana obitelji. Ponovno, pravna je pretpostavka da nakon razdvajanja roditelja samo jedan roditelj obično ima skrb i kontrolu nad djetetom, iako se, za razliku od B.C., skrbništvo češće dodjeljuje više nego jednoj osobi, a fizičko zajedničko skrbništvo roditelja moguće je prema zakonu.

Iako mali broj jurisdikcija pruža presumpciju da sud mora dodijeliti fizičku skrb nad djetetom samo jednom roditelju na štetu drugoga u sporovima oko skrbništva nad djecom, čak i u jurisdikcijama koje dozvoljavaju da se skrbništvo dodijeli više nego jednom roditelju, a odluke o samostalnom skrbništvu *de facto* prevladavaju, ipak se British Columbia i Yukon ističu. U Alberti, koja ne definira ni skrbništvo ni pristup, osim ako sud izričito ne ukine pravo starateljstva, roditelj s kojim dijete ne živi, bez obzira ima li pravo pristupa djetetu, zadržava sva prava starateljstva osim onih koja roditelj koji ima skrbništvo zahtijeva u svakodnevnom životu. Manitoba definira "skrbništvo" kao "skrb i kontrolu nad djetetom od strane roditelja toga djeteta", a "pristup" nije posebno definiran; Manitoba prihvaća stajališta Alberta o starateljstvu. U New Brunswicku, "roditelj" se definira kao majka ili otac i uključuje staratelja i osobu s kojom dijete uobičajeno živi i koja je pokazala stabilnu namjeru tretirati dijete kao dio svoje obitelji.

¹ Jednako je tako u Hrvatskoj prema Obiteljskom zakonu iz 2006. Samostalno skrbništvo uopće nije predviđeno osim u slučajevima lišenja jednog od roditelja prava roditeljske skrbi, tj. postoji presumpcija zajedničkog pravnog skrbništva, ali ne i zajedničkog fizičkog skrbništva, odnosno podijeljene roditeljske odgovornosti.

U svakoj sudskoj odluci piše da, sukladno čl. 99 Obz "Roditelji bez obzira žive li zajedno ili odvojeno ravnopravno, zajednički i sporazumno skrbe o djetetu", i istodobno piše da dijete živi s jednim roditeljem, a da s drugim ima "susrete i druženja" u ograničenom, najčešće u sasvim nedovoljnom vremenu za razvoj odnosa roditelj-dijete.

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Nakon predstavke, sud može dodijeliti bilo kojem, ili oboje roditelja, ili bilo kojoj osobi, bilo samoj ili zajedno s drugom, skrbništvo nad djetetom na temelju "najboljih interesa djeteta." U Newfoundlandu otac i majka imaju jednako pravo na skrbništvo nad djetetom, i roditelj djeteta ili netko drugi, uz bake i djedove posebno spomenute, može zahtijevati od suda odluku o skrbništvu nad djetetom ili pristup djetetu (ni jedno od toga nije definirano). U novoj Scotiji, zakon kaže da su otac i majka djeteta zajednički staratelji i imaju podjednako pravo na skrb i skbnništvo nad djetetom osim ako je to protivno *Zakonu o starateljstvu* ili sudskoj odluci. Zakon također staratelja definira kao glavu obitelji i kao svaku drugu osobu koja po zakonu ili u stvarnosti ima skrbništvo ili skrbi o djetetu, a roditelja, u slučaju da su roditelji djeteta nevjenčani, kao osobu kojoj je bilo koji sud naredio da plaća uzdržavanje za dijete.

U Northwest Territories, zakon omogućuje da otac i majka djeteta imaju podjednako pravo na skrbništvo nad djetetom, ali također navodi da se prava roditelja na izvršavanje tog prava i sadržaja roditeljske skrbi obustavljaju dok se ne postigne dogovor ili do sudske odluke da se mogu izvršavati, onda kad roditelji žive odvojeno i udaljeno, a dijete živi s drugim roditeljem, a roditelj se složio (eksplicitno ili implicitno) ili pristao da drugi roditelj ima samostalno skrbništvo nad djetetom. U Nunavutu, otac i majka djeteta imaju podjednako pravo na skrbništvo nad djetetom, s obustavom izvršavanja prava roditelja do postizanja dogovora roditelja ili dogovora o razdvajanju ili dok sudska odluka drugačije ne odredi kad "(a) roditelji djeteta žive udaljeno i dijete živi s drugim roditeljem i (b) "kad se roditelj složio (eksplicitno ili implicitno) ili pristao da drugi roditelj ima samostalno skrbništvo nad djetetom." U P.E.I., zakon omogućava da osim "ako sud drugačije odluči, otac i majka djeteta su zajednički staratelji djeteta i imaju podjednako pravo na skrbništvo nad djetetom", ali ponovno su prava skrbništva nad djetetom "onog roditelja s kojim dijete ne živi" obustavljena do postizanja dogovora ili dok sudska odluka ne odredi drugačije. U Quebecu, skrbništvo se može dodijeliti bilo kojem roditelju ili trećoj strani, ali roditelj s kojim dijete živi ima pravo odlučivati o mjestu boravka djeteta i donositi dnevne odluke, a roditelj s kojim dijete ne živi, "zadržava pravo sudjelovanja u važnijim odlukama o odgoju djeteta sukladno ostvarivanju roditeljskih ovlasti". Građanski zakon koristi termine roditeljske ovlasti i skrbništvo, iako ni jedno od toga nije specifično definirano. Roditeljske ovlasti su daleko širi koncept i uključuju puni opseg roditeljskih prava i dužnosti. U Saskatchewanu skrbništvo znači osobno starateljstvo nad djetetom i uključuje skrb, odgoj i druge

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

sadržaje roditeljske skrbi s obzirom na dob i zrelost djeteta, ali zakon ne definira pristup djetetu. Pravo donošenja značajnijih odluka u vezi sa zdravljem, obrazovanjem i vjerom, u ovlastima je roditelja koji ima skrbništvo nad djetetom. Kad donosi, mijenja, ili ukida odluku o skrbništvu nad djetetom ili o pristupu djetetu, sud će uzeti u obzir samo najbolje interese djeteta. Za razliku od drugih regija, Saskatchewan uključuje popis toga što treba razmotriti u određivanju "najboljih interesa" i zajedničko skrbništvo je jedna od opcija dostupnih sudu. Yukon ima osporivu presumpciju samostalnog skrbništva: sud će "dodijeliti skrb o djetetu jednom ili drugom roditelju a sva ostala roditeljska prava povezana sa skrbništvom nad djetetom trebaju zajednički dijeliti majka i otac". Iako "otac i majka djeteta imaju podjednako pravo na skrbništvo nad djetetom," zajedničko skrbništvo nije opcija. "Skrbništvo" i "skrb" su u zakonu definirani, ali "pristup" nije.

Sudovi u svim regijama nastavljaju u ogromnoj većini slučajeva dodjeljivati skrbništvo nad djecom samo jednom roditelju, usprkos tomu što pravo prepoznaje da, kad roditelji žive zajedno, skrbništvo imaju oboje podjednako. Samostalno fizičko skrbništvo (ili "primarno mjesto boravka") jednog roditelja i pristup drugoga normalna je sudska praksa diljem svih regija, uključujući i slučajeve parnica označene kao "zajedničko skrbništvo". Sedam je regija primjenilo jedinstveni sustav obiteljskih sudova kako bi rješavali pitanja skrbništva nad djecom i pristupa djetetu nakon razdvajanja i razvoda roditelja.

6.

Izviješća vladinih istraživanja i prijedlozi za promjene politike i zakona o skrbništvu nad djecom

Većina istraživačkih radova o politici skrbništva nad djecom i pristupu djeci Kanadske savezne vlade, kao i nekih regionalnih vlada, nisu ni pokušale razjasniti standard "najboljih interesa djeteta", niti su se bavila pitanjem potrebe djeteta za oba roditelja nakon razvoda. Najveći dio ih se, do puno većeg stupnja, fokusirao na pitanje uzdržavanja djece. Iznad svega, savezna i regionalna / teritorijalna izviješća izriječno podržavaju potrebu sudačke diskrecije u odlučivanju o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci. Savezna-regionalna-teritorijalna izviješća o skrbništvu i pristupu, npr. preporučuju da "zakonodavstvo ne uspostavlja nikakav presumptivni model." Usprkos empirijski potkrijepljenoj podršci za podijeljenu roditeljsku odgovornost, savezna i regionalna izviješća o skrbništvu i pristupu nisu preporučila osporivu pravnu presumpciju zajedničkog fizičkog skrbništva, ni podijeljene roditeljske odgovornosti ni poticanja jednakosti među roditeljima u vezi s roditeljskim statusom.

Vladina izviješća o skrbništvu i pristupu, puno se bave potrebom za dodatnom edukacijom sudaca u obiteljskim predmetima i proširenjem usluga podrške za roditelje, dok preporučaju zadržavanje diskrecionog prava sudaca u vezi s "najboljim interesima djeteta" i ostavljaju netaknutim postojeći postupovni okvir samostalnog skrbništva. Iako se dodatna edukacija sudaca često preporuča, ne spominju se ni izvori, ni priroda edukacije. Jedva je nekoliko izviješća ponudilo raspravu o poboljšanju i razjašnjavanju toga što se smatra "najboljim interesima" djeteta, usprkos stajalištima pravnih komentatora poput Bala (2000.) koji je našao da neodređenost kriterija "najboljih interesa djeteta" isti taj kriterij čini "gotovo beskorisnim" u postupcima za određivanje skrbništva nad djetetom. Ni u jednom se izviješću ne pita, "Što je srž potreba djece tijekom i nakon promjena koje nameće razvod, odgovornosti za zadovoljenje tih potreba i odgovornosti društvenih institucija za podršku roditeljima pri

ispunjavanju svojih roditeljskih odgovornosti?" Čini se legitimnim pitati zašto pitanje tako važno kao što su to najbolji interesi djece ostaju predmetom diskrecionog prava suca, zato što suci nisu educirani ni za razvoj djece, ni za obiteljsku dinamiku.

Izviješća Posebnog zajedničkog odbora

Tijekom godina se pisalo obilje izvješća savezne vlade o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci i ona zauzimaju više polica u Nacionalnoj knjižnici. Najsveobuhvatnije izvješće utemeljeno na istraživanju koje je do danas sačinjeno, međutim, ono Posebnog zajedničkog odbora Donjeg doma o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci (1998.), *U korist djece*, više je od bilo kojeg prijašnjeg istraživanja nastojalo dosegnuti suvremena istraživanja i njihove implikacije za skrbništvu nad djecom i pristup djeci u Kanadi. Ovo se izvješće, za razliku od drugih prije i poslije njega, fokusiralo na podijeljeno roditeljstvo, edukaciju roditelja i medijaciju, i definiranje potreba djece i odgovornosti roditelja u razvodu, temeljeno na Konvenciji o pravima djeteta UN-a, i zato ostaje referentno izvješće u vezi sa istraživanjem ključnih pitanja u vezi sa skrbništvom nad djecom i pristupom djeci, zalazeći duboko ispod kozmetičkih promjena koje predlažu druga izvješća.

Brojna izvješća od pravnih praktičara, specijalista mentalnog zdravlja, grupa roditelja i predstavnika djece upućena Posebnom odboru, naglasila su da novi zakon o razvodu treba potvrditi to da je oboje roditelja odgovorno za skrb nad svojom djecom nakon razdvajanja i razvoda i to se odražava u izjavi Odbora da "odnos roditelja s djecom ne završava razdvajanjem ili razvodom . . . razvedeni roditelji i njihova djeca imaju pravo na blizak i kontinuiran međusobni odnos," i da pristup "podijeljenog roditeljstva" treba zamijeniti odluke o samostalnom skrbništvu i pristupu djeci. Odbor je preporučio korištenje "roditeljskih planova" koji su "izrađeni u skladu s najboljim interesima djece" i koji navode detalje odgovornosti svakog roditelja za stanovanje, skrb, donošenje odluka i financijsku sigurnost djece . . . Sve odluke o roditeljstvu trebale bi biti u obliku roditeljskih planova." Konačno je problem obiteljskog nasilja naglasio potrebu za nesuprotstavljачkim načinima rješavanja sukoba, uključujući "programe za edukaciju roditelja" i zahtjev da roditelji "sudjeluju u najmanje jednom medijacijskom sastanku koji će im pomoći izraditi roditeljski plan za svoju djecu."

Ukratko, Posebni odbor našao je da postojeći Zakon o razvodu zahtijeva reviziju u brojnim ključnim područjima. Novi bi zakon, prema Odboru, trebao pretpostaviti postojanje dva roditeljska doma i odražavati podijeljenu odgovornost. On bi također trebao u obzir uzeti važnost baka i djedova, braće i sestara i drugih članova šire obitelji u djetetovu životu. Obiteljska bi medijacija trebala postojati, ne umjesto, već zajedno sa pravnim sustavom. Sudjelovanje na najmanje jednom medijacijskom sastanku trebalo bi biti obvezno; zaista, Odbor je naglasio da bi zakon trebao poticati da medijacija i druge metode rješavanja sukoba budu prvi izbor u slučajevima raspada braka.

Priopćeno je da savezna i regionalne vlade moraju osigurati adekvatna sredstva da bi se ostvarile preporuke Posebnog odbora: za vođenje edukacijskih programa za roditelje, za medijaciju, za razjašnjavanje "najboljih interesa djeteta", posebice u vezi s uključivanjem oboje roditelja u živote djece. Konačno, odvjetnici, suci i medijatori bi sebe trebali doživljavati kao dijelove istoga tima, surađujući kako bi pomogli roditeljima koji se razvedu u formuliranju provedivih i učinkovitih roditeljskih planova.

Reagiranja na Izvješće Posebnog zajedničkog odbora

Kao reakcija na Specijalno izvješće zajedničkog odbora, Izvješće Saveznog-Regionalnog-Teritorijalnog Odbora za obiteljsko pravo, *Djeca prva* (2002.), sastavilo je popis vodećih principa za reformu zakona o skrbi nad djecom i pristupu djeci. Ovo se izvješće toliko fokusiralo na bitne potrebe djece razvedenih, da je uspostavilo smjernice za razvoj novog pristupa u odlučivanju o skrbi nad djecom, kako slijedi: (1) osigurati da su potrebe i dobrobit djece primarni; (2) promicati dogovore roditelja koji njeguju i potiču nastavak roditeljskih odgovornosti oba roditelja, onda kad time nije narušena sigurnost; (3) osigurati jasnoću u zakonu u vezi sa specifičnim čimbenicima poput "najboljih interesa djeteta"; (4) promicati alternativne mehanizme rješavanja sukoba kako bi se omogućilo rješavanje sukoba u nesuprotstavilačkom forumu i na kooperativni način; (5) osigurati da se sukobi rješavaju pravovremeno, na pristupačan i nepristran način; i (6) ohrabrivati sudjelovanje šire obitelji i baka i djedova u životu djeteta, kad time nije narušena sigurnost.

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Također, 2002. se uplela i Strategija obiteljskog pravosuđa usmjerenog djeci. Svrha strategije je pomoć roditeljima da se fokusiraju na potrebe svoje djece nakon razdvajanja i razvoda. Ona se sastoji od tri stupa: služba obiteljskih sudova, zakonodavna reforma, i širenje jedinstvenih obiteljskih sudova. Strategija predlaže da se princip "najboljih interesa djeteta" potvrdi i ojača dodavanjem popisa kriterija najboljih interesa u *Zakonu o razvodu*, kako slijedi:

- djetetove fizičke, emocionalne i psihološke potrebe, uključujući
- djetetovu potrebu za stabilnošću, uzimajući u obzir djetetovu dob i razvojni stadij,
- dobrobit za dijete od razvijanja i zadržavanja značajnih odnosa s oboje roditelja i spremnost svakoga od njih da podrže razvoj i očuvanje djetetova odnosa s drugim roditeljem;
- povijest brige za dijete;
- bilo kakvo obiteljsko nasilje, uključujući njegov utjecaj na:
 - sigurnost djeteta i drugih članova obitelji,
 - opću dobrobit djeteta,
 - sposobnost osobe koja je počinila obiteljsko nasilje da skrbi i ispunjava potrebe djeteta, i
- prikladnost donošnja odluke koja bi zahtijevala od supružnika da surađuju u pitanjima koja utječu na dijete;
- djetetov kulturalni, lingvistički, vjerski i duhovni odgoj i naslijeđe, uključujući odgoj i naslijeđe pripadnika autohtonog stanovništva;
- djetetova stajališta i volju do razine do koje mogu biti sa sigurnošću utvrđeni;
- bilo kakve predložene planove za skrb i odgoj djeteta;
- prirodu, snagu i stabilnost odnosa između djeteta i svakog roditelja;
- prirodu, snagu i stabilnost odnosa između djeteta i svakog brata ili sestre i bilo kojih drugih osoba značajnih u životu djeteta;

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

- sposobnost svake osobe na koju bi se odluka odnosila da skrbi i ispunjava potrebe djeteta;
- sposobnost svake osobe na koju bi se odluka odnosila da komunicira i surađuje u pitanjima koja utječu na dijete; i
- bilo kakvu sudsku odluku ili kaznenu osudu koja je relevantna za sigurnost ili dobrobit djeteta.

Ova se predložena reforma bazira na modelu roditeljske odgovornosti i njezin je temeljni koncept da je oboje roditelja odgovorno za dobrobit djeteta nakon razdvajanja roditelja ili razvoda. Kako će ispunjavati svoje obveze prema djeci, uglavnom je stvar njihove odluke, koristeći kriterije "najboljeg interesa" kao smjernice. Roditeljski dogovori koje sačine, sadržavat će raspodjelu roditeljskog vremena temeljenog na planu boravka kod roditelja te će određivati vrijeme koje svako dijete provodi sa svakim roditeljem, i odgovornosti za donošenje odluka u vezi s djetetovim zdravljem, obrazovanjem i vjerskim odgojem. Kad je potrebno da sudac donese odluku, sudac će izdati "roditeljski nalog" u kojem će odrediti roditeljske odgovornosti. Rad Strategije obiteljskog pravosuđa usmjerenog djeci nastavlja se do danas.

Uzimajući vodeće principe Saveznog-regionalnog-teritorijalnog Odbora obiteljskog prava, kao i smjernice Strategije obiteljskog pravosuđa usmjerenog djeci kao temelje za zakonodavnu reformu, Zakon C-22, Reforma Zakona o razvodu u odnosu na skrbništvo nad djecom i pristup djeci, bila je uvedena od strane prethodne Liberalne vlade, ali ju je nova Konzervativna vlada odgodila. U biti je Zakon C-22 potvrdio "model roditeljske odgovornosti", pri čemu bi izrazi "skrbništvo" i "pristup" bili uklonjeni, a izraz "roditeljska odgovornost" bio bi uveden kako bi sudovima omogućio raspodjelu odgovornosti za skrb o djeci među roditeljima. Zakon bi poticao redovite interakcije između djece i oba roditelja, ali ne bi zahtijevao da se roditeljske odgovornosti raspodjele na podijeljenoj ili podjednakoj osnovi između roditelja. "Najbolji interesi djeteta" i dalje bi bili predmetom diskrecionog prava suca.

Promicanje odgovornog očinstva nakon razdvajanja i razvoda jedan je od ciljeva koje su postavile politike Konzervativne stranke o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci. Stav Konzervativaca tijekom saveznih izbora 2006. bio je da se primijene preporuke Izvješća Posebnog zajedničkog odbora Donjeg doma Senata da prava i odgovornosti za odgoj djece budu podijeljena među roditeljima osim ako se dokaže da to nije

**SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST:
————— POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM**

u najboljim interesima djeteta. Izrazi "skrbništvo nad djetetom" i "pristup djetetu", bili bi uklonjeni iz zakona i zamijenjeni izrazom "podijeljeno roditeljstvo". Ova bi opcija koristila pristup "roditeljskog plana" u raspodjeli roditeljskih odgovornosti i ozakonila bi presumpciju podijeljenog roditeljstva u slučajevima spora, osim ako to ne bi bilo u najboljim interesima djeteta.

7

■ Međunarodna politika skrbništva nad djecom

Brojna zakonodavstva, poput Kanade, preispituju reviziju svojih obiteljskih zakona s posebnim naglaskom na reformu zakonodavstva o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci. Ona koja su ovdje odabrana za prikaz, zakonodavstva su Sjedinjenih Država, Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske, Švedske i Australije.

Sjedinjene Države

Neke od država SAD-a daleko su uznapredovale u reformama svojih politika i zakona o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci, zato što je skrbništvo nad djecom u nadležnosti država, a ne federacije. Društveno naprednije države poboljšale su zakone o skrbništvu i pristupu. Najmanje je šest država do sad već uvelo presumpciju nekog oblika zajedničkog fizičkog skrbništva (u biti podjednako podijeljenog skrbništva ili sličnog naziva). To su Iowa ("Ako se zajedničko pravno skrbništvo dodjeljuje oboma roditeljima, sud može dodijeliti zajedničko fizičko skrbništvo oboma roditelja s pravnim zajedničkim skrbništvom na zahtjev bilo kojeg roditelja. Ako sud odbije zahtjev za zajedničku fizičku skrb, odluka će sadržavati specifične nalaze činjenica i zakonskih odredaba prema kojima dodjela zajedničkog fizičkog skrbništva nije u najboljem interesu djeteta"), Kansas ("zajedničko fizičko skrbništvo je prvi izbor"). Oklahoma ("sud će osigurati stvarno podjednak pristup oba roditelja djetetu . . . osim ako sud utvrdi da bi takvo podijeljeno roditeljstvo bilo štetno za dijete. Teret dokazivanja da bi takvo podijeljeno roditeljstvo bilo štetno za dijete mora biti na roditelju koji traži samostalno skrbništvo"), Texas (tamo gdje Obiteljski zakon sadrži presumpciju "zajedničke odgovornosti" što osigurava minimum od 42 posto vremena s roditeljem s kojim dijete ne živi, a primjenom drugih dijelova zakona Texasa, opseg vremena se može povećati na 50 posto), Wisconsin ("presumpcija suda je da je zajedničko pravno skrbništvo nad djecom u najboljem interesu djeteta") i Arkansas ("kad se skrbništvo nad djecom dodjeljuje u najboljim interesima djeteta . . . da bi se osigurali česti i trajni kontakti djeteta s oba roditelja"). SAD je, međutim, studija kontrasta u području zakona o skrbništvu nad djecom i o

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

pristupu djeci: 20 drugih država sadrži "česte i kontinuirane kontakte s oba roditelja" ili slične izričaje, 2 koriste običajno pravo, 3 imaju samo preference prema zajedničkom pravnom skrbništvu, 7 ima presumpciju zajedničkog skrbništva ako se roditelji dogovore, a 13 nema zakona koji promiču podijeljeno roditeljstvo.

Država Washington: u zakonodavstvu ove države, primarni alat za strukturiranje roditeljstva nakon razdvajanja roditelja je "roditeljski plan". Kad se roditelji nisu u stanju dogovoriti o planu roditeljstva i kad je potreban sudski postupak, odluka suda (koja se zove "roditeljski nalog") donosi se u obliku roditeljskog plana. Roditeljski plan je sredstvo pomoću kojega se "roditeljske funkcije" raspodjeljuju među roditeljima, i uključuje roditeljsko zadržavanje stabilnog, konzistentnog i odgojnog odnosa s djetetom, zadovoljavanje dnevnih potreba djeteta, brigu za djetetovo obrazovanje i pružanje financijske podrške djetetu. Nakon prihvatanja Zakona o roditeljstvu Države Washington 1987., istraživanja pokazuju da, iako izgleda da postoji snažna podrška politike tom zakonu, ne čini se da je imao značajan utjecaj na zbilju roditeljstva nakon razdvajanja roditelja. Većinom djeca nakon razvoda nastavljaju živjeti s jednim roditeljem i taj roditelj kontrolira značajne odluke u vezi s djetetom. Broj parnica se nije smanjio. Tako se čini da planovi roditeljstva, sami po sebi, bez presumpcije podijeljenog roditeljstva imaju malo učinaka na obiteljsku strukturu ili na razinu sukoba među roditeljima nakon razvoda.

Država New York: u ovom času Država New York nema u zakonu jezičnih izraza kojima promiče podijeljeno roditeljstvo i samostalno skrbništvo je norma. Ona se, međutim, priprema za reformu zakona o dobrobiti djeteta. S populacijom brojnom kao Kanada, ima upola manju stopu djece na skrbi države i upola manju stopu dokazanog zlostavljanja djece. Trenutačno se razmatra Zakon A330, koji bi "od suda zahtijevao da skrbništvo nad djecom dodijeli oboma roditeljima u odsustvu optužbi da bi podijeljeno roditeljstvo bilo štetno za dijete"; ona također uspostavlja redosljed preferenci u dodjeli skrbništva (gdje je prvi izbor zajedničko skrbništvo) i "podijeljeno roditeljstvo" i "roditeljski plan" su jasno definirani. New York se smatra "prvom linijom fronte" za reformu obiteljskog zakona, zato što se smatra da ono što se tu događa, ima snažni utjecaj na obiteljske zakone drugih država. Zakon bi uspostavio jasnu presumpciju zajedničkog fizičkog skrbništva, s tvrdnjom da je to "u najboljim interesima djeteta", a teret dokazivanja da bi podijeljeno roditeljstvo bilo štetno je na onom je roditelju koji

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

zahtijeva samostalno skrbništvo. Ono što je najvažnije, izjavljuju predlagatelji, jest da zakon prepoznaje da navodno prvenstvo prava majčinog utjecaja u životu djece ne predstavlja uravnoteženo stajalište i nije u najboljim interesima djeteta te zakon poručuje da oba roditelja imaju podjednak status u očima zakona.

Michigan: Amandmani Zakona o skrbništvu nad djecom jednostavno dopunjuju Zakon o skrbništvu nad djecom iz 1970. da bi stvorili presumpciju da roditelji koji se razvode zadržavaju zajedničko skrbništvo nad svojom maloljetnom djecom. Oba roditelja zadržavaju zakonsko pravo davanja pristanka na medicinsko liječenje i imaju pristup podacima o školovanju, i oboje imaju zajedničko fizičko skrbništvo nad svojom djecom naizmjenice u stvarno podjednakim periodima vremena. Zakon ima odredbe o osporavanju presumpcije zajedničkog skrbništva u slučajevima kad je roditelj "nepodoban, ne želi ili nije u stanju" ispunjavati zajedničko fizičko skrbništvo.

California: na drugom kraju spektra, iako se česti i trajni kontakti oba roditelja ohrabruju u zakonodavstvu Californije, to nije preobratiло obrazac odlučivanja sudova o dodjeljivanju samostalnog skrbništva. Istodobno, California razmatra novi zakon kako bi proširio prava preseljenja roditelja s kojim dijete živi: "Normalne pojave preseljenja, uključujući, ali ne i ograničeno samo na povećanje udaljenosti od roditelja s kojim dijete ne živi, promjenu škole ili okoline, ili promjenu skrbništva nad djetetom ili raspored posjeta, nedovoljni su sami po sebi da bi nanijeli štetu ili ozljedu te neće biti osnovom za saslušanje u vezi s preseljenjem."

Wisconsin: AB 400, koji je nedavno usvojila Skupština Wisconsin, pomoći će zaštiti djece spriječavajući preseljenje. Prema ovom zakonu, na roditelju koji se seli bit će teret dokaza da bi zabrana preseljenja bila štetna za najbolje interese djece. AB 400 ima osporivu presumpciju da je u najboljim interesima djece ostati u zajednici na koju su se prilagodila.

Sjeverna Dakota: inicijativa o raspisivanju zakonodavnog referenduma o podijeljenom roditeljstvu nedavno je odobrena od Državnog sekretara kako bi se osiguralo da se roditeljima ne uskraćuje zajedničko fizičko skrbništvo nad djecom, osim ako su proglašeni nepodobnima za odgoj djece. Predloženi novi zakon odredio bi presumpciju podijeljenog roditeljstva u slučaju razdvajanja ili razvoda.

Massachusetts: pri nominaciji kandidata u državi Massachusetts za vrijeme saveznih izbora 2004., 85 posto glasača dalo je prednost zakonu o neobvezujućem podijeljenom roditeljstvu. Posebno je

pitanje je li bi glasači tražili od predstavnika svoje države "davanje svojeg glasa za zakon u kojem bi se u slučajevima odlučivanja o skrbništvu nad djecom, stvorila snažna presumpcija u korist zajedničkog fizičkog i pravnog skrbnništva, tako da će sud odlučivati da djeca imaju podjednak pristup obama roditeljima koliko je god moguće, osim kad postoje jasni i uvjerljivi dokazi da je jedan roditelj nepodoban, ili da zajedničko skrbnništvo nije moguće krivnjom jednoga od roditelja."

Ujedinjeno Kraljevstvo

Zakon o djeci (1989.), koji je stupio na snagu 1991. zamijenio je izraze "skrbništvo" i "pristup" izrazima "roditeljska odgovornost", "boravište" i "kontakt". Centralna karakteristika modela roditeljstva nakon razdvajanja u Ujedinjenom Kraljevstvu jest pojam "roditeljske odgovornosti". Zakon zamjenjuje staru odluku o skrbništvu i pristupu sa četiri vrste odluka: odluka o stanovanju, odluka o kontaktima, odluka o posebnim pitanjima, i odluka o ograničenjima¹. U biti, Zakon o djeci mijenja pravni rječnik razvoda.

Zakon deklarira da je u obiteljskom pravu "dobrobit djeteta od najveće važnosti" i da se dobrobiti "najbolje služi zadržavanjem što je moguće boljih odnosa s oboje roditelja." U tom bi cilju "podijeljeno stanovanje trebalo biti uobičajena odluka." Ipak, u zakonu nema presumpcije podijeljenog roditeljstva ili zajedničkog fizičkog skrbnništva i ishodi u odlukama suda, usprkos ohrabrivanju djetetovog zadržavanja odnosa s oba roditelja koje postoji u zakonu, u praksi odražavaju predpostavku sklonosti majkama. Iako je zakon omogućio *opciju* podijeljenog roditeljstva, to se ne primjenjuje dosljedno, a diskrecijsko pravo suca još je uvijek naklonjeno "doktrini nježnih godina" i samostalnom skrbništvu kao djetetovim najboljim interesima.

Kao kritičan alat u smanjenju sukoba među roditeljima i time osiguranja boljih ishoda za djecu, Zakon o djeci naglašava važnost usluga usmjerenih na edukaciju roditelja u postupku razvoda, što neki nazivaju "razvod po evanđelju" (Freeman, 1997.). Istraživanja pokazuju da ovaj zakon nije uspio smanjiti parničenje u vezi sa skrbništvom nad djecom i pristupom djeci. Jasno je da će edukacija roditelja i jezične promjene same po sebi imati ograničene pozitivne učinke.

¹ Ove se odluke odnose na ograničenja roditeljskih prava tj. na ukidanje nekih prava roditelja da donose odluke o životu svoje djece. Ovaj se tip odluka također može koristiti kako bi se roditelja spriječilo u preseljenju djece s područja nadležnosti suda.

Francuska

U odnosu na djecu, princip spolne ravnopravnosti ugrađen je u praktički sve zakone Francuske, države s tradicijom građanskog prava. Posljednjih je godina Francuska poduzela značajnu reformu svojeg obiteljskog zakona. Dok je nastojala učinkovitije razmotriti raznolikost obiteljskih situacija, pojmovi "roditeljske odgovornosti" i "roditeljskih ovlasti" imaju centralno mjesto u nedavnim reformama obiteljskog zakona koje nastoje "humanizirati i pacificirati postupke razvoda, kako bi roditeljima pružili bolju podršku i kako bi stvorio uvjete za organizaciju koja je odgovorna za posljedice razdvajanja roditelja na djecu".

Zakon Br. 2002-305 koji se odnosi na roditeljske ovlasti, uveden 2002. prihvatila je Francuska Nacionalna Skupština. Novi zakon jasno nastoji promicati aktivno sudjelovanje očeva u životima svoje djece, posebice nakon razdvajanja roditelja. Zakon navodi, "Roditelji imaju više od samih odgovornosti, oni također imaju obveznu dužnost u vezi s djecom, da im omoguće da postanu socijalizirana. Umanjivanje vrijednosti ove dužnosti bilo bi slabljenje značenja odnosa roditelja prema djetetu". Drugim riječima, prava roditelja su potrebna da im omoguće uspješno ispunjavanje svojih odgovornosti. Francuski Građanski zakon ohrabruje roditelje da se dogovore o rješenju naizmjeničnog boravka djece i daje sudu moć da može takvo rješenje nametnuti. Francuski zakon ne sadrži nikakve pravne presumpcije, a ipak novi zakon formalno prepoznaje podijeljeno roditeljstvo kao "naizmjenični boravak djeteta s roditeljima nakon razdvajanja ili razvoda." Novi zakon priklanja se ovom načinu obiteljske organizacije nakon razdvajanja roditelja.

Roditeljske se ovlasti izvršavaju zajednički i djeca borave s oboje roditelja naizmjenično. Prema riječima Povjerenstva Dekeuwer-Défossez, koje zaključuje da novi zakon izbjegava da se prava jednog roditelja suprotstavljaju pravima drugog, "Uzimanjem djeteta umjesto roditelja kao polazišne točke, tekst uspostavlja pravo djeteta da ga odgaja oboje roditelja i da sačuva osobne odnose sa svakim od njih." Novi zakon također primjenjuje princip zajedničkog roditeljstva u slučajevima roditeljskog preseljenja. Ukratko, ovlasti roditelja i odgovornost državnih institucija da poštuju te ovlasti ključni su sastojci ovog jedinstvenog i, prema izvješćima, uspješnog pristupa podijeljene roditeljske odgovornosti skrbništvu nad djecom nakon razdvajanja i razvoda roditelja.

Francuska je također bila mjesto Langeac Deklaracije o obiteljskim pravima i ravnopravnom roditeljstvu koju su grupe roditelja iz cijeloga svijeta potpisale u srpnju 1999. Deklaracija naglašava da zakoni o ravnopravnom roditeljstvu ne bi trebali biti dugački, komplicirani ili nedostupni roditeljima i djeci.

Švedska

Posebna je odlika Švedskog Zakona o djeci i roditeljima naglasak na zajedničkoj odgovornosti roditelja za svoju djecu, a jedan od ciljeva nedavnih amandmana zakonu bio je utiranje puta za češću primjenu zajedničkog skrbništva. Sud ima moć donijeti odluku o zajedničkom skrbništvu protivno želji roditelja te može donijeti odluku o zajedničkom skrbništvu ili odbiti promjenu takve odluke čak i ako joj se jedan od roditelja protivi. Zajedničko skrbništvo protiv volje jednog od roditelja isključeno je ako je drugi roditelj izložio nekog člana obitelji nasilju, uznemiravanju ili drugom nasilnom ponašanju. Iznad svega, sud mora obratiti posebnu pozornost na djetetovu potrebu za "bliskim i dobrim kontaktom s oboje roditelja".

Australija

U Australiji su tijekom posljednjeg desetljeća rasprave o zajedničkom skrbništvu i podijeljenoj roditeljskoj odgovornosti predvodile predložene izmjene obiteljskog zakonodavstva. Usprkos novom zakonu 1995., koji je uglavnom slijedio Zakon o djeci Velike Britanije iz 1989., prepoznaje se da samo kozmetičke izmjene poput "primarnog boravišta" i "roditeljske odgovornosti" umjesto "skrbništva" i zamjena "pristupa" s "kontaktom" nisu dovoljne. Zakon nije postigao svoj cilj smanjenja parničenja i sukoba u obiteljskim predmetima.

Usprkos izvješća koja Australiju navode kao propali primjer podijeljenog roditeljstva ili presumpcije zajedničkog fizičkog skrbništva, Australija je tek nedavno odlučila učiniti pomak prema pristupu stvarne podijeljene roditeljske odgovornosti. Izvješće Stalnog odbora za obitelj i društvene poslove Zastupničkog doma, *Svaka slika priča priču*, napisano je 2003. i sadržavalo je sljedeće preporuke: amandmane Zakona o obitelji kako bi se (1) kreirala (osporiva) presumpcija ravnopravne podijeljene roditeljske odgovornosti (osim kad postoji "duboko ukorijenjen" sukob, obiteljsko nasilje, zloraba opijata,

ili utvrđeno zlostavljanje djeteta); (2) zahtijevalo da medijatori, savjetnici i pravni savjetnici pomognu roditeljima izraditi roditeljski plan; (3) zahtijevalo od sudova i sudbenih tijela da pri donošenju odluka prvo stvarno razmotre raspodjelu vremena podijeljenog roditeljstva u slučajevima u kojima svaki roditelj želi biti primarni skrbnik; (4) zamijenilo u jeziku "boravište" i "kontakt" s "roditeljsko vrijeme"; (5) stvorilo mrežu Centara obiteljskih odnosa diljem zemlje radi pružanja usluga alternativnih rješavanja sukoba. U odgovor na ove preporuke izvješća, Amandman Obiteljskog zakona (Podijeljena roditeljska odgovornost) je 2005. uveden i prošao je finalne izmjene prije implementacije.

Amandman Obiteljskog zakona (Podijeljena roditeljska odgovornost) iz 2005. stupio je na snagu u ožujku 2006. Zakon pruža presumpciju podjednako podijeljene roditeljske odgovornosti u roditeljskim sporovima nakon razdvajanja ili razvoda. Zakon je oblikovan, zajedno s predloženom mrežom Centara obiteljskih odnosa, radi izbjegavanja parničenja kao sredstva postizanja odluke o roditeljstvu nakon razdvajanja. Glavna promjena u ovom zakonu u odnosu na prethodni Obiteljski zakon nije samo uspostava podijeljene roditeljske odgovornosti kao osporive presumpcije, već je on također utvrdio da prepoznaje da je to u najboljim interesima djece nakon razdvajanja i razvoda roditelja. Glavne odredbe novog zakona su (1) u primjeni podijeljene roditeljske odgovornosti, sud će prvo razmotriti "podjednako roditeljsko vrijeme" i, ako to nije provedivo, onda "opsežno i značajno roditeljsko vrijeme s oboje roditelja" (u tom se smislu razmatra geografska blizina roditelja, roditeljski kapaciteti za podjednako vrijeme, sposobnost roditelja za komunikaciju i utjecaj na dijete); (2) "najbolji interesi djeteta" sastoje se od "primarnih" i "dodatnih razmatranja"; primarna: dijete treba imati značajan odnos s oba roditelja, potrebno je zaštititi dijete od fizičke i psihološke štete, zlostavljanja ili obiteljskog nasilja; dodatna: izražena stajališta djeteta, odnosi djeteta s drugim osobama, uključujući bake, djedove i drugu rodbinu; (3) obvezno je sudjelovanje u rješavanju obiteljskog spora prije podnošenja zahtjeva sudu; (4) izuzimaju su slučajevi gdje postoje razumni temelji za mišljenje da se dogodilo zlostavljanje djeteta ili obiteljsko nasilje. Novi zakon također zahtijeva nadzor nad australskim obiteljskim sudovima u donošenju odluka o podijeljenom roditeljstvu.

8

■ Debate o politici skrbnitva nad djecom

Kako se i odražava u vladinim izvješćima koja pišu pravni stručnjaci, kanadska pravna zajednica rijetko podržava podijeljeno roditeljstvo (Cohen i Gershbain, 2000.), iako se ovaj nedostatak podrške uglavnom zasniva na zastarjelim pretpostavkama o majkama kao primarnim skrbnicima, na tome da se nakon razdvajanja dobrobit djece najbolje zadovoljava samostalnim skrbnitvom te da je zajedničko skrbnitvo neprikladno u slučajevima u kojima se puno parniči. Međutim, puno znansvenih istraživanja podržava socio-pravnu reformu u smjeru zajedničkog fizičkog skrbnitva, a razvoj stranih jurisdikcija favorizira podijeljenu roditeljsku odgovornost.

Problemi s modelom samostalnog skrbnitva

Zbog sukobljenih optužbi za zlostavljanje u "visoko-konfliktnim" slučajevima, sucima obiteljskih sudova teško je, izvan razumne sumnje, utvrditi stvarno postojanje zlostavljanja, na način kako se to radi na kaznenom sudu. Glavni je problem taj da "obiteljski sudovi" rutinski dodjeljuju pravo samostalnog skrbnitva nad djecom na temelju nedokazanih optužbi (Millar i Goldenberg, 2004.).

Model samostalnog skrbnitva se u izvješćima Kanadske vlade, iznenađujuće malo preispituje: "Ironično je", piše Joan Kelly (1991.), "i pomalo zanimljivo da smo *zajedničko skrbnitvo* podvrgli takvoj razini i intenzitetu preispitivanja kakvo nikad nije bila primijenjeno na tradicionalne načine organizacije nakon razvoda (samostalno pravno i fizičko skrbnitvo majke i dva vikenda svakog mjeseca za posjete ocu). Razvojna teorija i teorija odnosa trebale su upozoriti stručnjake mentalnog zdravlja na potencijalne kratkoročne i dugoročne posljedice od viđanja djeteta i jednog roditelja samo četiri dana svakog mjeseca. A ipak, donedavno, nije bilo posebnih problema s ovim tradicionalnim aranžmanima nakon razvoda, usprkos rastućim dokazima da takvi odnosi nisu bili dovoljno odgojni ni stabilizirajući za mnogu djecu i roditelje. . . Postoje dokazi da smo, u našim dobro mišljenim naporima da djecu neposredno nakon razdvajanja poštedimo tjeskobe, zbunjenosti i, u pravilu, sukoba koji sadrži razvod,

postavili scenu za dugoročno puno zlokobnije simptome ljutnje, depresije i duboki osjećaj gubitka lišavajući dijete mogućnosti da sa svakim roditeljem zadrži potpuni odnos."

Tu leži bit značenja tekućih debata o politikama skrbnništva nad djecom i pristupa djeci. Nekako je došlo do toga da se smatra razvojno "ispravnim" dodijeliti samostalno skrbnništvo jednom roditelju, obično majci, uz "posjete" drugom roditelju, obično ocu, dva vikenda mjesečno. A ipak, postoje silni dokazi da takvi aranžmani ne uvažavaju djetetove fizičke, psihološke i socijalne potrebe za oboma roditeljima u njihovu životu.

Fokus tekućih rasprava o skrbništvu nad djecom je na sporovima gdje sudovi nameću kriterij samostalnog skrbnništva nad djecom. Zahtjevi grupa baziranih na pravima majki i grupa za prava očeva u ovom su području dovele do mrtve točke i stanja zbunjenosti o tome što je točno "najbolji interes djeteta" u razvedenih (Mason, 1994.). Suci jesu dosljedno dodjeljivali samostalno skrbnništvo u slučajevima spora, ali njihovi razlozi za presudu – njihova tumačenja standarda "najboljih interesa djeteta" – strahovito se razlikuju (*isto*). Velika mogućnost sudačke pristranosti u sporovima oko skrbnništva nad djecom rezultat je činjenice da suci nisu educirani o finim pokazateljima dječjeg razvoja, ni o obiteljskoj dinamici (Woodhouse, 1999.).

U Kanadi, kao i u većini jurisdikcija SAD-a (Mason, 1994.), suci tvrde da je podijeljeno roditeljstvo neprovedivo u situacijama kad roditelji ne mogu surađivati (Ministarstvo pravosuđa Kanade, 1990.). Do razine do koje je uspostavljen pristup samostalnog skrbnništva "pobjednik-dobiva-sve", suprotstavljajući sustav polarizira i razdvaja stranke u sporu, i problem sudačke pristranosti u smjeru dosuđivanja samostalnog skrbnništva i "primarnog boravišta" ostaje neriješen.

Puno tekuće rasprave o skrbništvu nad djecom fokusirano je na to treba li ostaviti postojeći suprotstavljajući sustav samostalnog skrbnništva potpuno netaknutim i uvesti skup reformi unutar te strukture, ili potpuno restrukturirati način na koji se donose odluke o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci i ispitati alternative samostalnom skrbništvu i suprotstavljajućom rješenju. U vezi s navedenim pokušalo se s tri pristupa, kako u zemlji tako i u inozemstvu: uvođenje (obveznih) programa edukacije roditelja; promjena pravnog rječnika kako bi izgledao manje suprotstavljajući; uvođenje više programa i stručnih usluga, poput obiteljskih sudaca i obiteljskih sudova, medijacije i kolaborativnog zakona.

Svrha obrazovanja roditelja ili "razvod po evanđelju" (Freeman, 1997.), je poticanje ili obvezivanje roditelja na programe edukacije o razvodu, naglašavanje važnosti dobrobiti djeteta tijekom razvoda i objašnjenje postupka razvoda. Slabosti takvih programa su, međutim, da imaju relativno malo utjecaja na parove koji su u sukobu oko roditeljstva nakon razdvajanja (Braver *i sur.*, 1996.); to potvrđuje iskustvo Ujedinjenog Kraljevstva. Izmjena pravnog rječnika kako bi izgledao manje suprotstavljajući, imao je slično malo utjecaja u jurisdikcijama poput Australije i Ujedinjenog Kraljevstva, kao i u Državi Washington (sa svojim pristupom skrbništvu nad djecom putem "roditeljskog plana"), gdje se pokazalo da samo mijenjanje rječnika ne mijenja ponašanje ljudi. A više programa i stručnih službi također nisu rješenje; usprkos nabujaloj "industriji razvoda", omogućavanje više programa nije smanjilo sukob među roditeljima u razvodu (*isto*). Ni jedna od ovih reformi nije ublažila suprotstavljajuću klimu koja okružuje skrbništvu nad djecom, niti su riješile problem diskrecionih prava sudaca u području gdje sucima nedostaje potrebno znanje o razvoju djece i teoriji obiteljskih sustava kako bi počeli rješavati složene probleme djece i obitelji.

Jasno je da je potreban alternativni pristup koji ide dalje od "kozmetičkih" reformi obiteljskog zakonodavstva prema temeljnim promjenama zakona, politike i prakse razvoda. Jasna pravila i smjernice potrebni su da bi ograničili diskreciona prava sudaca i umanjili suprotstavljajuću klimu koja pogoršava sukob roditelja u razvodu. U tom se smislu iznose četiri opcije. Prvo je presumpcija primarnog skrbnika, koja bi *a priori* preferirala roditelja koji se označava primarnim u djetetovu životu, a obično se definira kao roditelj koji djetetu pruža više dnevne brige. Ova se pozicija temelji na tradicionalnoj ulozi majke kao samostalnog primarnog skrbnika djece. Iako se prikazuje kao spolno neutralni standard, presumpcija primarnog skrbnika je u biti presumpcija samostalnog skrbnništva nad djecom, jer podrazumijeva prisustvo jednog "primarnog" roditelja što ne odražava zbilju većine sjeverno-američkih obitelji s djecom (Warshak, 1992.). Iako neki tvrde da u slučajevima podijeljene skrbi u dvo-roditeljskim obiteljima, sud može priznati dva primarna skrbnika, obrazac dodjele samostalnog skrbnništva u sporovima oko skrbnništva nad djecom u Kanadi ostaje netaknut, usprkos nastalom trendu podijeljene skrbi u dvo-roditeljskim obiteljima. Nadalje, istraživanja o razvoju djece pokazuju da djeca stvaraju snažne "primarne" privrženosti s oboje roditelja, čak i kad

SKRBNiŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: — POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

količina skrbi nije podjednako podijeljena, i majke i očevi su značajne osobe u životima svoje djece i igraju jedinstvenu ulogu u njihovu razvoju. Pri razvodu se ovo odražava u trajnoj čežnji djece za svojim odsutnim očevima; kritični čimbenik u pozitivnoj prilagodbi djece nakon razvoda je očuvanje trajnog i značajnog odnosa s oboje roditelja. Najveći problem s presumpcijom primarnog skrbnika je, međutim, to na koji način netko određuje tko je "primarni" roditelj? Koja je osnova za razlikovanje "primarnog" od "sekundarnog" roditeljstva? Ne možemo jednostavno izjednačiti količinu vremena koje roditelj provodi s djetetom s važnošću tog roditelja u djetetovu životu. Kao što Warshak (1992.) pita, je li primarni roditelj onaj koji čini najviše kako bi potakao djetetov osjećaj sigurnosti, osoba kojoj se dijete obraća u trenutku stresa, uloga koju najčešće povezujemo s majkama? Ili je to roditelj koji čini najviše da bi poticao djetetove sposobnosti da odgovori zahtjevima svijeta izvan obitelji, da donosi nezavisne sudove, uloga koju najčešće povezujemo s očevima? Rezultat toga su stajališta među teoretičarima dječjeg razvoja koja drže da u većini kanadskih obitelji nemamo osnove za preference jednih doprinosa na štetu drugih; oboje roditelja daje jedinstveni i "primarni" doprinos.

Druga opcija reforme zakona o skrbništvu nad djecom je "standard aproksimativnosti", prema kojem stanje skrbi koje je postojalo prije razdvajanja prevladava u odlukama sporova oko skrbništva. Ovaj pristup iskazuje pravno očekivanje da roditeljska organizacija nakon razdvajanja treba odražavati obrasce roditeljstva prije razdvajanja, što je podržao Američki pravni institut. Kritičari su ukazali na poteškoće uspostavljanja uključenosti roditelja u skrb o djeci sukladno organizaciji u neposrednoj prošlosti, što može biti rezultat spriječavanja pristupa drugog roditelja djetetu, od strane jednog roditelja, kako bi uspostavio novi "status quo". Kritičari također napominju da bi s takvom formulom broj sporova vjerojatno smanjio. Međutim, do razine do koje nastoji sačuvati stabilnosti u odnosima djece sa svojim roditeljima, standard aproksimativnosti ima dobrih strana i mogao bi poslužiti kao korisna smjernica roditeljima koji nastoje minimizirati prekide u rutinama svoje djece nakon razdvajanja i razvoda.

Treće, ističe se presumpcija zajedničkog pravnog skrbništva, prema kojoj bi roditelji dijelili odgovornost za donošenje odluka o djeci, ali ne nužno i fizičku skrb nad djecom nakon razdvajanja. Feministički znanstvenici (Polikoff, 1982.) ističu

nejednakost i neravnotežu moći koji mogu za rezultat imati davanje ovlasti za donošenje odluka o djetetu (i bivšem supružniku) jednom roditelju bez ikakve odgovarajuće odgovornosti za skrb o djetetu. Zapravo, ovaj se pristup rutinski primjenjuje zato što kanadski sudovi u sporovima oko skrbništva nad djecom dodjeljuju samostalno fizičko skrbništvo uz zajedničko donošenje odluka. Neki su roditelji koji nemaju skrbništvo okarakterizirali ovaj pristup "zajedničko skrbništvo samo prema nazivu" zato što je njihov primarni interes potreba njihove djece da oba roditelja budu uključena kao skrbnici u njihov život (Kruk, 1993.).

Četvrta opcija, podijeljena roditeljska odgovornost (uz osporivu presumpciju zajedničkog fizičkog skrbništva) bi, međutim, garantirala oboma roditeljima ravnopravna ili podijeljena prava donošenja odluka i odgovornosti za skrb o djeci. Ova se opcija čini najodrživijom alternativom modelu samostalnog skrbništva time što prevladava glavna ograničanja tri pristupa koji su prije objašnjeni.

Podijeljena roditeljska odgovornost kao održiva alternativa

Postoji opća suglasnost da svaka reforma zakona o skrbništvu nad djecom mora osigurati da se pitanja dječjih osnovnih potreba i "najboljih interesa" učinkovito rješavaju. Ovo podrazumijeva i razumijevanje temeljnih potreba djece u tranziciji razvoda, i razvoj odgovarajućeg skupa roditeljskih i društvenih odgovornosti za zadovoljenje tih potreba. Novi standard "najboljih interesa djeteta" iz perspektive djeteta potreban je, posebno u vezi s tim kako djeca određuju svoje temeljne potrebe; njih razvod roditelja najviše pogađa i pravi su "stručnjaci" po tom pitanju. Prema njihovom vlastitom viđenju, ističu se tri bitna elementa, kako ih iznose Fabricius (2003.) i drugi: autonomija pri utvrđivanju njihovih vlastitih "najboljih interesa" u tranziciji razvoda, zaštita od sukoba i nasilja među svojim roditeljima; i stvarno podjednako vrijeme za odnose sa svakim od svojih roditelja.

Slušanjem glasa same djece (kao mladih odraslih), sad imamo jasne dokaze za stajalište o razvodu koje je bitno drugačije od onoga koje zauzimaju kreatori politika i zakona. Većina djece želi biti u podijeljenom fizičkom skrbništvu nakon razvoda svojih roditelja (Fabricius, 2003.; Fabricius i Hall, 2000.), a istraživanja podržavaju njihove izražene želje: djeca se u organizaciji podijeljenog roditeljstva prilagođavaju značajno bolje nego djeca u organizaciji samostalnog skrbništva

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

prema svim općim i mjerilima specifičnim za razvod (Bauserman, 2002.). Istodobno, zapadna se društva kreću prema ravnopravnoj raspodjeli zadataka skrbi o djeci među spolovima (Marshall, 2006.; Higgins i Duxbury, 2002.; Bianchi, 2000.).

Osim toga, za reformu zakona o razvodu i skrbništvu nad djecom temeljno je potrebno rješavanje problema obiteljskog nasilja i visokog konflikta među roditeljima u tranziciji razvoda. Svaki novi okvir za određivanje skrbi nad djecom trebao bi biti pažljivo ispitan u vezi s tim koliko bi umanjio sukob i nasilje među roditeljima.

Konačno, postoji pitanje promicanja odgovornog uključivanja očeva. Očevi se suočavaju sa značajnim preprekama u održavanju odnosa sa svojom djecom nakon razdvajanja; iz njihove su perspektive njihova djeca udaljena od njihove skrbi bez ikakvih razmatranja zaštite i mnogi se suočavaju sa uhićenjem kad kao roditelji koji nemaju skrbništvo, samo i pokušaju vidjeti svoje dijete (Kruk, 1993). Mnogi su silom preseljeni iz vlastitih domova, koji su onda zaplijenjeni i prodani. Suočavaju se s cijelim aparatom drugih eksproprijacija, uključujući zaradu koja je godinama vezana opterećenjem plaćanja doprinosa za djecu što neke dovodi do siromaštva (*isto*; Baskerville, 2007.).

Tekuća rasprava o politici skrbništva nad djecom u Kanadi postavljena je na način koji previđa neka ključna pitanja, posebice iz perspektive roditelja koji su uklonjeni iz života svoje djece putem presuda o samostalnom skrbništvu. Zašto se roditelje koji nisu zgriješili protiv građanskog ili kaznenog zakona prisiljava da odustanu od svojih prava i odgovornosti u podizanju svoje djece? Zašto sudovi provode diskriminaciju protiv djece i obitelji razdvojenih roditelja koristeći neodređeni standard "najboljih interesa djeteta" da bi uklonio roditelje iz života djece umjesto da koriste jasniji standard "djeteta kojem je potrebna zaštita" koji se koristi za roditelje koji nisu razdvojeni? Na kojim temeljima sudovi opravdavaju neravnopravni tretman roditelja kao jednog koji "ima skrbništvo" i drugog "koji nema skrbništvo", ili kao jednog s kojim "dijete stanuje" i drugog s kojim "dijete ne stanuje"? Zašto se djecu prisiljava odustati od svoje potrebe za oboma roditeljima? Zašto su društvene institucije poput sudova, takve da potkopavaju umjesto da podržavaju roditelje u ispunjavanju njihovih roditeljskih odgovornosti?

SKRBNISTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: — POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

U raspravama i diskusijama o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci, u razmatranju politika uvelike se previđaju sljedeći elementi:

1. Kad dođe do razvoda, uloga oca često se ekstremno marginalizira. Zbog pristranosti i predrasuda inherentnih sustavu samostalnog skrbnništva, koje rezultiraju samostalnim skrbništvom majke u velikoj većini slučajeva spora, previđa se potreba djece za očevim utjecajem. Očevi nisu manje "primarni" od majki u životima djece, i odnos koji se temelji na pristupu "posjeta" ni na koji način ne liči na "roditeljstvo" koje zahtijeva uključenost u rutine dnevnih zadataka skrbi (Kruk, 1993.; Arditti i Prouty, 1999.; Kelly, 2000.; Kelly i Lamb, 2000.).
2. Sustav samostalnog skrbnništva pojačava sukob u kojem agresivnija i privilegirana strana u sporu oko skrbnništva nad djecom ima izrazite prednosti. Nadalje, jezik koji se koristi u zakonima o skrbništvu nad djecom stvara očekivanja o vlasništvu i pravima o tome tko "dobiva" ili "gubi". Najvažnije, pristup "pobjednik dobiva sve" u rastućem sukobu među bivšim supružnicima, ponekad vodi do tragičnih ishoda. Ključno je da organizacija života nakon razvoda smanji sukob među roditeljima, i da su usluge podrške dostupne u vrijeme razdvajanja kako bi štatile djecu od bilo kakvog destruktivnog roditeljskog sukoba.
3. Situacija u razvodima u kojima postoji teško obiteljsko nasilje pogoršava se ako se dosudi podijeljeno skrbnništvo. Zato je važno da presumpcija zajedničkog fizičkog skrbnništva bude osporiva. U slučajevima gdje postoji kaznena osuda ili je istragom utvrđeno da je djetetu potrebna zaštita od roditelja (iako takvi slučajevi čine manjinu sukoba oko skrbnništva nad djecom), sudac bi trebao imati nedvojbene ovlasti za donošenje odluke o skrbništvu nad djecom, uključujući samostalno skrbnništvo. Visoko-konfliktni slučajevi gdje takvo nasilje nije uključeno, međutim, mogu dovesti do prvog ispada nasilja nakon odluke o samostalnom skrbništvu. Unutar suprotstavljачkog sustava samostalnog skrbnništva, cijela polovica slučajeva teškog nasilja događa se nakon razdvajanja. U većini "visoko-konfliktnih" slučajeva, podijeljeno skrbnništvo djeluje preventivno na nasilje, posebice uz roditeljima dostupnu stalnu terapeutsku podršku nakon razvoda.

**SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST:
————— POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM**

4. Sve se više shvaća da je spriječavanje roditelja koji je podoban i voli svoje dijete da sudjeluje u životu djeteta, samo po sebi oblik zlostavljanja djeteta. Takvo je otuđivanje od roditelja uobičajeno u samostalnom skrbništvu, ali nije jasno je li bi podijeljeno skrbništvo smanjilo broj takvih slučajeva. Zato je važno da postoji neki oblik mehanizama dostupnih za provedbu odluka o podijeljenom roditeljstvu u slučajevima kad ih roditelji krše, a nema dokazanog obiteljskog nasilja ili dokaza da je djetetu potrebna zaštita.

Ova se četiri elementa mogu dodati smjernicama za reformu zakona o skrbništvu nad djecom koje je predložio Specijalni zajednički odbor za skrbništvo nad djecom i pristup djeci, Saveznom/regionalnom/teritorijalnom odboru za obiteljsko pravo i Strategiji obiteljskog pravosuđa usmjerenog djeci, o kojima sam prije pisao. Svaka učinkovita reforma zakona morat će kao temelje ugraditi ove smjernice radi pravičnog i nepristranog pristupa skrbništvu nad djecom u Kanadi.

9.

Pristup "četiri stupa" pri odlučivanju o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci u Kanadi

Ovo će se poglavlje osvrnuti na Izvješća Posebnog zajedničkog odbora Donjeg doma Senata za skrbništvu nad djecom i pristup djeci, Saveznog/regionalnog/teritorijalnog odbora za obiteljsko pravo i na Strategiju obiteljskog pravosuđa usmjerenog djeci. Također će preispitati implikacije današnjih istraživanja ishoda i preferenci djece i obitelji, obrasce roditeljstva i obiteljsko nasilje i nasilje nad djecom u situacijama skrbništvu nad djecom i pristupa djeci nakon razdvajanja. Predložit će se novi pristup odlučivanju o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci, koji se temelji na uspostavljenim principima i rezultatima današnjih istraživanja i izvan ograničenja postojećih opcija.

U suštini, navedeni ciljevi predložene kanadske reforme zakona o skrbništvu nad djecom i pristupu djeci trebaju promicati značajne odnose između djece i njihovih roditelja nakon razdvajanja ili razvoda, poticati suradnju roditelja i smanjiti roditeljski sukob i parničenje. Nadalje, zakonska bi reforma trebala poticati roditelje da restrukturiraju svoje odnose na način koji promiče najbolje interese djece, tj. da svoju pažnju fokusiraju na potrebe djece tijekom tranzicije razdvajanja i razvoda. Istodobno, reforma moga osigurati zaštitu djece od zlostavljanja i nasilja. Odlučivanje o skrbništvu nad djecom prema modelu "jedne mjere za sve" je nerazborito. Kako su jasnoća i predvidivost ishoda važni, dok je diskrecijsko pravo suca u vezi s određivanjem "najboljih interesa djeteta" dokazano krajnje problematično, zakon mora osigurati jasne smjernice za odlučivanje o skrbništvu nad djecom.

Po našem se sudu jedno dodatno ključno pitanje u vezi s postojećim pristupom skrbništvu nad djecom u Kanadi treba postaviti pri svakom pokušaju reforme zakona, a ono glasi, "Je li uklanjanje podobnog roditelja koji voli svoje dijete iz života djeteta, u odsustvu utemeljene zabrane pristupa djetetu, oblik sustavnog zlostavljanja, ako djeca zaista žele oboje, i majke i očeve kao aktivne roditelje u svojim životima nakon razdvajanja roditelja?"

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: — POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

Konačno, u svjetlu različitosti roditeljskih struktura i obrazaca roditeljstva u Kanadi, pristup "jedne mjere za sve" bilo da se radi o samostalnom skrbništvu ili podijeljenom roditeljstvu, neće zadovoljiti potrebe sve djece i obitelji, i ima potencijal da bude štetan. Zakon mora omogućavati fleksibilnost u rješavanju različitih okolnosti u kojima su djeca i obitelji. Slučajevi dokazanog zlostavljanja djece, što uključuje svjedočenje zlostavljanju roditelja, opće je prihvaćeno, zahtijevaju sudsku odluku o skrbništvu kao i kazneno postupanje. U slučajevima gdje obiteljsko nasilje i zlostavljanje djece nisu pravno dokazani, gdje nema dokaza da je djetetu potrebna zaštita od roditelja, primjenjivo je podijeljeno roditeljstvo, bilo paralelno ili zajedničko (Jaffe, Crooks, i Bala, 2006.), zato što je za djecu najbolja podrška kad roditelji preuzmu podijeljenu odgovornost i kad društvene institucije kao što su sudovi podržavaju roditelje u ispunjavanju njihovih roditeljskih odgovornosti.

Sljedeći okvir od "četiri stupa" nudi se kao rješenje socio-pravne politike za probleme koji nastaju zbog suprotstavljanih odluka o samostalnom skrbništvu, odsustva oca u životima djece i otuđenja roditelja.

TABLICA 1

PRISTUP ČETIRI STUPA SKRBNIŠTVU NAD DJECOM I PRISTUPU DJECI

- 1. OGRANIČAVANJE ŠTETE:** Pravna presumpcija podijeljene roditeljske odgovornosti (osporiva presumpcija zajedničkog fizičkog skrbništva u Obiteljskom zakonu)
- 2. TRETMAN:** Roditeljski planovi, medijacija, i podrška / intervencija u visoko-konfliktnim slučajevima
- 3. PREVENCIJA:** Edukacija javnosti o podijeljenom roditeljstvu
- 4. PROVEDBA:** Sudska odluka u slučajevima dokazanog nasilja, Provedba odluka o podijeljenoj roditeljskoj odgovornosti

STUP 1: OGRANIČAVANJE ŠTETE

PRAVNA PRESUMPCIJA PODIJELJENE RODITELJSKE ODGOVORNOSTI (OSPORIVA PRESUMPCIJA ZAJEDNIČKOG FIZIČKOG SKRBNIŠTVA U OBITELJSKOM ZAKONU)

Prvi stup uspostavlja pravno očekivanje da će se postojeći odnos roditelj-dijete nastaviti nakon razdvajanja; tj. u interesu stabilnosti djetetovih odnosa s roditeljima, organizacija roditeljstva nakon razvoda odražavat će organizaciju roditeljstva prije razvoda u odnosu na relativnu količinu vremena koju je svaki od roditelja provodio s djecom. Međutim, u slučaju spora, podijeljeno roditeljstvo, koje se definira tako da djeca provode podjednako vrijeme sa svakim od roditelja bila bi pravna presumpcija u odsustvu dokazanog obiteljskog nasilja ili zlostavljanja djeteta. Ovo će sucima osigurati jasne smjernice i, u odsustvu njihove ekspertize u ovom području, izbjeći će se dileme sudaca pri odlučivanju o "najboljim interesima" djece.

Ovaj stup je namijenjen maksimizaciji uključenosti oba roditelja u živote svoje djece nakon razdvajanja. Podijeljena roditeljska odgovornost za rezultat ima ravnopravnu podjelu roditeljskog vremena i truda i daje svakom roditelju predah od svakodnevne skrbi za dijete, što je osobito važno kad, kao što je to slučaj u većini kanadskih obitelji, oboje roditelja rade puno radno vrijeme. Također je namijenjen maksimizaciji roditeljske suradnje i smanjenju sukoba te prevenciji teškog obiteljskog nasilja i zlostavljanja djece nakon razdvajanja roditelja. Konačno, namijenjen je smanjenju dječjeg siromaštva nakon razvoda (Moyer, 2004).

Pravna presumpcija podijeljene roditeljske odgovornosti uspostavlja očekivanje da bivši partneri pred zakonom imaju ravnopravan status u odnosu na roditeljska prava i odgovornosti, a djeci poručuje da roditelji imaju jednaku vrijednost kao roditelji. Istodobno, u interesu stabilnosti i kontinuiteta odnosa djece s roditeljima, očekivalo bi se da se već postojeći odnosi roditelja i djece nastave nakon razdvajanja, najmanje tijekom perioda tranzicije. To bi osiguralo da nema oštrog prekida odnosa roditelj-dijete, kao što je to danas pri većini dodjela samostalnog skrbništva. Do razine do koje se "povijest skrbi" i "kulturalni, lingvistički, vjerski, duhovni odgoj i nasljeđe" navode kao važni za čuvanje djetetovih korijena i sigurnosti u održavanju postojećih odnosa, važno je roditeljima koji se razvode prenijeti ideju o postojanosti odnosa roditelj-dijete. Uloga sudskog odlučivanja bila bi smanjena

SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

uz pravno očekivanje da će organizacija roditeljstva (u vezi s proporcionalnim vremenom) nakon razdvajanja odražavati obrasce roditeljstva od prije razdvajanja. Ako bi se sudovi morali uključiti, oni bi primjenjivali presumpciju podijeljene roditeljske skrbi i ne bi se upuštali u istraživanja u vezi s količinom vremena proporcionalnom onome kako su ga roditelji provodili s djecom prije razdvajanja.

Iako to nije fini instrument, a "provođenje jednakog vremena sa svakim od roditelja" možda ne odražava *de facto* postojeću organizaciju obitelji prije razdvajanja, osporiva presumpcija zajedničkog fizičkog skrbništva odvrátila bi roditelje od destruktivne sudske bitke oko skrbi nad djetetom. Podijeljena roditeljska odgovornost također je sukladna postojećim obrascima skrbi, zato što danas većina majki i očeva u dvo-roditeljskim obiteljima dijeli odgovornost za skrb o djeci.

Pravna presumpcija podijeljene roditeljske odgovornosti daleko je individualiziraniji pristup od formule "jedna mjera za sve" samostalnog skrbništva, grubog instrumenta koji udaljuje jednog roditelja iz života djeteta u sporovima oko skrbništva nad djecom. Unutar osporive presumpcije zajedničkog skrbništva, dokazani slučajevi obiteljskog nasilja smatraju se nužno onima koji zahtijevaju drugačiji pristup, onaj gdje je vjerojatan pristup sudske dodjele samostalnog skrbništva. Drugo, ako roditelji koji su slobodni dogovoriti se prema svojim željama, ne mogu donijeti odluku, preporuča se individualizirani pristup u kojem je roditeljstvo približno isto organizirano kao što je bilo prije razdvajanja, u interesu stabilnosti za djecu. Treće, podjednako podijeljeno roditeljstvo bi se, radi smanjenja sukoba i osiguranja da svaki roditelj ostane uključen, primjenjivalo samo u onim slučajevima gdje se oboje roditelja predstavlja primarnim skrbnicima, a ne mogu se dogovoriti o prikladnom planu podijeljenog roditeljstva.

Pravna presumpcija podijeljene roditeljske odgovornosti isključivala bi slučajeve obiteljskog nasilja dokazanog na kaznenom sudu te slučajeve zlostavljanja djeteta dokazane istragom koja je pokazala da je djetetu potrebna zaštita. Suci obiteljskog suda, needucirani o detaljima razvoja djece i obiteljskoj dinamici, oslanjajući se povremeno na nepotpune procjene trećih strana, podložni su pogreškama u odlučivanju o tome je li bilo nasilja i zlostavljanja, zbog labavih pravila koja se primjenjuju na istragu činjenica i krivokletstva u obiteljskim sporovima (Bala, 2000.). Odlučivanje o tome je li se nasilje, kazneno djelo, dogodilo i tko ga je počinio, kazneni je

predmet, koji nije primjeren ulozi koju obavlja obiteljski sud. Optužba za zlostavljanje nije isto što i kaznena osuda za zlostavljanje, ili što i rezultati istrage educiranih organa vlasti za zaštitu djece. U odsustvu kaznene osude ili nalaza istrage za zaštitu djece, presumpcija ravnopravnog roditeljstva osigurava da će djeca provoditi podjednako vrijeme sa svakim roditeljem, nasuprot života u isključivoj skrbi i kontroli nasilnog roditelja koji je izgradio jaču poziciju u sporu oko skrbništva nad djecom. U području obitelji, gdje mnogi sebe (i svoju djecu) vide kao "zlostavljane" od strane drugih, "politika žrtve" je uobičajena, i ako nema kaznene osude ili dokaza da je djetetu potrebna zaštita, podijeljeno skrbništvo može biti najprotektivnija opcija za djecu. Teško je utvrditi zlostavljanje, zato što je na jednom kraju značajan dio situacija obiteljskog nasilja skriven od državnih vlasti, dok su na drugom lažne optužbe. Kad postoji optužba za nasilje i zlostavljanje, postupak pred kaznenim sudom kao i potpuna procjena službi za skrb o dobrobiti djece moraju prethoditi bilo kojoj odluci obiteljskog suda o stvarima koje se odnose na skrbništvo nad djecom. (vidi Stup 4).

STUP 2: TRETMAN

RODITELJSKI PLANOVI, MEDIJACIJA I PORŠKA/INTERVENCIJA U VISOKO-KONFLIKTNIM SLUČAJEVIMA

Nenasilnim visoko-konfliktnim parovima može se pomoći intervencijom terapeuta i protekom vremena, kako bi postigli prijateljskije roditeljske dogovore (Jaffe *i sur.*, 2006.).

Drugi stup našega modela uspostavio bi pravno očekivanje da će roditelji zajednički sačiniti roditeljski plan prije bilo kakvog sudskog saslušanja u vezi s predmetom roditeljstva nakon razdvajanja. Uloga suda bi onda bila ratificiranje dogovorenog plana. Putem izravnog pregovaranja, programa za edukaciju roditelja, sudske ili nezavisne medijacije, ili pregovaranjem odvjetnika, roditeljski plan koji zacrtava roditeljske odgovornosti koje će zadovoljavati potrebe njihove djece bio bi sačinjen prije održavanja bilo kakvog ročišta na sudu. Ovo ne zahtijeva izravno pregovaranje roditelja, već ima za cilj da im pomogne u dogovaranju u budućnosti, zato što svaka organizacija života nakon razdvajanja, bilo da je ravnopravna ili neravnopravna, zahtijeva neki oblik stalne komunikacije. U interesu roditeljske autonomije, smatra se da roditelji imaju

SKRBNiŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST: POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM

sposobnost rješavanja vlastitog spora, umjesto da prepuste donošenje odluke u vezi s organizacijom roditeljstva sudskom sustavu.

Potrebe djece za zaštitom od roditeljskog sukoba ovim se pravnim očekivanjem rješavaju, zato što potrebe djece postaju sredstvo spajanja roditelja u pozitivnom smislu u vrijeme kad ih sukob razdvaja. Roditelji koji su u sukobu, bili bi upućeni na jednu sesiju "uvoda u medijaciju".

Medijacija, kao alternativna metoda rješavanja sukoba, ima značajan (i do sad još neiskorišten) potencijal u uspostavljanju podijeljenog roditeljstva kao norme, prije nego iznimke, za razvedene obitelji. U većini nenasilnih "visoko-konfliktnih" slučajeva, oboje roditelja su sposobni skrbnici koji vole svoju djecu i imaju bar potencijal za minimiziranje sukoba i suradnje u vezi sa svojim roditeljskim odgovornostima unutar okvira podijeljenog roditeljstva.

Uz pravnu presumpciju podijeljene roditeljske odgovornosti kao kamena temeljca, medijacija bi mogla postati instrument pomoću kojega bi se roditeljima moglo pomoći u izradi roditeljskog plana koji je fokusiran na dijete. Uz nedostatak informacija za obitelji koje se razvode o tome što učiniti, što očekivati, i o uslugama koje bi im mogle biti dostupne (Walker, 1993.), medijatori bi takve informacije mogli pružiti prije pristupanja bilo kakvom postupku rješavanja sukoba. Roditelji koji su usmjereni na postupak razvoda i utjecaj razvoda na članove obitelji bolje su pripremljeni za medijaciju i bolje mogu držati potrebe svoje djece u prvom planu dogovaranja. Programi za edukaciju o razvodu, kao alternativni mehanizam rješavanja spora, također nude načine za primjenu medijacije na populaciju koja se razvodi (Braver *i sur.*, 1996.). Nadalje, obrazovni bi pristup trebao biti integralni dio medijacijskog postupka, s primarnim fokusom na potrebe djece tijekom i nakon postupka razvoda. Obiteljski medijatori sa ekspertizom u području očekivanih učinaka razvoda na djecu i roditelje, mogu djelovati pomažući roditeljima da prepoznaju potencijalne psihološke, društvene i ekonomske posljedice razvoda i da na tim temeljima promiču roditeljske planove koji omogućavaju zadržavanje značajnih i pozitivnih odnosa s djecom nakon razvoda.

Edukacija roditelja o potrebama i interesima djece tijekom i nakon tranzicije razvoda, nakon koje slijedi terapijski pristup medijacije pri razvodu, nudi visoko učinkovite i djelotvorne načine olakšavanja razvoja kooperativnih

**SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST:
— POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM**

roditeljskih planova podijeljenog roditeljstva. U takvom se pristupu edukacija može koristiti za uvođenje opcije podijeljenog roditeljstva kao održive alternative i za smanjenje roditeljske zabrinutosti u vezi s novom organizacijom života. Medijatori bi onda pomogli roditeljima u postupku izrade roditeljskog plana i u primjeni plana na što je moguće kooperativniji način. Proces se sastoji od četiri suštinska elementa programa edukacije roditelja i od četiri faze medijacije.

TABLICA 2

**OKVIR PODIJELJENE RODITELJSKE SKRBI ZA EDUKACIJU
RODITELJA I TERAPIJSKU OBITELJSKU MEDIJACIJU**

Predmedijacija: Edukacija roditelja

1. *Orjentiranost na postupak razvoda i dostupne usluge: stadij razvoda/žalovanja; alternativni postupci rješavanja sukoba (uključujući medijaciju); savjetodavne usluge i drugi društveni resursi nakon razvoda;*
2. *Potrebe i "najbolji interesi" djece pri razvodu;*
3. *Alternative podijeljenog roditeljstva nakon razvoda;*
4. *Komunikacija, dogovaranje i vještine rješavanja problema.*

Terapijska obiteljska medijacija

1. *Procjena radi određivanja je li oboje roditelja spremno ući u postupak terapijske medijacije i je li indicirano podijeljeno roditeljstvo;*
2. *Istraživanje opcija podijeljenog roditeljstva i aktivno promicanje roditeljskog plana koji zadovoljava potrebe djece;*
3. *Olakšavanje dogovaranja u smjeru izrade individualiziranog kooperativnog roditeljskog plana, koji zacrtava specifičnu organizaciju života, rasporede, uloge i odgovornosti;*
4. *Trajna podrška, uočavanje i rješavanje problema tijekom primjene roditeljskog plana.*

Kad je roditeljski plan sačinjen, roditeljima mogu biti potrebne usluge medijatora radi pomoći pri njihovom trajnom roditeljskom dogovaranju; trebalo bi ih poticati da se vrate medijaciji unutar trajanja sudskog postupka, kad god nastanu neki novi problemi ili kad ponovno izrone prošle poteškoće.

Društvena institucionalna podrška roditeljima u primjeni roditeljskog plana podijeljenog roditeljstva ključna je, posebice za "visoko-konfliktne" slučajeve gdje se djeca mogu naći u središtu sukoba među stranama. Postoje brojni modeli terapijske podrške visoko-konfliktnim obiteljima nakon razvoda, uključujući Ramsey's Wingspread Conference Report – Izvješće s Wingspread konferencije (2001.), Garberov Direct Co-parenting Intervention Model – Izravni model intervencije za kooperativno roditeljstvo (2004.) i Lebowljev Integrative Family Therapy Model – Integrativni model obiteljske terapije (2003.).

Od svih strategija koje roditelji koji se razvode mogu koristiti kako bi umanjili štetne učinke razvoda na svoju djecu, najvažniji je razvoj i održanje kooperativnog odnosa (Kruk, 1993.; Garber, 2004.; Lebow, 2003.; Ramsey, 2001.). Prilagodba djece nakon razvoda u dugotrajnom podijeljenom roditeljstvu olakšana je značajnim rutinskim odnosom sa svakim roditeljem, odsustvom neprijateljskih komentara o drugom roditelju; konzistentnim, strukturiranim i predvidivim okruženjem skrbi bez raskola među roditeljima; zdravim, brižnim, nisko-konfliktnim odnosima sa svakim roditeljem; i roditeljskim emocionalnim zdravljem i dobrobiti (*isto*). Svaki model dugotrajne podrške za visoko-konfliktne razvedene obitelji trebao bi se fokusirati na ove čimbenike radi stvaranja pozitivnih ishoda za djecu i njihove roditelje.

Naročito je važna minimizacija neprijateljstva među roditeljima nakon razvoda. Danas, u slučajevima gdje traje sudski spor među roditeljima, djeca su u većem riziku od emocionalne štete nego u manje sukobljenim okolnostima; u puno slučajeva, bračni sukob ne prestaje razvodom, on se produbljuje. Važno je da djeca vide dobre kvalitete oboje roditelja i da roditelji rade na razvijanju pozitivnih odnosa među sobom. Učinkovit sustav podrške primjenjiv je u pružanju neophodnih vještina roditeljima za rješavanje izazova zajedničkog roditeljstva: "centralna pravila ovoga sustava trebala bi biti smanjenje sukoba, osiguranje fizičke sigurnosti, pružanje odgovarajućih usluga podrške radi smanjenja štete za djecu i omogućavanje obitelji da može upravljati svojim stanjima" (Lebow, 2003.). Da bi takav sustav bio uspješan, povezani stručnjaci trebaju

podržavati model koji pomaže rješavanju obiteljskih sporova i koji se fokusira na dobrobit djece (*isto*).

Utvrđeno je šest ključnih komponenti dugoročnog modela podrške za visoko-konfliktne roditelje.

1. Iako se edukacija o kratkoročnim i dugoročnim utjecajima razvoda na djecu treba roditeljima pružiti prije izrade roditeljskog plana (Kruk, 1993.; Lebow, 2003.), pojačana i poboljšana verzija edukacije od prije razvoda treba se pružati strukturirano i nakon razvoda.
2. Osim dogovora o provedivom roditeljskom planu koji zadovoljava potrebe djece i navodi odgovornosti roditelja, presudno je i praćenje konzistentnosti okruženja u kojem se skrbi o djeci nakon razvoda s roditeljskim planom.
3. Iako Garber (2004.) tvrdi da izravni kontakt između visoko-konfliktnih roditelja može biti nepotreban u podijeljenom roditeljstvu, zato što roditelji mogu dijeliti roditeljske odgovornosti unutar organizacije "paralelnog roditeljstva", čini se jasnim da bi neki oblik intervencije radi popravljivanja odnosa među roditeljima pridonio dugoročnom uspjehu organizacije podijeljenog roditeljstva (Lebow, 2003.). Ta bi se intervencija fokusirala na razvijanje pozitivnih interakcija između članova obitelji, poboljšavanjem komunikacijskih vještina, razvijanjem opsega vještina za rješavanje problema, i razvojem neagresivnih vještina pregovaranja.
4. Dugoročno bi savjetovanje trebalo biti dostupno djeci samoj i svakom roditelju i svima zajedno tijekom i nakon razdvajanja (Lebow, 2003.).
5. Dugoročni uspjeh podijeljenog roditeljstva postiže se emocionalnim cijeljenjem nakon razvoda (Lebow, 2003.). Trebale bi se poduzeti mjere koje će omogućiti svakom članu obitelji da stekne povećano razumijevanje i, s protekom vremena, prihvati razdvajanje.

6. Konačno, redovito preispitivanje roditeljskog plana u unaprijed određenim periodima korisno je tijekom primjene plana (Kruk, 1993.). To bi preispitivanje u obzir trebalo uzeti razvojne promjene djece kao i strukturalne promjene u obitelji, kao što su uvođenje novog partnera i pomajke i/ili poočima, preseljenje, i promjene dječjih razvojnih potreba. Preispitivanje bi trebao provoditi obiteljski medijator koji može preotvoriti roditeljski plan za preispitivanje ili izmjenu, ako je potrebno.

STUP 3: PREVENCIJA

EDUKACIJA O PODIJELJENOM RODITELJSTVU

Edukacija o podijeljenom roditeljstvu unutar školskog sustava, na pripremnim tečajevima za brak, i pri razvodu, ključna je u jako potrebnom programu edukacije i podrške roditeljima. Javno obrazovanje o različitim modelima podijeljenog roditeljstva posebno je važno, uključujući modele za "visoko-konfliktne" parove. Takvi programi uspostavljeni su s naglaskom na uključivanje očeva, koji tradicionalni nisu bili obuhvaćeni programima roditeljske podrške i usluga.

Edukacija o podijeljenom roditeljstvu također bi trebala obuhvatiti i sudstvo, zato što su učinci promjena u obiteljskim zakonima na stvarnu praksu sudaca neizvjesni, a također postoje i dokazi da se nakon zakonskih promjena koje dozvoljavaju ili potiču zajedničko fizičko skrbništvo (Moyer, 2004.), učestalost podijeljenog skrbništva povećava, a samostalnog majčinog skrbništva smanjuje. Razina do koje pravna reforma može dovesti do željenih rezultata uvelike će ovisiti o stavovima sudaca kao i pravnih stručnjaka. Pretpostavku da je podijeljeno roditeljstvo neprovedivo u slučajevima sporova oko skrbništva i da je u tim slučajevima samostalno skrbništvo u najboljim interesima djece, trebalo bi izuzeti te razriješiti stereotipe o roditeljima u sporu.

STUP 4: PROVEDBA

SUDSKA ODLUKA U SLUČAJEVIMA DOKAZANOG ZLOSTAVLJANJA; PROVEDBA ODLUKE O PODIJELJENOJ RODITELJSKOJ ODGOVORNOSTI

Posljednji stup izravno se bavi pitanjem zlostavljanja i nasilja u obiteljskim odnosima i omogućuje sankcije kad nema suradnje, ili u slučajevima ponovljenih kršenja presuda.

Kad se radi o pitanjima obiteljskog nasilja, od najveće je važnosti sigurnost i dobrobit djece. Istodobno je važna presumpcija nedužnosti, osim ako su optužbe dokazane izvan razumne sumnje. Sigurnost djece se najbolje osigurava rješavanjem obiteljskog nasilja kao kaznenog djela, a zlostavljanja djeteta kao pitanja zaštite djeteta. To, međutim, nije uobičajena praksa obiteljskih sudova u Kanadi, koji često sude kao da se nasilje koje se navodi zaista dogodilo, čak i ako to nije dokazano na kaznenom sudu, i u odsustvu istrage institucija za zaštitu djece (Jaffe *i sur.*, 2006.).

Osporiva presumpcija podijeljene roditeljske odgovornosti znači da bi dokazani slučajevi obiteljskog nasilja bili izuzeti, a u onim slučajevima koji sadrže bilo kaznenu osudu, npr. za napad na način koji je izravno povezan s roditeljstvom djece, ili dokaze koje su prikupila tijela ovlaštena za zaštitu djece da dijete treba zaštitu od roditelja, uslijedila bi sudska odluka o skrbništvu nad djecom. U takvim slučajevima može biti prikladno, tvrdi Jaffe *i sur.* (2006.), da jedan ili oboje roditelja imaju ograničene ili da nemaju kontakata s djetetom zbog potencijalne štete.

U situacijama sporova oko skrbništvu, u kojima postoji optužba za napad, neophodna je temeljita, činjenična i žurna opsežna procjena socijalnih službi. Kazneni progon članova obitelji optuženih za nasilje nad bilo kojim članom obitelji smatrao bi odgovornima sve počinitelje nasilja, kao i one za koje se utvrdi da su podnijeli lažnu prijavu. Obiteljski bi sud u tim slučajevima zadržao svoju tradicionalnu ulogu u određivanju skrbništvu. Kao što Jaffe *i sur.* (2006.) naglašavaju, u kontekstu obiteljskog nasilja, sud može odrediti specifične ciljeve koje počinitelj nasilja mora postići (uz nadzor) prije nastavka postupka za uspostavu roditeljskog plana. One slučajeve kojima bi to koristilo, moglo bi se uputiti na savjetovanje.

Korištenje obiteljskih sudova kao "kvazi-kaznenih sudova", iako nemaju resursa koje bi primijenili u zakonom propisanom postupku kad se optužuje za nasilje, ostavlja suce podložnima donošenju krivih odluka, koje dovode do potencijalno veće štete za djecu. Zastupnice žena dugo tvrde da suprotstavljajući sustav adekvatno ne štiti zlostavljene žene, a zastupnici muškaraca počinju prepoznavati neučinkovitost suda u rješavanju nasilja nad muškarcima. Utvrđivanje istinskog nasilja u pojedinim slučajevima je kritičan, a ipak težak problem, i jačanje postojeće zaštite i reakcija tijela za kazneni progon u ovim slučajevima zahtijevat će poboljšanje naše sposobnosti za uočavanje nasilja tamo gdje postoji, kao i za učinkovito rješavanje nedokazanih optužbi.

Do razine do koje suprotstavljajući sustav samostalnog skrbništva ne uvažava potrebu djeteta za oba roditelja u svojem životu, do iste te razine on pogoršava negativne posljedice razvoda na djecu koja nisu izložena obiteljskom nasilju ili zlostavljanju. Djeca cijene svoje veze s roditeljima i, ako se jednog biološkog roditelja kleveće, to se čini i djetetu. Gubitak roditeljske ljubavi tijekom razvoda ima pogubne posljedice za sliku djeteta o sebi. Djeca, koja su nevine žrtve "rata za skrbništvo" između roditelja i društvenih institucija i politika koje produbljuju sukob, jako su ranjiva i zanemarena populacija. Prema riječima pisca Jonathana Kozola (1995.), "nema ničega grabežljivog u toj djeci, ona znaju da im svijet nije baš jako sklon i jako se trude biti dobra . . ."

Kad se organizacija podijeljenog skrbništva određuje sudskom odlukom, prema kojoj djeca provode najmanje 40 posto svojeg vremena sa svakim roditeljem, a roditelj odbija poštovati odluku, spriječavajući provođenje vremena djeteta s drugim roditeljem, mogu biti potrebne mjere provedbe. Ipak, kad je god moguće, treba poticati medijaciju u slučajevima kršenja odluka o podijeljenom roditeljstvu. Modeli poput Manitoba programa za pomoć pristupu djeci, koji je probno proveden od 1989. do 1993. a služi olakšavanju pristupa djeci, mogao bi se modificirati za korištenje pri rješavanju mogućih problema provođenja odluka o podijeljenom skrbništvu. Očekuje se, međutim, da su kršenja manje vjerojatna kad oboje roditelja igraju aktivnu ulogu u životu djece unutar organizacije podijeljenog skrbništva nad djecom.

**SKRBNIŠTVO NAD DJETETOM, PRISTUP DJETETU I RODITELJSKA ODGOVORNOST:
—————POTRAGA ZA PRAVIČNIM I NEPRISTRANIM STANDARDOM**

Kad su nužne mjere provedbe, rješenja mogu uključivati smanjenje ili gubitak roditeljskog vremena, ili sljedeće sankcije:

- zahtjev da roditelj prihvati "nadoknadu" kontakata ako je propušten zbog kršenja odluke;
- pravo da se roditelju dodijeli kompenzacija za razumne troškove koji su nastali zbog kršenja odluke;
- pravne troškove koje plaća stranka koja je prekršila odluku;
- pravo zahtijevanja mjenice za sva kršenja odluka.

10

■ Specifični izazovi i preporuke

Post-traumatski stress

Djeca i roditelji koji su doživjeli zlostavljanje, uključujući prisilno odvajanje u slučajevima kad tomu nije prethodilo nasilje, podložni su post-traumatskom stresu, i trebalo bi poduzeti ponovno spajanje djece i roditelja. Svaki program spajanja nakon duljeg odsustva trebalo bi poduzimati s najvećom osjetljivošću, posebice kad je čimbenik i otuđenje od roditelja. Viđenje oba roditelja kao jednako važnih u djetetovim je očima od najveće važnosti.

Uzdržavanje djece

Iako uzdržavanje djece nije fokus ovoga rada, ono je bitna potreba djece i odgovornost roditelja. Skrbništvo nad djecom i pristup djeci usko su povezani s uzdržavanjem djece i obitelji.

Ekonomska nezavisnost roditelja je cilj za koji se bore zagovornici jednakih plaća za rad jednake vrijednosti i oni koji prigovaraju segregaciji zanimanja i različitim naknadama. Takav je cilj visoko kompatibilan s pristupom podijeljene roditeljske odgovornost u skrbništvu nad djecom. Podijeljena roditeljska odgovornost za skrb o djeci i za uzdržavanje djece, u kontekstu gdje oboje roditelja radi izvan kuće i aktivno se roditeljski skrbe o djeci, važan je princip koji se mora podržavati. I roditeljstvo i plaćeni posao trebali bi biti prepoznati kao "posao" jednake vrijednosti.

Postojeće Savezne smjernice za uzdržavanje djece strukturirane su oko postojećeg režima samostalnog skrbništva ili primarnog stanovanja s jednim roditeljem, u kojem se izračun obveze uzdržavanja djece temelji na prihodu roditelja koji nema skrbništvo nad djecom. Smjernice dopuštaju odstupanja od specificiranih iznosa u slučaju podijeljenog skrbništva, tj. kad dijete živi sa svakim od roditelja najmanje 40 posto

vremena. Okvir podijeljene roditeljske odgovornosti značio bi da bi ta iznimka od smjernica postala norma za organizaciju roditeljstva, što bi zahtijevalo modifikaciju smjernica. Smjernice bi trebale uzeti u obzir prihode oba roditelja i morale bi se temeljiti na formuli koja je različita od postojeće.

Iako su ekonomske posljedice razvoda za sve članove obitelji pogubni, nedavni rezultati da je životni standard očeva koji nemaju skrbništvo nad djecom pao ispod standarda majki koje imaju skrbništvo nad djecom (Braver i Stockberger, 2005.) uvelike se zanemaruje i to je razlog za zabrinutost, zato što su smjernice za uzdržavanje djece bazirane ne samo na okviru samostalnog skrbništva već i na tezi o feminizaciji siromaštva. Nove smjernice o uzdržavanju djece unutar pristupa podijeljenog roditeljstva trebale bi za cilj imati izjednačavanje životnog standarda oba kućanstva. Osim toga, veću pozornost treba obratiti na opći nedostatak državne financijske podrške za samo roditeljstvo i na problem razlika plaće među spolovima.

Lažne ili pretjerane optužbe i lažna poricanja

Nije neobično da supružnici u visoko konfliktnom razlazu podnose lažne ili pretjerane prijave za zlostavljanje, a lažna poricanja su jednako tako problem. Optužbe za roditeljsko nasilje ili zanemarivanje djece trebalo bi pravodobno istražiti, a optužbe za obiteljsko nasilje rješavati kao kazneno djelo na kaznenom sudu.

Kad se podnese optužba za nasilje, a kazneni sud je odbaci ili se dokaže da optuženi nije kriv, to bi trebalo biti obvezujuće za suca u bilo kojem sljedećem sudskom postupku. Međutim, ako se optuženoga osudi na kaznenom sudu, sudac u postupku na obiteljskom sudu mora kaznenu osudu smatrati zaključnim dokazom da se predmetno zlostavljanje dogodilo i ponašati se sukladno tome.

Trenutačna obustava roditeljskog sudjelovanja u životu djeteta smije se učiniti samo u slučaju dokazanog zlostavljanja djeteta, pa ipak, i onda mora ostati cilj uspostavljanje pozitivnog odnosa roditelj-dijete.

Sudska zabrana pristupa i nadzor nad kontaktima

Sudska zabrana pristupa koja zabranjuje roditelju kontakt sa supružnikom ne bi se trebala koristiti za spriječavanje kontakta roditelja s djetetom u odsustvu kaznene osude ili dokaza da je djetetu potrebna zaštita. Takve zabrane, izdane u odsustvu dokazanog obiteljskog nasilja ili zlostavljanja djeteta, najčešće će imati ozbiljnih posljedica za dobrobit djeteta. Nadzor nad kontaktima, u odsustvu dokazanog nasilja, jednako je problematičan.

Otmica i otuđenje od roditelja

Otmica djeteta iz života roditelja prilično je pretjerani oblik nasilja. Odgovorno roditeljstvo uključuje poštovanje uloge drugog roditelja u životu djeteta i svaki oblik ocrnjivanja bivšeg partnera i su-roditelja, od kojih je najekstremnije otmica, štetno je za djecu čija se povezanost sa svakim roditeljem mora poštovati. Međutim, stajalište da, "ako postoji razumna mogućnost otmice, to može biti temelj za nadzor ili uskraćivanje pristupa djeci" (Jaffe, 2006.) suprotna je presumpciji nevinosti i potkopava su-roditeljstvo te je zato nepodrživa.

Otuđenje od roditelja, koje je puno učestalije nego što se pretpostavlja, je "programiranje" djeteta od strane jednog roditelja da ocrni drugog roditelja. To je znak nemogućnosti odvajanja od sukoba para i fokusiranja na potrebe djeteta. Otudjujući roditelji su sami emocionalno fragilni, žive kroz svoje dijete¹, s "osjećajem povlaštenosti, trebaju kontrolu i jedino znaju kako uzeti" (Richardson, 2006.). U ovakvim se slučajevima trebaju primijeniti sankcije slične onima koje se primjenjuju u slučajevima obiteljskog nasilja, zato što je zatrovan um i ugrađena mržnja prema roditelju, oblik zlostavljanja djece.

Kad djeca odrastaju u atmosferi otuđenja od roditelja, njihov je primarni model loše prilagođeni, disfunkcionalni roditelj. Podijeljeno je skrbništvo izrazito bolje od samostalnog skrbništva u ovim slučajevima, zato što su time djeca izložena i zdravijem utjecaju u svojem životu.

¹ Engl.: "enmeshed parenting", roditeljski stil koji ometa uspješni razvoj djetetove vlastite osobnosti, morala i vrijednosti. Znakovi su: ponašanje i ne/uspjeh djece definira vrijednost toga roditelja, cjelokupni životni fokus mu je skrb o djetetu, dijete mu je centar života – svrha postojanja, osjećaj sreće ili nesreće ovisi mu o djeci, invazivan je – potrebno mu je znati sve što mu djeca misle i rade. Op.prev.

Stranke u postupku bez pravnog zastupnika

Mnogi su roditelji zarobljeni između pravne pomoći i gubitka financijskih resursa zbog suprotstavljajućeg sustava. Zbog toga oni nemaju zastupnika, i ne mogu biti saslušani na sudu. Ovo pogađa neproporcionalno veliki broj očeva u Kanadi. Roditelji izloženi obiteljskom nasilju posebno su ranjivi ako nemaju pravnog zastupnika.

Javna svijest i podrška

Velika prepreka za očeve i zagovornike reforme zakona o skrbništvu nad djecom je pridobijanje javne i političke pozornosti i podrške kako bi se učinkovito riješili socijalni problemi odrastanja bez oca, otuđenja od roditelja i smanjenog sudjelovanja očeva nakon razdvajanja i razvoda roditelja.

Drugi je izazov angažiranje pravnog sustava i pružatelja stručnih usluga u rješavanju ovih problema. Potrebno je unaprijediti konstruktivnu ulogu ovih stručnjaka ako se obiteljski zakon želi pomaknuti iz suprotstavljajuće arene u slučajevima bez nasilja ili zlostavljanja.

Konačno, angažiranje samih očeva ostaje izazov, jer klinička istraživanja i literatura opisuju da si očevo i terapeuti ne "pašu" što proistječe iz dva izvora: karakteristika muškaraca i samih očeva (njihovog otpora prema savjetovanju i terapiji) i aspekata terapijskog procesa (koji nije uspio angažirati očeve) (Forster, 1987.). Obrasci tradicionalne socijalizacije rodne uloge koja usmjerava muškarce na samo-dostatnost i kontrolu; nezavisno rješavanje problema i emocionalna suzdržanost uvelike su radile protiv mogućnosti očeva da priznaju osobne poteškoće i potraže pomoć. Strah od razotkrivanja sebe i osjećaj neloyalnosti svojoj obitelji ako izlože obiteljske probleme nisu neuobičajeni, strah od gubitka kontrole nad svojim životom i potreba za pokazivanjem imagea kontrole ili "fasade suočavanja" u obliku vanjske mirnoće, snage i racionalnosti, usprkos značajnom unutarnjem nemiru, karakteristike su mnogih očeva. Pružatelji stručnih usluga ne uzimaju uvijek u obzir takve psihološke prepreke terapiji i na taj način ne zadovoljavaju jedinstvene potrebe očeva. Istraživanja o razdvojenim i razvedenim očevima jasno postavljaju njihovu najžurniju potrebu: njihovu

trajnu i značajnu uključenost u živote svoje djece, kao aktivnih roditelja. Nedostatak prepoznavanja ove primarne potrebe glavni je razlog za izostanak uspjeha terapeuta u angažiranju razvedenih očeva (*isto*).

Šest ključnih preporuka politici

Greške teorije vode do potencijalno životno opasnih grešaka strategija intervencije i socijalne politike. Uz postojeće štete koje razvodom nastaju za djecu i obitelji, uključujući depresiju i povećane stope samoubojstava, a posebice povećanu vjerojatnost obiteljskog nasilja i suprotstavljanih postupaka za odluke o samostalnom skrbništvu, potrebna je pravičnija i sigurnija alterniva samostralnog skrbništvu. Podijeljena roditeljska odgovornost je održiva opcija i za kooperativne i za "visoko-konfliktne" roditelje, sa samostalnim skrbništvom rezerviranim za stvarne, dokazane slučajeve obiteljskog nasilja i zlostavljanja djece.

Prije naveden pristup "četiri stupa" pri određivanju skrbništva nad djecom i pristupa djeci nudi se kao sredstvo za postizanje cilja podijeljene roditeljske odgovornosti u sporovima za skrbništvo nad djecom. Sljedeće su specifične preporuke za kanadsku reformu zakona o skrbništvu nad djecom koje proistječu iz ovog novog predloženog okvira:

- 1. Kako po razini uključenosti roditelja Kanada zaostaje za drugim državama, žurno je potrebno da politika prepozna činjenicu da djeca trebaju oba roditelja, a da roditeljima treba društvena podrška kako bi zadovoljili ovu potrebu djece. Podijeljena roditeljska odgovornost prije i poslije razdvajanja roditelja ključni je element šire kampanje za promicanje aktivnog i odgovornog uključivanja očeva, putem izravnih poticaja roditelja da provode više vremena sa svojom djecom prije i poslije razdvajanja i razvoda.**
- 2. Politika bi trebala prepoznati činjenicu da su podjednaka prava, privilegije i odgovornosti za majke i očeve kao roditelje potrebna u zakonodavstvu razvoda radi promicanja prilagodbe djece na posljedice razvoda i njihove opće dobrobiti.**

- 3. Kako se podijeljeno skrbništvo nakon razvoda u Kanadi uspostavlja kao norma u slučajevima gdje nema spora, presumpcija podjednake podijeljene roditeljske odgovornosti trebala bi se uspostaviti kao pravni osnov za slučajeve koji su u sporu, što bi bilo osporivo samo u slučajevima dokazanog nasilja. Samo u slučajevima dokazanog obiteljskog nasilja ili zlostavljanja, uz dokaz da je djetetu potrebna zaštita od roditelja, dopušta se sudu donijeti odluku o samostalnom skrbništvu.**
- 4. Čim se podnese optužba za nasilje, ovlašteno tijelo za zaštitu djece mora poduzeti žurnu i temeljitu istragu. Izlaganje djeteta nasilju među supružnicima trebalo bi biti pravna osnova za stav da je djetetu potrebna zaštita. Optužbe za obiteljsko nasilje trebale bi biti dio kaznenih i postupaka za zaštitu djece, a ne bi trebale biti ostavljene rješavanju obiteljskog suda. Obiteljski sud ne bi trebao morati rješavati sukobljene optužbe za kaznena djela, zato što bi te stranke imale pravo na više od "prevage dokaza"¹, kad je na kocki njihov odnos s djecom.**
- 5. Edukacija roditelja i usluge terapijske obiteljske medijacije trebale bi se fokusirati na razvoj roditeljskih planova i osigurati podršku za su-roditeljstvo nakon razvoda, ali bi to trebalo biti dobrovoljno. Obvezni sastanak uvoda u medijaciju trebao bi se naložiti samo u slučajevima gdje nasilje i zlostavljanje nisu čimbenik.**
- 6. Mjere provedbe mogu biti potrebne da bi se osiguralo pridržavanje odluke o podijeljenom roditeljstvu, samo nakon što pokušaj medijacije ne uspije ili se usluge podrške odbijaju. Ako postoji potreba zaštite djeteta od roditelja, mjere provedbe trebale bi se koristiti da se osigura pridržavanje odluke o zaštiti djeteta.**

¹ Prevaga dokaza temelji se na prihvatljivoj vjerojatnosti i uobičajena je za građanske sporove. Nasuprot tomu, na kaznenom se sudu presude donose kad nema osnovanih razloga za sumnju da je optuženi kriv, što zahtijeva puno ozbiljnije i temeljitije dokazivanje (op.prev.).

Reference

- Amato, P. (2000). "The consequences of divorce for adults and children," *Journal of Marriage and the Family*, 62.
- Amato, P.R., and Gilbreth, J.G. (1999). "Non-resident fathers and children's well-being: A meta-analysis," *Journal of Marriage and the Family*, 61, 557-573.
- Amato, P.R., and Keith, B. (1991). "Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis," *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.
- Archer, J. (2002). "Sex differences in physically aggressive acts between heterosexual partners: A meta-analytic review," *Aggression and Violent Behavior*, 7, 213-351.
- Archer, J. (2000). "Sex differences in aggression acts between heterosexual partners: A meta-analytic review," *Psychological Bulletin*, 126 (5), 651-680.
- Arditti, J. A. and Prouty A. (1999). "Change, Disengagement, and Renewal: Relationship Dynamics Between Young Adults with Divorced Parents and Their Fathers," *Journal of Marriage and Family Therapy*, 25, 61-81.
- Bala, N. (2000). *The Best Interests of the Child in the Postmodern Era: A Central but Paradoxical Concept*. Paper presentation at the Law Society of Canada, Special Lectures 2000, Osgoode Hall, Toronto.
- Bala, N., Jaffe, P, and Crooks, C. (2007). *Spousal violence and child-related cases: Challenging cases requiring differentiated responses*. Paper presentation at the Ontario Court of Justice, Judicial Development Institute, Toronto.
- Bauserman, R. (2002). "Child Adjustment in Joint Custody versus Sole Custody Arrangements: A meta-analytic Review," *Journal of Family Psychology*, 16, 91-102.
- Bender, W.N. (1994). "Joint custody: The option of choice," *Journal of Divorce and Remarriage*, 21 (3/4), 115-131.
- Benjamin, M. and Irving, H. H. (1989). "Shared Parenting: A Critical Review of the Research Literature," *Family and Conciliation Courts Review*, 27: 21-35.
- Bessner, R. (2002). *The Voice of the Child in Divorce, Custody and Access Proceedings*. Ottawa: Department of Justice Canada.
- Bianchi, S. (2000). "Maternal employment and time with children," *Demography*, 37.
- Birnbaum, R. and McTavish, W. (2001). *Post-Separation Visitation Disputes: Differential Interventions*. Ottawa: Department of Justice Canada.
- Bisnaire, L., Firestone, P. and Rynard, D. (1990). "Factors Associated with Academic Achievement in Children Following Parental Separation," *American Journal of Orthopsychiatry*, 75.
- Booth, A. (1999). "Causes and consequences of divorce: Reflections on recent research," in *The Postdivorce Family*, ed. by R. A. Thompson and P. R. Amato, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Boyd, S. (2003). *Child Custody, Law, and Women's Work*. Toronto: Oxford University Press.
- Boyd, N. (1995). *Canadian Law: An Introduction*. Toronto: Harcourt Brace and Company.
- Braver, S. L. and Stockburger, D. (2005). Child Support Guidelines and the Equalization of Living Standards, In Comanor, W. S., *The Law and Economics of Child Support Payments*, New York: Edward Elgar Publishing.
- Braver, S. L. and O'Connell, E. (1998). *Divorced dads: Shattering the myths*. New York: Tarcher/Putnam.

- Braver, S. L., Salem, P., Pearson, J., and DeLuse, S. R. (1996). "The content of divorce education programs: Results of a survey," *Family and Conciliation Courts Review*, 34 (1), 41-59.
- Brinkerhoff, M. and Lupri, E. (1988). "Interspousal violence," *Canadian Journal of Sociology*, 13, 407-434.
- Brinig, M. and Allen, D. (2000). "These Boots Are Made for Walking: Why Most Divorce Filers are Women," *American Economics and Law Review*, 2. British Columbia Justice Review Task Force (2005). *A New Justice System for Children and Families*. Victoria: Ministry of the Attorney General.
- Brotsky, M., Steinman, S and Zimmelman, S (1988). "Joint Custody Through Mediation Reviewed," *Conciliation Courts Review*, 26, 53-58.
- Brown, G.A. (2004). "Gender as a factor in the response of the law-enforcement system to violence against partners," *Sexuality and Culture*, 8 (3/4), 3-139.
- Burke, P. J., Stets, J. E. and Pirog-Good, M. A. (1988). "Gender identity, self-esteem, and physical and sexual abuse in dating relationships," *Social Psychology Quarterly*, 51, 272-285.
- Buzawa, E. S., Austin, T. L., Bannon, J. and Jackson, J (1992) Role of victim preference in determining police response to victims of domestic violence, in Buzawa, E. S. and Buzawa, C. G. *Domestic violence: The changing criminal justice response*. Westport, Conn.: Auburn House.
- Cheriton, G. (1998). *Child Support, Divorce, Custody and Access, and Government Policies*. Ottawa: Commoners Publishing.
- Clarke-Stewart, K. A. and Hayward, C. (1996). "Advantages of father custody and contact for the psychological well-being of school-age children," *Journal of Applied Developmental Psychology*, 17 (2), 239-270.
- Coogler, O.J. (1978) *Structured Mediation in Divorce Settlement*, Lexington, Mass: Lexington Books.
- Corcoran, K. and Melamed, J. C. (1990) "From coercion to empowerment: Spousal abuse and mediation," *Mediation Quarterly*, 7 (4).
- Cossmann, B. (2001). *An Analysis of Options for Changes in the Legal Regulation of Child Custody and Access*. Ottawa: Department of Justice.
- Crowder, K. and J. Teachman, (2004). "Do Residential Conditions Explain the Relationship Between Living Arrangements and Adolescent Behavior?" *Journal of Marriage and Family*, 66, 721-738.
- Department of Justice Canada (1990). *Evaluation of the Divorce Act, Phase II: Monitoring and Evaluation*, Ottawa: Minister of Justice.
- Derevensky, J.L. and Deschamps, L. (1997). "Young adults from divorced and intact families: Perceptions about preferred custodial arrangements," *Journal of Divorce and Remarriage*, 27, 105-122.
- Dodds, C. (2005). *Life goes on: A model of long-term family intervention for high conflict post-divorce relationships*. Unpublished MSW Major Essay, University of British Columbia, School of Social Work and Family Studies.
- Dutton, D. G. (2006). *Rethinking Domestic Violence*. Vancouver: UBC Press.
- Dutton, D. G. (2006). "A briefer reply to Johnson: Reaffirming the necessity of a gender neutral approach to custody evaluations," *Journal of Child Custody*, 3 (1).
- Dutton, D. G. (2005). "Domestic Abuse Assessment in Child Custody Disputes: Beware the Domestic Violence Research Paradigm," *Journal of Child Custody*, 2 (4), 23 – 42.
- Dutton, D. G. (2005). "On comparing apples with apples deemed non-existent: A reply to Johnson," *Journal of Child Custody*, 2 (4).

- Ehrensaft, M. K., Moffitt, T. E., and Caspi, A. (2004). "Clinically Abusive Relationships in an Unselected Birth Cohort: Men's and Women's Participation and Developmental Antecedents," *Journal of Abnormal Psychology*, 113(2), 258-270.
- Ellis, B. J. et al. (2003), "Does Father Absence Place Daughters at Special Risk for Early Sexual Activity and Teenage Pregnancy?" *Child Development*, 74, 801-821.
- Emery, R. E. (1999). "Postdivorce family life for children: An overview of research and some implications for policy," in *The Postdivorce Family*, ed. by R. A. Thompson and P. R. Amato, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fabricius, W. V. and Hall, J. A. (2000). "Young adults' perspectives on divorce: Living arrangements," *Family and Conciliation Courts Review*, 38, 446 - 461.
- Fabricius, W. V. (2003). "Listening to children of divorce: New findings that diverge from Wallerstein, Lewis, and Blakeslee," *Family Relations*, 52(4), 385-396.
- Federal-Provincial-Territorial Family Law Committee (2002). *Putting Children First: Report on Custody and Access and Child Support*. Ottawa: Government of Canada.
- Fiebert, M. (2004). "References examining assaults by women on their spouses or male partners: An annotated bibliography," *Sexuality and Culture*, 8 (3/4), 140-177.
- Forster, J. (1987) *Divorce Advice and Counselling for Men*, University of Edinburgh: Department of Social Administration.
- Fox, G. L. and Kelly, R. F. (1995). "Determinants of child custody arrangements at divorce," *Journal of Marriage and the Family*, 57 (3).
- Freeman, M. (1997). "Divorce Gospel Style," *Family Law*, 27.
- Garber, B. (2004). "Directed co-parenting intervention: Conducting child-centered interventions in parallel with highly conflicted co-parents," *Professional Psychology: Research and Practice*, 35 (1), 55-64.
- Gilmour, G. (2002). *High Conflict Separation and Divorce: Options for Consideration*. Ottawa: Department of Justice Canada.
- Gunnoe, M. L., and Braver, S. L. (2002). *The effects of joint legal custody on family functioning*. Washington, DC: National Institute of Mental Health.
- Gunnoe, M. L., and Braver, S. L. (2002). "The effects of joint legal custody on mothers, fathers, and children controlling for factors that predispose a sole maternal versus joint legal award," *Law and Human Behavior*, 25 (1).
- Hampton, R. L., Gelles, R. J., and Harrop, J. W. (1989). "Is violence in families increasing? A comparison of 1975 and 1985 National Survey rates," *Journal of Marriage and the Family*, 51, 969-980.
- Hearn, J. (2002). Men, fathers, and the state: National and global relations, in B. Hobson (ed.) *Making men into fathers: Men, masculinities and the social politics of fatherhood*, pp. 245-272. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hetherington, E. M., Cox, M. and Cox, R. (1978) "The Aftermath of Divorce," in J.H. Stevens, Jr. and M. Mathews (eds.), *Mother-Child, Father-Child Relations*, Washington: National Association for the Education of Young Children.
- Higgins, C. and Duxbury, L. (2002). *The 2001 National Work-Life Conflict Study*. Ottawa: Health Canada.
- Hilton, J. M. and Devall, E. L. (1998). "Comparison of Parenting and Children's Behavior in Single-Mother, Single-Father, and Intact Families," *Journal of Divorce and Remarriage*, 29 (3/4), 23-50.

- House of Representatives Standing Committee on Family and Community Affairs (FCAC), Australia (2003). *Every picture tells a story: Report of the inquiry into child custody arrangements in the event of family separation.*
- Irving, H. H. and Benjamin, B. (1995). *Family Mediation: Contemporary Issues.* Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jaffe, P., Crooks, C. V., and Bala, N. (2005). *Making Appropriate Parenting Arrangements in Family Violence Cases: Applying the Literature to Identify Promising Practices.* Ottawa: Department of Justice Canada.
- Jaffe, P., Lemon, N., and Poisson, S. E. (2003). *Child custody and domestic violence: A call for safety and accountability.* Thousand Oaks: Sage.
- Jenkins, B. (2006). *Review of the Attorney General of Canada's Recent Supreme Court Appointees.* Unpublished Paper.
- Jeynes, W. H. (2001). "The Effects of Recent Parental Divorce on Their Children's Consumption of Marijuana and Cocaine," *Journal of Divorce and Remarriage*, 35 (3/4), 43-64.
- Jeynes, W. H. (2000). "A Longitudinal Analysis on the Effects of Remarriage Following Divorce on the Academic Achievement of Adolescents," *Journal of Divorce and Remarriage*, 33, 131-148.
- Johnson, M. P. (2005). Apples and Oranges in Child Custody Disputes: Intimate Terrorism vs. Situational Couple Violence, *Journal of Child Custody*, 2 (4).
- Johnston, J. R., Lee, S., Olesen, N. W., and Walters, M. G. (2005). "Allegations and substantiations of abuse on custody-disputing families," *Family Court Review*, 40 (2), 283-294.
- Johnston, J. and Campbell, L. E. G. (1993) "Parentchild Relationships in Domestic Violence Families Disputing Custody," *Family and Conciliation Courts Review*, 31 (3), 282-298.
- Juby, H., Marciel-Gratton, N. and Le Bourdais, C. (2004). *When Parents Separate: Further Findings from the National Longitudinal Survey of Children and Youth.* Ottawa: Department of Justice.
- Kelly, J. (2000). "Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research," *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 963-973.
- Kelly, J. (1991). "Examining Resistance to joint Custody," in Folberg, J. and Taylor, A. (eds.), *Joint Custody and Shared Parenting* (2nd ed.), New York: Guilford Press.
- Kelly, J. and Lamb, M. (2000). "Using child development research to make appropriate custody and access decisions for young children," *Family and Conciliation Courts Review*, 38 (3), 297-311.
- Kelly, R. F., and Ward, S. L. (2002). "Allocating custodial responsibilities at divorce: Social science research and the American Law Institute's Approximation Rule," *Family Court Review* 40.
- Kozol, J. (1995). *Amazing Grace: The Lives of Children and the Conscience of a Nation.* New York: Harper Perennial.
- Kposowa, A. (2000). "Marital status and suicide in the national longitudinal mortality study," *Journal of Epidemiology and Community Health*.
- Kruk, E. (2007). The disappearance of parents from children's lives: The cumulative effects of child care, child custody, and child protection policies. Paper presentation at the Family Studies Symposium, "The End of Children?: Fertility and Childhood in Flux," Vancouver.
- Kruk, E. (1993). "Promoting Cooperative Parenting After Separation: A Therapeutic / Interventionist

- Model of Family Mediation,” *Journal of Family Therapy*, 15 (3), 235-261.
- Kruk, E. (1993). *Divorce and Disengagement*. Halifax: Fernwood.
- Kruk, E. (1992). “Psychological and Structural Factors Contributing to the Disengagement of Noncustodial Fathers After Divorce,” *Family and Conciliation Courts Review*, 29 (2)
- L’Heureux-Dube, C. (1998). “A Response to Remarks by Dr. Judith Wallerstein on the Long-term Impact of Divorce on Children,” *Family and Conciliation Courts Review*, 36, 384-391.
- Lamb, M. E., Sternberg, K., and Thompson, R. A. (1997). “The Effects of Divorce and Custody Arrangements on Children’s Behavior, Development, and Adjustment,” *Family and Conciliation Courts Review*, 35.
- Lamb, M. E., Hwang, C. P., Ketterlinus, R., and Fracasso, M. P. (1999). Parent-child relationships. In M.H. Bornstein and M.E. Lamb (eds.), *Developmental Psychology: An Advanced Textbook* (4th ed.), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Lamb, M. E. (1999). Non-custodial Fathers and their Impact on Children of Divorce, in Ross A. Thompson and Paul R. Amato (eds.), *The Post-Divorce Family: Research and Policy Issues*.
- Lamb, M. E. and Kelly, J. (2001). “Using the Empirical Literature to Guide the Development of Parenting Plans for Young Children,” *Family Court Review*, 39 (4), 365-371.
- Laroche, D. (2005). *Aspects of the context and consequences of domestic violence- Situational couple violence and intimate terrorism in Canada in 1999*. Quebec City: Government of Quebec.
- Laumann-Billings, L. and Emery, R. E. (2000). “Distress among young adults from divorced families,” *Journal of Family Psychology*, 14 (4), 671-687.
- LeBourdais, C., Juby, H., and Marcil-Gratton, N. (2001). *Keeping Contact with Children: Assessing the Father/Child Post-separation Relationship from the Male Perspective*. Ottawa: Department of Justice.
- Lebow, J. (2003). “Integrative family therapy for disputes involving child custody and visitation,” *Journal of Family Psychology*, 17 (2).
- Leonard, H. et al. (2005). “Association of Sociodemographic Characteristics of Children with Intellectual Disability in Western Australia,” *Social Science and Medicine*, 60, 1499-1513.
- Lund, M. (1987). *The Non-Custodial Father: Common Challenges in Parenting After Divorce*, in C Lewis and M O’Brien (eds.), *Reassessing Fatherhood*, London: Sage Publications
- Maccoby, E., and Mnookin, R. (1988). Custody of children following divorce, in E.M. Hetherington and Aresteh, J. D. (eds.), *Impact of divorce, single parenting, and step parenting on children*. Hillside, NJ: Erlbaum.
- Marshall, K. (2006). “Converging Gender Roles,” *Perspectives on Labour and Income*, 7 (1) (Statistics Canada).
- Mason, M. A. (1996). “Read my lips: Trends in judiciary decision-making in custody disputes,” *Family Law Quarterly*, 31 (2).
- Mason, M.A. (1994). *From Father’s Property to Children’s Rights*. New York: Columbia University Press.
- McCue Horwitz, S. et al. (2003). “Language Delay in a Community Cohort of Young Children,” *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42, 932-940.
- McMunn, A. N. et al., “Children’s emotional and behavioural well-being and the family environment: Findings from the Health Survey for England,” *Social Science and Medicine*, 53, 423-440.
- McNeely, R. L., Cook, P. W., and Torres, J. B. (2001). “Is domestic violence a gender issue or a human issue?” *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 4, No. 4, 227-251.

- McWhinney, R. (1995). "The 'winner-loser syndrome': Changing fashions in the determination of child 'custody'," *Family and Conciliation Courts Review*, 33, 298-307.
- Melton, G. B. (1989). *Reforming the Law: Impact of Child Development Research*. New York: Guilford Press.
- Millar, P. and Goldenberg, S. (2004). "A critical reading of the evidence on custody determinations in Canada," *Canadian Family Law Quarterly*, 21, 425-435.
- Millar, P. and Goldenberg, S. (1998). "Explaining Child Custody Determination in Canada," *Canadian Journal of Law and Society*, 209-225.
- Mitchell, A. (1985) *Children in the Middle*, London: Tavistock.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., and Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moyer, S. (2004). *Child Custody Arrangements: Their Characteristics and Outcomes*. Ottawa: Department of Justice.
- O'Connor, P. (2002). *Child Access in Canada: Legal Approaches and Program Supports*. Ottawa: Department of Justice Canada.
- Parish, T. S. (1987). "Children's Self Concepts: Are They Affected by Parental Divorce and Remarriage?" *Journal of Social Behavior and Personality*, 2 (4), 559-562.
- Parliament of Australia (2005). *Family Law Amendment (Shared Parental Responsibility) Bill 2005*.
- Pimlott-Kubiak, S., and Cortina, L. M. (2003). "Gender, Victimization, and Outcomes: Reconceptualizing Risk," *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(3), 528-539.
- Polikoff, N. D. (1982). Gender and child custody determinations: Exploding the myths, in I. Diamond (ed.), *Families, politics, and public policies: A feminist dialogue on women and the state*. New York: Longman.
- Ramsey, S. (2000). *High conflict custody cases: Reforming the system for children*. Conference Report and Action Plan. Wingspread Conference Center, Racine, Wisconsin
- Richardson, P. (2006). *A Kidnapped Mind*. Toronto: Dundurn Press.
- Ringbäck Weitof, G., et al. (2003) "Mortality, severe morbidity, and injury in children living with single parents in Sweden: A population-based study," *The Lancet*, 361, 289-295.
- Rutter, M. (1995). "Clinical implication of attachment concepts," *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36, 549-571.
- Serbin, L., Stack, D., De Genna, N., Grunzeweig, N., Temcheff, C. E., Schwartzmann, A. E., et al. (2004). When aggressive girls become mothers, in M.A.B.
- Putallaz, K.L. (ed.), *Aggression, antisocial behavior and violence among girls*. New York: The Guilford Press.
- Se'Ver, A. (1993). *Women and Divorce in Canada*. Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Smart, C. (2002). "From children's shoes to children's voices," *Family Court Review*, 40.
- Sommer, R. (1994). *Male and female partner abuse: Testing a diathesis-stress model*. Unpublished doctoral dissertation. University of Manitoba.
- Special House of Commons-Senate Committee on Child Custody and Access (1998). *For the Sake of the Children*. Ottawa: Government of Canada.

- Spiwak, R and Brownridge, D. A. (2005). "Separated women's risk for violence: An analysis of the Canadian situation," *Journal of Divorce and Remarriage*, 43 (3/4).
- Stamps, L. E. (2002). "Maternal preference in child custody decisions," *Journal of Divorce and Remarriage*, 37 (1/2).
- Statistics Canada (2004). *Family Violence in Canada: A Statistical Profile*. Ottawa: Minister of Industry.
- Statistics Canada (2004, 2005). *Divorce in Canada: A Statistical Profile*. Ottawa: Minister of Industry.
- Stets, J. and Straus, M. A. (1992). *The marriage license as a hitting license: Physical violence in American families*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Straus, M. A. (1995). Trends in cultural norms and rates of partner violence: An update to 1992, in S. M. Stich and M. A. Straus (eds.) *Understanding partner violence: Prevalence, causes, consequences, and solutions* (pp. 30-33). Minneapolis, MN: National Council on Family Relations.
- Straus, M. A. (1993). Physical assaults by wives: A major social problem, in R.J. Gelles and D. R. Loseke (eds.), *Current controversies on family violence*, pp. 67-87. Newbury Park, CA: Sage.
- Stewart, R. (2001). *The Early Identification and Streaming of Cases of High Conflict Separation and Divorce: A Review*. Ottawa: Department of Justice Canada.
- Stets, J. E. and Henderson, D. A. (1991). "Contextual factors surrounding conflict resolution while dating: results from a national study," *Family Relations*, 40, 29-40.
- Stets, J. E. and Straus, M. A. (1990). Gender differences in reporting marital violence and its medical and psychological consequences, in M. A. Straus and R. J.
- Gelles (eds.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8,145 families* (pp. 151-166). New Brunswick, NJ: Transaction.
- Tompkins, R. (1995). "Parenting plans: A concept whose time has come," *Family and Conciliation Courts Review*, 33, 286-297.
- Trocme, N. et al. (2005). Canadian Incidence Study of Reported Child Abuse and Neglect 2003: Major Findings. Ottawa: Minister of Public Works and Government Services Canada.
- Trocme, N. and Bala, N. (2005). "False allegations of abuse and neglect when parents separate," *Child Abuse and Neglect*, 29, 1333-1345.
- Wallerstein, J. S. and Kelly, J. (1980). *Surviving the Breakup: How Children and Parents Cope with Divorce*, New York: Basic Books.
- Wallerstein, J. S., J. Lewis, and Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce: A 25 year landmark study*. New York: Hyperion.
- Warshak, R. A. (1992). *The Custody Revolution*. New York: Simon and Schuster.
- Woodhouse, B. B. (1999). "Child custody in the age of children's rights: The search for a just and equitable standard," *Family Law Quarterly*, 33.

